

T.C.
EGE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH (ESKİ ÇAĞ TARİHİ)
ANABİLİM DALI

KUZEY SURİYE DEVLETLERİ VE AŞTATA KRALLIĞI

Yüksek Lisans Tezi

Mehmet Yunus Akrep

İzmir-2011

T.C.
EGE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH (ESKİ ÇAĞ TARİHİ)
ANABİLİM DALI

KUZEY SURİYE DEVLETLERİ VE AŞTATA KRALLIĞI

Yüksek Lisans Tezi

Hazırlayan
Mehmet Yunus Akrep
92090004458

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Süleyman Özkan

İzmir-2011

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
EGE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Bu belge ile bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim. (05.07.2011)

Mehmet Yunus Akrep

TUTANAK

Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun 23 /09/2011 tarih ve 28/09 sayılı kararı ile oluşturulan jüri TARİH anabilim dalı yüksek lisans öğrencisi Mehmet Yunus AKREP'in aşağıda (Türkçe / İngilizce) belirtilen tezini incelemiş ve adayı 19/10/2011 günü saat 10'da 60 dakika süren tez savunmasına almıştır.

Sınav sonunda adayın tez savunmasını ve jüri üyeleri tarafından tezi ile ilgili kendisine yöneltilen sorulara verdiği cevapları değerlendirerek tezin başarılı/başarısız/düzeltilmesi gerekli olduğuna oybirliğiyle /oyçokluğuyla karar vermiştir.

Prof. Dr. Süleyman ÖZKAN
BAŞKAN

Başarılı

Başarısız

Düzeltilme (Üç ay süreli)

Prof. Dr. Mehmet Ali Kaya
ÜYE

Başarılı

Başarısız

Düzeltilme (Üç ay süreli)

Yrd. Doç. Dr. Zafer Derin
ÜYE

Başarılı

Başarısız

Düzeltilme (Üç ay süreli)

Tezin Türkçe Başlığı : Kuzey Suriye Devletleri ve Aştata Krallığı

Tezin İngilizce Başlığı : The States of Northern Syria and The Aştata Kingdom

-
- * 1. Yüksek Lisans Tezi savunma süresi asgari 45 azami 90 dakikadır.
2. Tutanak (jürinin karar ve imzaları haricinde) **bilgisayarda** doldurulmalıdır.
3. **Tez başlığı (İngilizce ve Türkçe) mutlaka belirtilmelidir.**
4. Yüksek Lisans Tez savunmasında üyelerden en az birinin E.Ü.Lisansüstü eğitim öğretim yönetmeliğinin 17(2) maddesi gereğince **anabilim dışından** olması zorunludur.

ÖNSÖZ

İlk olarak, M.Ö. 24. yüzyıla tarihlendirilen Ebla arşivlerinde, karşımıza çıkan Aştata Krallığı ve merkezi olan Emar ile ilgili bilgiler, oldukça sınırlıdır. Emar ile ilgili kazıların başladığı ve yakın bir zaman olan, 1972 yılından itibaren ele geçen verilerin yetersizliğinden dolayı olmalı ki Aştata'nın, krallığı mı yoksa bir bölgeyi mi ifade ettiği konusundaki tartışmalar hala devam etmektedir. Tez konumuzda krallık olarak bahsettiğimiz Aştata ile ilgili ne yazık ki Türkçe yazılmış hiç bir kaynak yoktur. Bütün bunlardan dolayı, tezimizde, özellikle son yıllarda kabul gören bazı bilgiler üzerinden, Aştata'nın muhtemel sınırları, devlet mi yoksa bölgeyi mi ifade ettiği hususu ve hala kesin tarihlerin verilemediği kralları ile ilgili bazı bilgilere ulaşmaya çalıştık.

Tezimizde ortaya çıkarmaya çalıştığımız Aştata ve merkezi Emar ile ilgili kapsamlı bilgiler vermeden önce Kuzey Suriye'nin coğrafyası ve Geç Tunç Çağı sonuna kadar olan döneminden de bahsettik. Bu sayede Emar şehrinin ortaya çıkmasındaki faktörleri belirtmeye çalıştık.

Emar şehrinden ele geçen tabletlerin çoğu, yalnızca kendi içerisindeki sosyal olaylarla alakalı olduğundan, Emar tabletleri tek başına, bu devletle ilgili kesin sonuçlara ulaşmamızı engellemektedir. Bu yüzden Boğazköy'den ele geçen Hitit arşivleri, Mari metinleri, Alalah metinleri ve Aştata'nın civarındaki şehirlerden ele geçen tabletler ışığında, karşılaştırma yoluna giderek daha sağlıklı sonuçlara ulaşılmıştır.

Ancak unutulmaması gereken bir konu vardır ki oda II. Binyıl ve öncesindeki Ön Asya devletleri ile ilgili tarihsel sapmaların her zaman olabileceğidir. Biz ise tezimizde, kullandığımız tarihleme yöntemi bakımından, orta kronolojiyi temel alarak bazı sonuçlara gittik.

Bütün bu söylediklerimizden sonra belirtmek isterim ki, böylesine önemli bir devlet ile ilgili Türkiye'de hiçbir çalışma yapılmamış olması oldukça acıdır. Bundan ötürü tezin temelini oluşturan bilgilerin neredeyse tamamı yabancı kaynaklardan Türkçeye çeviri yöntemi ile oluşturulmuştur.

Son olarak ise yapmış olduğum bu tezde, bana her türlü imkânı sağlayan saygıdeğer hocam Prof. Dr. Süleyman Özkan'a, çoğu yerde fikir alışverişinde bulunduğum, Eskiçağ'da Yüksek Lisans yapan arkadaşlarıma, maddi manevi desteklerini benden esirgemeyen aileme teşekkürlerimi sunarım...

Mehmet Yunus Akrep

Eylül-2011

ÖNSÖZ	
İÇİNDEKİLER	5
KISALTMALAR	7
GİRİŞ	8
BÖLÜM I	
KUZEY SURİYE’NİN COĞRAFYASI	10
1. Kuzey Suriye’nin Fiziki Coğrafyası.....	10
1.1. Kıyı Şeridi	10
1.2. Dağlık Bölge.....	11
1.3. Asi Havzası.....	12
1.4. Halep Kapalı Havzası	12
1.5. Fırat Havzası.....	13
2. Kuzey Suriye’nin Beşeri Coğrafyası.....	15
BÖLÜM II	
PALEOLİTİK’TEN TUNÇ ÇAĞI SONUNA KADAR SURİYE	20
1. Paleolitik’ten Eski Tunç Çağına Kadar Kuzey Suriye	20
2. Eski Tunç ve Orta Tunç Çağı Döneminde Kuzey Suriy	33
2.1. Eski Tunç Çağı’nda Kuzey Suriye	33
2.2. Orta Tunç Çağı’nda Kuzey Suriye	42
3. Geç Tunç Çağında Kuzey Suriye	46
BÖLÜM III	
GEÇ TUNÇ ÇAĞI’NDA KUZEY SURİYE DEVLETLERİ	51
1. Halpa	51
2. Kargamış	53
3. Mukiş	55
4. Niya.....	57
5. Nuhaşşe	58
6. Kadeş (Kinza).....	60
7. Katna	61
8. Haşşuva	63
9. Ugarit	65
10. Amurru	70
11. Urşu.....	74

BÖLÜM IV

AŞTATA KRALLIĞI	76
1. Tarihi Kaynaklar	76
1.1. Hitit Kaynakları	76
1.2. Emar tabletleri	77
1.3. Diğer kaynaklar.....	78
2. Aştata Krallığı Tarihi	81
2.1. Emar.....	81
2.2. Emar'ın Arkeolojik Tarihi	82
2.3. Aştata Krallığı Siyasi Tarihi	84
2.4. Aştata'da Dini Faaliyetler	91
2.5. Aştata'da Ekonomik Faaliyetler	93
3. Aştata Krallığı'na Bağlı Şehirler	95
SONUÇ	99
KAYNAKÇA	102

LEVHALAR

HARİTALAR

EKLER

ÖZGEÇMİŞ

ÖZET

ABSTRACT

KISALTMALAR

ARM	Archive Royal Mari
Bkn.	Bakınız
Bs.	Baskı
Çev.	Çeviren
Cm	Santimetre
CTH	E. Laroche, Catalogue des Textes Hittites, Paris 1971.
EA	El-Amarna
ETÇ	Eski Tunç Çağı
GTÇ	Geç Tunç Çağı
Km	Kilometre
M.Ö.	Milattan Önce
OTÇ	Orta Tunç Çağı
S.	Sayfa
Vd.	Ve devamı
Yy	Yüzyıl

GİRİŞ

Suriye, çok eski zamanlardan beridir, verimli arazileri, yumuşak iklimi, ticaret yollarının üzerinde bulunması sebebiyle, kendine özgü kültürü yaratmasını bilmiştir. Onun kültüründe Anadolu, Mezopotamya ve Ege Dünyası'nın hatta Mısır'ın etkisi de vardır. Olumlu koşullar, önce şehir devletlerinin daha sonra da merkezi devletlerin oluşmasına yol açmıştır. Konumu itibari ile Kuzey Suriye denildiği zaman, bugünkü Suriye'nin kuzey kısımları, yani Akdeniz'den Kamışlı'ya uzanan kesim akla gelse de, burada kast edilen alan, Akdeniz'den Fırat'a, Maraş-Antep'ten Halep'in güneyine uzanan kısımdır. Güney'de ise yerleşim bulunmayan Suriye Çölü bulunmaktadır. Arazinin büyük kısmı ovalık olup, bu ovalar, Kuzey ve Batı'daki dağlardan inen dereler ile Asi nehri tarafından sulanmaktadır. Tarım ve hayvancılık şartları gayet iyi olup balıkçılık, zeytincilik ve tuz üretimi ile de geçinen halkın asıl geçim kaynağı ticarettir. Akdeniz kıyılarıyla Ege Dünyası, Kıbrıs ve Mısır ile ticari ilişkiler kuran Emar halkının, Anadolu, Asur ve Babil dünyası ile de sıkı bir ticareti bulunmaktadır.

Tez çalışmamızın bu ilk bölümündeki coğrafya kısmında bazı durumların nedenlerine geniş bir şekilde değinmeye çalıştık. Bu durumla ilgili bazı saptamalara ulaşmaya çalışırken, spesifik bilgilere değinerek, Kuzey Suriye bölgesinin yerşekilleri özelliklerini, tabii hayvan topluluklarını, su ihtiyaçlarını nasıl karşıladıklarını, iklimini ve daha bir çok özelliğini belirtmeye çalıştık. Bu sayede orada hüküm sürmüş devletlerdeki insanların, hayatta kalmak için nasıl bir coğrafyada neler yapmaları gerektiğini belirtmeye çalıştık.

Tezin ikinci bölümünde ise Kuzey Suriye'nin tarihsel süreciyle ilgili bilgilere yer verdik. Paleolitik dönemden başlayarak, Geç Tunç Çağı'na kadar insanlığın geçirmiş olduğu süreci, yaşam şekillerini ve bırakmış oldukları bir takım kalıntıları, yerli ve yabancı kaynakların ışığında, kendi düşüncelerimizi de ekleyerek anlatmaya çalıştık.

Tezimizin ana konusu “Kuzey Suriye Devletleri ve Aştata Krallığı” olduğundan dolayı, üçüncü bölümde Aştata Ülkesi ve civarındaki şehir devletlerinden bahsetmeye çalıştık. Bu sayede bazı belli başlı şehir devletlerinin, Geç Tunç Çağı’ndaki durumlarını saptadık. Bu konuları anlatırken, transkripsiyonu yapılmış bazı belgeleri de inceleyerek, bazı çıkarımlara gittik. Yalnızca Aştata’nın başkenti olan Emar kaynaklarından değil, civardaki devletlerle ilgili bilgilerden de yararlandık. Zaten bilindiği üzere Emar ile ilgili siyasi bilgilerin çoğu, civar devletler ve Hitit kaynaklarından gelmektedir. Emar şehri ticaret konusunda, bir Halep şehri kadar gözde bir yer olmuştur. Bu şehrin ticaret rotası üzerinde bulunmasından dolayı, özellikle Geç Tunç Çağı’nda, büyük güçler tarafından ele geçirilmesinin çok önemli olduğu bir devlet halini almıştır. Hitit Kralı I. Şuppiluliuma’nın Kuzey Suriye seferinde de görüleceği üzere, Aştata’ya bağlı bazı şehirler son sınır vazifesi görmüş ve karakol görevini üstlenmiştir. Bütün bu bilgilerden dolayı Emar’ın yalnızca kendi kaynaklarından çıkarımlar yapmak büyük bir yanıltır.

Tezimizin dördüncü ve son bölümünde ise Aştata Krallığı ile ilgili bilgi sahibi olurken ulaşılabilecek kaynaklardan, civardaki kaynaklardan ve krallığın merkezi olan Emar’ın arkeolojik geçmişinden bahsettik. Ayrıca Aştata Krallığına mensup krallar ve kronolojileri, bu kralların ve oraya mensup halkın ekonomik ve dini faaliyetlerinden de söz ettik. Bunlarla birlikte ayrıca bu devlete tabi olan bazı şehirleri de belirtmeye çalıştık. Özellikle belirtilmesi gereken bir husus vardır ki o da bütün bu çıkarımlara giderken orta kronolojiyi kullanarak bazı tarihleri vermiş olduğumuzdur.

Kuzey Suriye’nin Eski Çağ’da, bu kadar önemli olmasının altında yatan belli başlı sebepler vardır. Bunların en başında yukarıda da değinmiş olduğumuz iklim ve hava şartlarıdır. Ayrıca sulamaya elverişli tarımsal topraklar ve Kuzey Suriye’nin bir ticaret kontrol noktası vazifesi üstlenmesi, bu bölgenin değerini oldukça arttırmıştır.

Tezin ana konusunu oluşturan Aştata Krallığı ve merkezi olan Emar ise özellikle M.Ö. 13. yüzyılda doruk noktasına ulaşmıştır. Her ne kadar krallık olarak bahsi geçse de, bu devlet, Hitit ve Mitanni Devletleri etkisinden, ileriki bölümlerde de bahsedeceğimiz gibi hiçbir zaman kurtulamamıştır. Bundan ötürü kendi içinde bağımsız olsa da, dış politikada her zaman büyük güçlere bağımlı olmuştur.

BÖLÜM I

KUZEY SURİYE’İN COĞRAFYASI

Suriye Devleti, Asya’nın Güneybatı kenarında, Akdeniz’in doğu kıyısında yer alan bir Ortadoğu ülkesidir. Kuzeyde Türkiye, doğu ve güneydoğuda Irak, güneyde Ürdün, güneybatıda İsrail, batıda Lübnan ve Akdeniz ile çevrilidir. Suriye toprakları fizikî coğrafya bakımından, batıdan doğuya doğru üç ana kuşağa ayrılır.¹ Ülke topraklarının %60’ını ise çöller oluşturur.² Bu coğrafi yapı, Eskiçağ’dan bugüne uzanan yerleşim şablonunu fazlaca etkilememiştir. Eski çağlarda Suriye, Kuzey ve Güney olmak üzere iki ana bölüme ayrılmıştı. Kuzey Bölgesi ile Güney Bölgesi arasındaki sınır kesin olmasa da Hama civarından geçtiği düşünülmektedir.³ Kuzey Suriye’nin kuzey kısımları, ülkemizin Hatay, Kahramanmaraş, Gaziantep ve Şanlıurfa’nın güney kesimini de içine alır. Coğrafi açıdan Suriye, Mezopotamya’nın kuzey uzantısı olarak da kabul edilmektedir. Tarih öncesi ve tarihi çağlar boyunca bu bölge, göçebe çobanlar, ticari kervanlar ve ordular için doğal bir geçiş yolu olmuştur. Fırat, Balih ve Habur nehir vadilerini izleyen ana ve tali yollar üzerinde bulunan yerleşmeler, ekonomik bir faaliyet olarak, tarımın yanı sıra ticaret de yapmışlardır.⁴ Suriye yüzey sularının büyük bir bölümü, Fırat aracılığıyla Türkiye’den ve Asi aracılığıyla Lübnan’dan gelmektedir. Bu iki nehre kuzeydoğuda, 30 km boyunca Türkiye ile Suriye arasında sınır oluşturan Dicle’nin bir kısmı da eklenmektedir. Bu nehirler Suriye’ye yılda yaklaşık 18 milyar metreküp bir kaynak sağlamaktadır.⁵

1. Kuzey Suriye’nin Fiziki Coğrafyası

1.1. Kıyı Şeridi

Suriye’nin Akdeniz kıyı şeridindeki ovaları, denizle kıyı dağları arasında, bazen genişleyen, Lazkiye civarında olduğu gibi, genellikle dar kıyı şeritleridir. Buralarda Akdeniz ikliminin etkileri yakından hissedilir; bundan çok daha geniş olan iç kısım ise,

¹ Ana Britannica 28. Cilt, 49.

² Özey 2001, 162.

³ Çilingiroğlu 1984, 29.

⁴ Erinç 1980, 76.

⁵ Uluatam 2004, 120.

büyük Arap platosunun bir bölümüdür ve burada şiddetli kara ve çöl iklimi şartları hüküm sürer. Batıda Akdeniz kıyıları boyunca yazlar sıcak, kışlar ılık geçer ve don olayları görülmez. İçeriye doğru yükseklik arttıkça sıcaklık dereceleri düşmeye başlar ve Cebel Ensariye'nin tepelerinde kış mevsiminde kar bile yağdığı olur.

1.2. Dağlık Bölge

Akdeniz'in doğu kıyısında dağ kütleleri, Kuzey-Güney istikametinde uzanan Ensariye dağları, Anti-Lübnan dağları olarak İsrail'e kadar kıyı boyunca uzanır. 1000 metre yüksekliğindeki bu dağlar kıyıya paralel uzanması nedeniyle deniz etkisinin, Suriye'nin iç kısımlarına sokulmasını engeller. Bu dağdan batıya inen akarsular azdır, çığırları kısadır.⁶ Dağ sıraları üzerinde bulunan iki geçit yerinden, yumuşatıcı deniz tesirleri, Humus güneyinden iç kısımlara ve Şam güneyinden Cebel-i Dürüz ve Cebel-i Havran bölgelerine doğru görülür. Esas yağmur mevsimi Kasım'dan Mart'a kadar sürerse de Nisan ve Mayıs aylarında oldukça fazla yağmur yağar.⁷

Orta Anadolu ile Güneydoğu Anadolu bölgesi arasında yer alan Güneydoğu Torosların batı uzantısı olan Amanos Dağları, Doğu Torosların Seyhan Irmağı ile onun kollarından birisi olan Yenice arasında kalmış uzantısı olan Tahtalı Dağları ve Binboğa Dağları, Mezopotamya ile Suriye'ye giden önemli yol kavşakları üzerinde yer almaktadır. Özellikle Amanos dağları üzerinde yer alan geçitler önemini her dönemde korumuşlardır.⁸

Amanos dağı, Beylan gediğiyle Bereket dağından ayrılmaktadır. Bereket dağı, Toros silsilesinin Akdeniz'e inen kısmının sonunda bulunan ve en büyük kolunu teşkil eden dağdır. Bu dağlar bölgeyi Çukurova'dan ayırırlar. Maraş'ın yaslandığı Ahur dağı, doğu-batı istikametinde uzanarak, batısında bulunan Bereket dağına yanaşarak, kuzeydeki topraklardan Maraş ovasını ayırmaktadır. Bölgenin suları, Çukurova'da Akdeniz'e ulaşan Ceyhan ırmağına akar. Elbistan ovasından doğan Ceyhan nehri dar bir vadide akarak, Ahur dağının batısında, Maraş'a kavuşur, nehir batıya dönerek, Çukurova tarafına geçer⁹. Ceyhan'ın diğer kolu olan Aksu çayı, Malatya Erkenek'ten

⁶ Saraçoğlu 1989, 30 vd.

⁷ Türk Ansk. 29. Cilt, 1980, 516 vd.

⁸ Alkım 1959, 59.

⁹ Selen 1954, 15.

iner, Karanlıkdere kanyonundan geçerek Gölbaşı'na yayılır. Burada ovada bulunan üç küçük gölden geçen Aksu, küçük bir kavisle batıya dönerek, Maraş'ın batısında Ceyhan nehrine karışır.¹⁰

1.3. Asi Havzası

Asi Irmağı, bilinenin tersine bir dağ başından değil, Hums etrafındaki bataklıklardan doğar. Ancak çıktığı yerler 1100 metre kadar yüksektir. Daha sonra ise sağdan ve soldan kuvvetli pınarlar ile beslenerek kuzey yönünde akar ve Hama şehrinden geçerek Gap sazlığına girer. Buradan Ensariye dağlarının kuzeyinde bulunan Akra dağına bir geçitle geçerek Türkiye'ye girdikten sonra batıya doğru dönerek, gelişinin tersine yanlamasına bir şekilde Akdeniz'e dökülür. Gap sazlığı, Cebel-i Ensariye ile Suriye platosu arasında, 80 km uzunluğunda ve 16 km genişliğinde bir çöküntü hendeğini teşkil eder.

Asi nehri Akdeniz'e kavuşmadan önce Amik gölünü oluşturur. Buna başka sular da karışmaktadır. Amik Gölü'ne dökülen suların en önemlilerinden birisi Afrin Çayı'dır. (197 km.) Bu su ilk kaynaklarını Gaziantep şehrinin doğu hizalarında Sof Dağları'nın güney eteklerinden alır. Sonra Mezrehatun'dan yukarıda, Yaşca denilen bir yerde, kuzeyden gelen Kara Afrin ile birleşir ve kuvvetlenir. Buna daha aşağılarda Afrin'den de büyük olan Sabunsuyu karışır.¹¹

Amik Gölü'nün suyu tatlı olup, oldukça önemli miktarda balık tutulmaktadır. Yuğra Gölü; Yine Amik Ovası'nda bulunmaktadır. Küçük bir göl olup en önemli özelliği bol miktarda balık tutulmasıdır. Mazık Gölü; Cısr-i Şuğûr kazasında bulunmaktadır. Bu da Yuğra Gölü gibi önemli bir balık gölüdür. Asi nehri üzerinde bulunan Gap bataklığı da önemli sulak alanlardan biridir.

1.4. Halep Kapalı Havzası

Halep ovası, Gaziantep platosu güneyinde, Cebelü'z-Zaviye ile Fırat arasında bulunur. Burada toprak verimlidir ve su bulunan yerlerde çok ürün elde edilir. Burada kuzeyden inen küçük dereler, toprakları sular ve güneydeki kapalı alanlarda yok olurlar.

¹⁰ Bayraktar 2004, 3.

¹¹ Saraçoğlu 1990, 241.

Bunlardan Kuveyk Nehri; Kilis ile A'zez yakınlarındaki Haseniye Köyü'nde çıkararak Halep'e inen derenin sayesinde, şehir çevresinde, geniş bir vaha teşekkül etmiştir. Dere, Halep'i geçtikten sonra, güneyde bir bataklıkta kaybolup gitmektedir. Halep'in doğusundaki alanda bulunan Cebbul Tuz gölüne kuzeyden küçük dereler gelmektedir.

Cebbul Tuz Gölü; Halep'in 3 km doğusunda Cebbul Köyü'nde biri büyük birkaç tuz gölü bulunmaktadır. Kışın dolan suların yazın çekilmesiyle oluşan tuzlar beyaz ve lezizdir. Bugün Suriye'nin tuz ihtiyacı buradan karşılanmaktadır. Halep'in doğusunda yer alan el-Cebbul gölü dışındaki önemli tuz gölleri arasında Ceyrud ve Hatuniye sayılabilir.¹²

1.5. Fırat Havzası

Fırat Nehri; Karakaya Boğazı'ndan sonra Doğu Anadolu'dan çıkar, Diyarbakır-Urfa ve Adıyaman arasından geçerek Halep topraklarına girer. Bu sırada Gerger çayı, Kâhta çayı, Adıyaman suyu, Göksu, Karasu, Sacırsuyu gibi çayları batıdan alarak iyice güçlenir. Rumkale ve Birecik kalelerinden geçerek, Membiç yakınından ve Meskene'den sonra, Deyrizor üzerinden geçerek Ebu Kemal kentinde Irak topraklarına geçer. Bu nehir, hem ziraatte hem de ulaşımda kullanılması sebebi ile çok büyük öneme sahiptir. Fırat'ın sağ kıyısındaki büyük kollar, Adıyaman'ın kuzeyindeki dağlardan gelen drenaj sularıyla beslenmeleri nedeniyle hiç kurumazlar. Sol kıyısındaki kollar ise çok daha kısadır ve sadece kışın su ile beslendikleri için bütün yıl boyunca akmazlar.

Kuzey Suriye'nin önemli yerleşim yerleri, Yukarı, Orta ve Aşağı Fırat vadilerinden oluşan Fırat vadisidir. Yukarı Fırat, Fırat nehrinin, Suriye sınırı içinde kalan ve Balih ırmağının birleştiği yere kadar olan kesime verilen addır. Orta Fırat ise, buradan Rakka şehrine kadar olan kısımdır. Fırat'ın Rakka'nın güneyinden, Mezopotamya'ya kadar uzanan kesimi ise Aşağı Fırat bölgesi olarak adlandırılmıştır.¹³

¹² Bayraktar 2004, 4.

¹³ Boerma 1989–1990, 187; Van Loon 1967, 4.

Balih ırmağı, Urfa'nın hemen kuzey kıyısında Karaköprü çayı olarak çıkar, Harran ovasını geçtikten sonra nehir, zikzaklar yaparak Tabka'nın doğusunda, Rakka'da Fırat nehri ile birleşmektedir.¹⁴

Suriye'nin bir diğer önemli yerleşim yeri ise Habur vadisidir. Habur nehri, Fırat'a akan en büyük kol olup, bütün yıl boyunca Fırat'a su taşımaktadır. Batıda Rasülayn ile doğuda Nusaybin arasında kalan bölgede, çok yüksek olmayan Tektek dağları ile Mardin Eşiği Dağları'ndan inen çeşitli dereler bu nehrin kaynağını oluştururlar.

Bölgedeki yerleşmeler, Habur nehri boyunca ve nehre bağlanan kollar çevresinde oluşmaktadır. Irmak kollarının kuzeyi, Yukarı Habur bölgesi olarak adlandırılmaktadır. Aşağı Habur bölgesi ise kolların modern Haseke şehri yakınlarında birleşip güneye doğru akan Habur boyunca, Fırat ile birleştiği yere kadar olan alanı kapsamaktadır. Yukarı Habur bölgesinde, doğudan akarak Habur nehri ile birleşen ırmak kollarının oluşturduğu dar vadilerin bulunduğu kesime Çağ Çağ bölgesi denilmektedir.¹⁵

Doğudaki Cezire Bölgesi, Fırat ötesinde üçgen şeklinde kuzeydoğuya doğru Dicle'ye kadar uzanan geniş bir step sahasıdır. Ülkenin en münbit ve en iyi sulanabilen kısımlarından biri olan bu bölge, her ne kadar "Suriye'nin tahıl ambarı" olarak anılırsa da, büyük kısmı itibariyle fazla gelişmiş değildir. Yerleşmeler daha ziyade Fırat ve Habur akarsuları boyunca görülür; çünkü buralarda sulama kolaydır. Ortalama yağışın 550mm'ye ulaştığı yaylalarda arpa ve buğday, kuru tarım koşulları altında, düz ve eğimli yerlerde olduğu kadar teraslarda da yetiştirilir. Buğday ve arpanın başlıca merkezi Deyrizor şehridir. Sulu tahıl tarımı ve bahçecilik, verimli ve nemli topraklara sahip olan Fırat Vadisi ve kollarının oluşturduğu vadilerin daha geniş kesimleri ile sınırlanmıştır. Vadi yamaçları sebze, üzüm, incir ve şam fıstığı yetiştirilmesi amacıyla kullanılır.¹⁶

¹⁴ Curvers 1989, 179 vd.

¹⁵ Mallowan 1936, 4.

¹⁶ Bayraktar 2004, 2, 3; Moore 1993, 1; Sander 1992, 22.

Çam ormanları özellikle Ensariye Dağları'nın sırtlarını kaplar. Maki örtüsünün görüldüğü dağ yamaçlarında porsuk ağacı, ihlamur ve köknar ağaçları yetişir. Ülkenin güneyinde daha çok mersin, şimşir, katran ağacı, katırtırnağı ve yabani zeytin gibi kuraklığa dayanıklı bodur ağaçlara ve çalılara rastlanır.

Bozkır bölgesinde seyrek alıç kümeleri dışında neredeyse hiç ağaç yoktur. İlkbahar sonunda açan çiçekli bitkiler, kısa sürede kurur. Fırat vadisi boyunca hurmalıklar görülür.

Tabii hayvan topluluklarına gelince, Suriye dağlarında ayı, geyik, sincap ve step bölgelerinde ceylan, vaşak tavşan tipik hayvanlarıdır. Çölde yaşayan hayvanlar arasında kertenkele, bukalemun ve yılanlar önemli yer tutarlar. Kuzeye ve güneye giden göçmen kuşlar, yolları üzerinde Suriye'ye de uğrarlar. Daha yükseklerdeki sarp yamaçlı topraklarda sığır, koyun ve keçiler otlar. Fırat'ın taşması sonucu oluşan küçük adalar, özellikle su seviyesinin düştüğü yaz aylarında, öncelikli otlak alanları olarak kullanılır. Ayrıca, yaz sonunda hasat yapıldıktan sonra, sığır ve koyun sürüleri geniş tahıl tarlalarında kalan anızlar üzerinde otlamaya çıkarılır. Bu sayede çiftçiler sadece hayvanlarını otlatmakla kalmaz, tarlalarını da doğal yoldan gübrelemiş olurlar.¹⁷

2. Kuzey Suriye'nin Beşeri Coğrafyası

Nüfus; ülkelerin kalkınarak gelişmesi, dünya üzerindeki etki alanlarının genişlemesi, kendilerine ait kültürlerinin ve medeniyetlerinin yaymaları ve askeri bir güç oluşturarak belirli durumlarda ön plana çıkabilmeleri bakımından önemli bir etkendir. Bu açıdan Suriye'nin nüfus özelliklerine bakıldığında bazı kendine has durumlarının olduğu görülmektedir. Öncelikli olarak belirtilmelidir ki Suriye'nin nüfus yoğunluğu her yerde eşit değildir. Nüfusun özellikle bölgenin kuzey kesimlerinde yoğunlaştığını görmekteyiz. Bu eşitsizliğin temel nedeni şudur: Bilindiği gibi Suriye'de sıcak ve kurak bir iklim hüküm sürmektedir. Ülkeye tarımsal ekonomi bakımından hayat veren akarsular ise Anadolu kökenlidir. Bunlardan ülkeyi kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda kat eden akarsular Fırat ve onun kollarıdır. Ayrıca kaynaklarını Anti-Lübnan Dağları'ndan alan Asi Nehri de Suriye'nin batısında bulunan Hama ve Humus şehirlerine hayat verir. Buna göre ülkedeki nüfus, genellikle tarıma olanak veren bu

¹⁷ Ana Britannica 28. Cilt, 144; Moore 1993, 1.

alanın çevresinde toplanmıştır.¹⁸ Öyle ki, Suriye'nin Anadolu'ya yakın olan kesimlerinde ve Fırat boylarında km² ye 10–50 kişi düşerken Halep ve Şam gibi büyük şehirlerin çevrelerinde km² ye 100'den fazla kişi düşmektedir.

Ülkenin güneyinde çöl topografyasına karşılık gelen sahada nüfus oldukça tenhadır. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki, Suriye'nin ekonomik hayat ve nüfus yoğunluğu bakımından en dikkat çekici kısımları Doğu Akdeniz kıyı kesimidir. Akdeniz İklimi'nin görüldüğü bu sahada kıyı ovalarının da yer alması, bölgenin yoğun tarımsal faaliyetlerde kullanılmasını sağlamaktadır. Dolayısıyla ülkenin bu kesimi oldukça sık nüfuslu olup km² ye ortalama 50–100 kişi düşmektedir.¹⁹

Bahsi geçen duruma örnek teşkil eden, Mümbit Hilâl diye anılan bölgede; Güneydoğu Toroslar Akdeniz'den Basra körfezine doğru yarım ay biçiminde kavis oluşturur. Bu dağ sırası arasında kalan bölüm alüvyal topraklarla kaplıdır. Sulanan kısımları ise çok verimlidir. Bu nedenle Mümbit Hilâl adını alan bu bölüm, dağ sıraları kavsi içinde yer alan, dar step kuşağının bir kısmını ihtiva eder. Bu çayır kuşağı tarihi çağlardan beri tabii bir yol vazifesi görmüştür. Çünkü burası kuzeyde geçit vermeyen dağlarla çöl arasında geçilebilir bir kuşak özelliği göstermekte, iki yandan nispeten açık durumda bulunmakta ve iki deniz arasında bir kara köprüsü rolü oynamaktadır. Bu yüzden insanların bu alanlarda ticari bir faaliyete giriştikleri açıktır.²⁰

Aşırı sıcak ve kurak geçen yazlar, bu bölgede en fazla beşeri ekolojiyi etkileyen iklim özelliğidir. Buharlaşmayı dengeleyecek yağışların olmaması, büyük miktarda su kaybına yol açmaktadır. Başlıca nehirlerin daha küçük kolları ve akarsular, uzun süren yazların yoğun sıcaklarında tamamen kurumaktadır. Sonuçta günümüz çiftçileri bölgede uzun süreli bir gelenek haline gelen kuru tarım yapmakta, büyük ve nispeten verimli tarlaları sığırlar ve koyunlar için otlak olarak kullanmaktadırlar.²¹

Özellikle Kuzey Suriye'deki yerleşmelerin ortaya çıkmasında iklimin ve jeomorfolojik yapının doğrudan veya dolaylı olarak etkisi ortadadır. Vadi tabanlarında,

¹⁸ Akkermans-Schwartz 2003, 4.

¹⁹ Kocakuşak 1999, 69, 70.

²⁰ Türk Ansk. 29. Cilt, 1980, 516.

²¹ Buitenhuis 1990, 195 vd.

ovalık alanlarda ve kıyı kesiminde kökleri eski zamanlara kadar giden pek çok şehir kurulmuştur. Bu şehirlerin en önemlileri ve en eskileri Şam, Halep, Hama, Humus'tur. Suriye'de yer alan bu yerleşmelerin konumuna bakıldığında, yerleşmelerin ülkenin batı kesiminde toplandığı ve doğu kesimi ile aralarında büyük zıtlıkların olduğu görülmektedir. Ülkenin doğusuna ve kuzey doğusuna doğru yerleşmelerin Fırat Nehri üzerinde ve kolları çevresinde yoğunlaştığı görülmektedir. Ülkenin kuzeyinde yer alan Halep şehri ile en güney uçtaki Süveyde arasında bir hat çizildiği zaman Şam, Halep, Hums, Lazkiye, Tartus, İdlip gibi büyük şehirlerin, bu hattın batı kesiminde yer aldığı görülür.

Doğu kesimde ise yerleşmeler daha çok Fırat Nehri boyunca sıralanmıştır. Ülkenin güneydoğusu ise çöllerden dolayı boştur ve yerleşmelerin en seyrek olduğu alandır. Doğu ve kuzeydoğu kesiminde yer alan üç büyük şehir Deyrizor, Haseke ve Rakka'dır. Deyrizor ülkenin doğu kesiminde yer alan en büyük şehirdir.

Tarımsal bir yapıya sahip olan Deyrizor şehri özellikle Fırat sayesinde hayat bulmaktadır. Deyrizor'un kuzeyinde Haseke şehri yer alır. Haseke'nin batısında ise Rakka yer almaktadır. Ülkenin doğu kesimi elverişsiz iklim ve toprak şartları bakımından yerleşmeye uygun alanlar değildir. Özellikle iklim şartlarının olumsuzluğu, yağış azlığı ve aşırı buharlaşma tarımsal yapıyı olumsuz yönde etkiledikleri için bu bölgelerde yerleşmeler su kaynaklarının kenarlarında toplanmıştır. Doğu Suriye içinde yer alan Cezire'de özellikle tarımın yapıldığı köylere yoğun olarak rastlanır. Cezire'nin idare merkezi Habur üzerindeki Haseke burada kurulmuştur. Bu bölgedeki köylerin çoğu Türkiye sınırına yakın bölgelerdedir. Kamışlı bu bölgenin en büyük yerleşmelerinden biri olup Nusaybin'in karşısındadır.²²

Ülkenin batı kesimi doğu ile karşılaştırıldığında tam bir zıtlık söz konusudur. Ülkenin önemli şehirleri batı kesiminde kurulmuştur. Ülkenin 13 büyük şehri batı kesiminde yer almaktadır. Ülkenin en büyük şehirleri Şam, Halep, Hama, Humus, Lazkiye, İdlip gibi büyük şehirler ülkenin batı kesiminde yoğunlaşmıştır. Ülkenin batı kesiminde yerleşmelerin yoğunlaşmasında fiziki faktörlerin yanında ekonomik faktörler de etkili olmuştur. Batı kesimin özellikle iklim açısından daha uygun şartlara sahip

²² Öngör 1964, 214.

olması yerleşmelerin bu kesimde yoğunlaşmasında etkili olmuştur. Yerleşmelerin batıda yoğunlaşmasında tarihi faktörlerin etkisi de kayda değer derecede önemlidir. Eski kervan yolları üzerinde yer alan Şam ve Halep gibi şehirler tarihsel süreç içinde önemini kaybetmeden günümüze kadar gelmişlerdir. Şam'ın kültürel yapısı, aynı zamanda idari merkez olması, gelişmesinde etkili olmuştur. Ülkenin kuzeyinden güneyine inen karayolu Halep, Hama, Humus ve Şam'ı birbirine bağlayarak Ürdün'e ulaşır.

Özellikle önemli kavşak noktalarında yer alan bu yerleşmelerin gelişmesinde ulaşımın büyük etkisi olmuştur. Şam ve Halep önemli kavşak noktaları üzerinde kurulmuş ülkenin en büyük iki şehridir. Akdeniz kıyısında kurulmuş olan Lazkiye ve Tartus, Banyas gibi şehirlerin kurulması ve gelişmesi limanların gelişmesine paralel olmuştur. Özellikle 1970 sonrasında petrolün bulunması ve petrol hatlarının bu limanlara ulaşması aynı zamanda iç bölgelerden çıkartılan diğer madenlerin demir yolları ile bu limanlara ulaşması bu şehirlerin zaman içerisinde büyüyerek birer liman şehri haline gelmesine neden olmuştur. Ülkenin nüfus bakımından en yoğun olduğu alanların başında bu sahalar gelmektedir. Suriye'de kırsal yerleşmeler oldukça fazladır ve kırsal bölgelerde yaşayan nüfus toplam nüfusun yarısına yakınına oluşturmaktadır. Kırsal yerleşmeler özellikle su kaynaklarının çevresinde yoğunlaşmış durumdadır. Ülkede 1970 yılında 6400 olan yerleşme sayısı, 1980'li yılların sonuna doğru 14.300 olmuştur. Bu yerleşmelerin 7510'nu mezra, 6535'i köy geriye kalanlar ise kasabalardan ve şehirlerden oluşmaktadır.²³

Ülkenin doğu kesimindeki yerleşmelere bakıldığında kuzey kesime doğru tarım sahaları ve akarsu vadileri boyunca sıralanır. Fırat, Balih, Habur Çayı boyunca yerleşmeler sıralanmıştır. Doğu Suriye'de Cezire bölgesinde özellikle tarla tarımın yapıldığı köyler yoğunluktadır.²⁴

Ülkenin güney ucunda yer alan ve Batı Suriye içinde kalan Cebel-i Druz'un hemen batısındaki Havran Bölgesi'nde siyah renkli taşlardan yapılmış meskenlerden oluşan köyler kurulmuştur. Geçmişte önemli şehrsel yerleşmelerin bulunduğu sahada bugün eski önemi kaybetmiş yerleşmeler vardır. Bölgenin merkezi Süveydiye'dir.

²³ Özgür 2001, 29.

²⁴ Gözenç 1996, 109; Öngör 1964, 29.

Ülkenin batısından doğuya doğru gidildikçe değişen iklim şartları, morfolojik yapı ve ekonomik faktörlerin etkisi ile yerleşmelerin yoğunluğu ve sayısı azalmaktadır. Ülkenin büyük şehirleri ve nüfusun yoğun olduğu alanlar batı kesimde toplanmıştır. Ülkenin doğusunda yerleşmeler daha çok su kaynakları ve Fırat Vadisi boyunca toplanmış durumdadırlar. Ülkenin güneybatısı ise yerleşme bakımından ve nüfus yoğunluğu bakımından ülkenin تنها kesimidir. Çöllerin kapladığı bu alanda yerleşmeler ortadan kalkmaktadır.²⁵

Suriye'nin fiziki ve beşeri bazı bilgilerini verdikten sonra Eskiçağ tarihi açısından Kuzey Suriye'ye bakacak olursak eğer, genel manada, Türkiye sınırından sonra başlayan, Fırat, Balih ve Habur vadileri çevresindeki bölgeleri kapsayan ve güneyde Katna ile Mari'ye kadar uzanan bölgedir. Fırat, Balih ve Habur nehirlerinin oluşturduğu vadiler üç ana bölgeyi oluşturmaktadır.²⁶ Coğrafi şartlarının uygunluğu, bu topraklarda da bazı şehir devletlerinin kurulmasına yol açmıştır. Belgelere göre bunlardan ikisi olan Halpa ve Katna, devrin önde gelen siyasi güçleri haline gelmiştir.

Kuzey Suriye'nin kazıları yapılmış olan çok önemli merkezleri Tell Mardih / Ebla, Tell Meskene / Emar, Kargamış, Tel Bia/Tuttul, Tel Ahmar ve Halpa / Halep bu bölgede bulunmaktadır.

Öte yandan Kuzey Suriye'nin sahil ovalarında da küçük yerleşimler yer almaktadır. Yoğun bir ticaret trafiğine sahne olan Ras Şamra / Ugarit yine bu bölgede bulunmaktadır.²⁷

²⁵ Aydos&Duran 2000, 27.

²⁶ Van Liere 1963, 114.

²⁷ Van Loon 1967, 4.

BÖLÜM II

PALEOLİTİK'TEN TUNÇ ÇAĞI SONUNA KADAR SURIYE

1. Paleolitik'ten Eski Tunç Çağına Kadar Kuzey Suriye

Tablo-1 Suriye - Filistin Kronolojisi²⁸

M. Ö.	9000	8000	7000	6000	5550	5000	4500	4000	3500	3000
Filistin-Lübnan	Natuf Kültürü-Ceriko "Proto-Neolitik"	Ceriko Çanak-Çömleksiz Neolitik A	Ceriko Çanak-Çömleksiz Neolitik B	Biblos Erken Neolitik	Biblos Orta Neolitik	Yarmukyan	Geç Neolitik	Gasulian	Şehir Öncesi	Eski Tunç Çağı
K.Suriye			Çanak-Çömleksiz Neolitik	Amuk A	Amuk B	Halaf (Ras-Şamra)	Amuk D	Kuzey Suriye Obeyt	Geç Kalkolitik	Eski Tunç Çağı

Tablo-2 Eski Suriye Kronolojisi²⁹

M.Ö.	Dönem	Şam-Ürdün Vadisi	Batı Suriye	Orta Fırat	Balih	Yukarı Habur	Güneydoğu Anadolu
10.500	Geç Natuf	Tayibe	Gerada, Ceyrud, Kornet Hara, Nakharin	Mureybit IA Ebu Hureyre I			
10.000	Yamiyan		Nakharin	Mureybit IB-II			
9000	PPNA	Asvad IA Ceriho	Karamel	Şeyh-Hasan Cerf el-Ahmar Mureybit III, Abr			
8500	Erken PPNB	Cerihö, Asvad IB		Diya Mureybit IVA	BS 397		Çayönü-Nevali Çori
8000	Orta PPNB	Ghoraife I, Ayn Hazal, Ceriho, Asvad II		Halula, Ebu Hureyre IIA Mureybit IVB			

²⁸ Melleart 1988, 3.

²⁹ Akkermans-Schwartz 2003, 45, 102 ve 186.

7500	Late PPNB	Ghoraife II Ayn Hazal Ramad I-II	el-Kerh 12-7 Ras ŞamraVC	Ebu HureyreIIB Halula, Bukraş 11-8	Sabi Abyad II Asot	Şehr el- Ahmar Feyda	Gürçütepe
6800			Ras Şamra VB,Ramad III	Ebu Hureyre IIC Bukraş 7-1	Damishliyya 3-7 Sabi Abyad 11	Burkoliya Fakhariye	
6500	Final PPNB Early PN,	Ramad III Ayn Hazal,	Amuk A site T.el-Kerh 6-1	Tel es-Sin,			
-	Halaf Öncesi		Nebi Mend, Amuk B site	Diya, Koşak Şamali, Halula (Erken Halaf)	Sabi Abyad 8-10	Kaşkaşuk II	
6100	Samarra			Bağuz	Sabi Abyad 6 (Yanmış Köy)	Boit II	
5900			Amuk C	Halula	Damişliye Sabi Abyad 1-3 (Erken Halaf)	Şagar Bazar	
5500	Halaf		Arjun T. Kurdu Amuk D	Şemseddin Masih T Amarna	Hırbet et- Şenef	Tel Halaf Umm Kuseyir	
5200							
4500							
4000					Hammam et-Türkmen IVD Hammam et-Türkmen V	Tel Leylan VIb (Geç) Brak CH, Brak TW 19- 18,	
3500			Amuk F	Orta Uruk Şeyh Hasan		Brak TV 17-14 T. Leylan V Brak TV 13 T. Leylan IV?	
3000			Amuk G	Cebel Aruda G. Habuba Kabira		Brak TV 12 Brak TV 11-1	

Şevket Aziz Kansu'nun tespiti ile "Dünyanın oluşmaya başlamasından bugüne kadar milyarlarca yıl geçmiştir. Ancak insanlık ile ilgili bilgiler süreci günümüze doğru hesaplandığında, bu bilgilerin, dünyanın oluşum sürecinden, çok daha az bir süreyi kapsadığı açıktır." Paleolitik zamanın önemli bir kısmı buzul devirleri ile geçmiş, yerküredeki ortalama hava sıcaklığı 4,5-5 derece düştüğünde buzul çağına girilmiştir. Buzul çağına girildiğinde kar yağışı ile beraber karaların büyük bir kısmı buzullar ile

kaplanmıştır ve buzul devrinin sona ermesi ile karaların üzerinde buzullar eriyerek kutuplara doğru çekilme göstermiştir. Buzul çağları arasında ise iklim yumuşamış ve yeryüzü insan yaşamına olanaklı hale gelmeye başlamıştır. Son buzul çağı, günümüzden 70.000 sene önceye tarihlenmiş ve 12.000 sene önce sona ermiştir. Bilim adamlarının bugün için ulaşabildiği insana ait en eski kalıntılar, Paleolitik devre yani Eski Taş Çağı'na aittir. Yakınoğu'daki iklim değişiklikleri Avrupa'ya göre daha yumuşak olduğundan, dördüncü ve son buzul çağında, Akdeniz'in kuzeyindeki insanlar, daha çok Yakınoğu'da yaşama imkânı bulabilmişlerdir. Bu dönemdeki insanlar mağaralara girmiş, ot yiyen hayvanlar ise su aramak için nehirlerin getirmiş olduğu millerle dolan vadilere inmişlerdir. Avcılıkla geçinen insanlar ise bunları takip etmiş, Nil boylarına, Fırat kıyılarına ve Suriye'ye gelmişlerdir.³⁰ Bu yüzden, buzul çağlarının sert iklim etkisinden erken kurtulan Kuzey Suriye'nin tarih öncesi dönemi, Paleolitik Çağa kadar uzanır. Arkeolojik çalışmalara göre, Kuzey Suriye'den Sina Yarımadası'na kadar olan bölümde, Paleolitik insanın yaşamış olduğu bilinen bir gerçektir.³¹

İnsana ait ilk bulgulara, Asi nehri vadisi ve Akdeniz'deki Nahr el-Kebir vadisindeki birkaç yerleşimde ele geçen yontma çakmak taşından yapılmış aletler ışığında ulaşılmıştır. Homo Erectus olarak bilinen ilk insanların fosilleri, Asya ve Afrika'da bulunmuştur. İlk veriler Dr. Eugene Dubois tarafından 1891–1892 yıllarında gün ışığına çıkarılmıştır. Bu ilk insan türünün yaklaşık 1.70 cm boyunda oldukları, kafatası kemiklerinin çok kalın ve bu kafatasının, çağdaş insan beyninin üçte ikisinden daha büyük bir beyni olacak kadar oylumlu olduğu anlaşılmıştır.³² Homo Erectus olarak tabir edilen bu insanlar, yaklaşık bir milyon yıl önce Suriye bölgesine girmiş, ilk olarak Afrika'da görülmüş ve bir milyon yıllık bir süreçte, en eski insan türünün ilk geniş dağılımlı topluluğunu meydana getirmişlerdir.³³

Ancak birçok arkeolog, belli başlı iki insan türünün olduğunu söylemektedirler. Bu insan türleri için, Orta Paleolitiğe kadar yaşamış bir Homo Faber türü, bir de ondan sonra gelen ve tüm dünyaya yayılan Homo Sapiens olduğunu kabul ederler. Birinci

³⁰ Kansu 1991, 35, 36; Mellaart 1988, 7; Ribard 1974, 8.

³¹ Hitti 1957, 7.

³² Braidwood 1995, 32.

³³ Muhasen 1999, 43; Weiss 1985, 46.

türde; Pitekanthrop, Haydelberg ve Neandertal, İkinci türde ise; bugünün belli başlı üç büyük insan grubuna dâhil olan sarı derililer, kara derililer ve beyaz derililer.³⁴

Kuzey Suriye bölgesi Alt Paleolitik döneme ilişkin bilgilerimiz oldukça kısıtlıdır. Bugüne kadarki buluntular daha çok yüzey buluntularıdır. Urfâ'nın Birecik ilçesi, Antakya'da Altındere adı verilen mevkiinde, Alt Paleolitik döneme ilişkin el baltaları bulunmuştur. Özellikle Altındere kumluklarında 1.30 m derinlikte bulunan el baltası o dönem hakkında önemli ipuçları verir.³⁵

1993 yılında Halep'in 50 km kuzeyindeki Dederiye mağarasında, Neandertal insana ait bir çocuk iskeletine rastlanmıştır. Mağaranın Orta Paleolitik dönemde (M.Ö. 100.000'den M.Ö. 40.000'e kadar) kullanıldığı sanılmaktadır. Dederiye mağarasındaki bu buluntu, Levant'taki Neanderthaller'in dağılımıyla ilgili yeni bilgiler vermekle birlikte, erken Homo Sapiens ve Neanderthal gibi iki insan topluluğu arasındaki kronolojik ilişkiler hakkında önemli ipuçları ortaya koymuştur.³⁶

Epipaleolitik dönemde, (yaklaşık M.Ö. 18.000–8500) iklim bakımından yaşamaya elverişli konumda olan Suriye topraklarında küçük insan grupları yerleşmişti. Bu insanların kurdukları yerleşimlere Palmyra yakınlarındaki Yabrud ve el-Kovm civarlarında rastlanmıştır. İlk olarak 1950 yılında Rust tarafından ve 1986 yılında ise Solecki tarafından kazılan Yabrud'ta bir dizi kaya sığınağı olduğu, kazılar sayesinde açığa çıkarılmıştır.³⁷

M.Ö 15.000 sonrasında, ısıyla birlikte, uygun coğrafi ortamın oluşması neticesinde, nüfusta önemli bir artış olup, insanların kalıcı yerleşimler kurmaya başladıklarını görmekteyiz. Bu sözü geçen ilk kalıcı yerleşimler, Fırat Nehri kıyısındaki Ebu Hureyra ve Nebek civarındaki Ceyrud'tur. Bu çağın başına doğru köpek, sonuna doğru bazı yerlerde önce keçi sonra da koyun evcilleştirilmiştir.³⁸

³⁴ Kansu 1991, 172, 173.

³⁵ Kansu 1991, 217.

³⁶ Lewin 2000, 3; Muhesen 1999, 43.

³⁷ Chazan 2001, 4; Moore 1985, 51.

³⁸ Moore 1985, 51.

Bu bölgenin, köyü andıran, yerleşimlerindeki insanlar, hayvan derisi ve ağaç dallarından yapılmış yuvarlak biçimli kulübelerde yaşamaya başlamışlardır. Bu yapıların ise en belirgin özelliği yere gömülmüş olmalarıdır. Bu en eski yuvarlak yapılar, iki veya üç metre çapında olup ağaç dalı ve sıva gibi çabuk bozulan malzemeden kabaca inşa edilmiş ve *pise* denilen, çamur yapıların saz karıştırılarak duvarın tepesine uygulanması ve kuruduktan sonra bir sıra daha aynı işlemin tekrarlanması olarak bilinen, teknik ile yapılmıştır.³⁹

Daha sonraki dönemlerde ise evlerin yapılış şekilleri, toplulukların değişik faaliyetleri doğrultusunda şekillenmiş, evlerin yanına yaklaşık 1 m² büyüklüğünde küçük dikdörtgen taş yapılar inşa edilmiş ve evler giderek dikdörtgen şeklinde, yine *pise* tekniği kullanılarak yapılmaya başlanmıştır. Bu bağlamda yuvarlak yapılardan dikdörtgen evlere geçiş süreci ve bunun tarihsel gelişimi ile ilgili en iyi bilgi veren yerleşim Kuzey Suriye’de yer alan Cerf el-Ahmer’dir.⁴⁰ Buradaki yerleşimler yere gömülmüş çukur yapılardan oluşuyordu. Bu yapıların çatıları ahşap bir iskelet üzerinde ağaç dalları ve kamışlarla tutturuluyordu.

Fırat’ın bir kolu tarafından sulanan Ebu Hureyra kolay işlenebilir topraklarla çevrilmişti. Görünüşe göre buranın sakinleri yaklaşık M.Ö. 9000 civarlarında tahıl ve bakliyat yetiştirebiliyordu. Bunlarla birlikte, Yakınoğu’da avcılık ve toplayıcılıktan çiftçiliğe geçişin en açık görüldüğü yer, Levant ve Filistin’dir.⁴¹ Eldeki mevcut bilgilere göre bitkilerin ilk olarak Güney Levant’ta evcilleştirildiğini görüyoruz. En eski evcil tahıl buluntularını ise arkeologlar M.Ö. 9000 yılının başlarına tarihlemektedirler. Bu bitkiler hızlı bir şekilde Güney Levant’tan doğuya, oradan günümüz Türkiye’nin ortalarına ve daha sonra Zagros dağlarına yayılmıştır. Bu durumda Kuzey Suriye’nin tarıma alınmış bitkiler ile M.Ö. 9000 civarlarında tanıştığı açıktır. İlk kullanıldığı sanılan bitkiler ise buğdayın yabani ataları ve doğal olarak yetişen arpadır.⁴²

Yaklaşık M.Ö. 11.000 ile 9300 yılları arasındaki Natuf Kültürü, Kuzey Suriye’den ziyade daha çok, Filistin ve Levant kıyılarında yayılmıştır. Ancak bu

³⁹ Sevin 2003, 42-vd.

⁴⁰ Fortin 1999, 44, 45; Stordeur 1999, 47.

⁴¹ Roaf 1996, 27.

⁴² Moore 1985, 51, 52; Renfrew 1993, 191.

dönemlerle ilgili Kuzey Suriye’de, az da olsa, deliller ele geçmiştir. Natuf ile bağlantılı merkezler Suriye’de, özellikle Fırat kıyısında ve daha doğu kesimde bulunmuştur. Natuf Dönemi’nde tahılların insana beslenmesinin temel öğelerinden biri olarak benimsendiğini gösteren çok daha açık arkeolojik deliller vardır.⁴³ Yabani buğday ile arpa Kuzey Suriye ve Filistin’de doğal koşullarda yetişiyordu ve bu bitkilerin besleyici değerleri çok önceden anlaşılmış olmalıydı. Ayrıca bu bitkilerin yabanıl ataları Avrupa’da yetişmiyordu. Kuzey Suriye bölgesinde, Natuf Kültürü insanlarından kalma çok sayıda çakmak taşı dilgili oraklar bulunması, bu bölge insanının, Yakındoğu’da tarımın ilk uygulayıcılarından olduğu gerçeğini ortaya koyar.⁴⁴

Levant’ta Natuf Kültürü’nü izleyen dönem “Proto-Neolitik” olarak bilinir. Bu döneme ait etkileyici kalıntıların ele geçtiği Ceriho’da, M.Ö. 9000 dolaylarında gür bir kaynağın kıyısında insan toplulukları ortaya çıkmıştır. Halk 5 metre çapında yuvarlak kulübelerde yaşıyordu. Daha önceki Natuf kulübeleri gibi bunlar da kısmen toprağa gömülüydü. Ceriho 3–4 hektarlık bir alanı kapsar ve bu yerleşim muhtemelen 1500–2000 kişinin yaşadığı bir köydür. Fırat kıyısındaki Müreybit’te, erken Proto-Neolitik döneminin yuvarlak ya da yumurta biçimli kulübeleriyle birlikte geç Proto-Neolitik dönem kalıntıları da bulunur. Geç dönem yapılarının kimi tek odalı kulübeler olmayıp, dikdörtgen çok odalı yapılarıdır.⁴⁵ Ayrıca yine Müreybit’te erken Neolitik dönemde yuvarlak yapılı evler yapılırken, 8. binlere gelindiğinde artık dikdörtgen şeklinde nispeten daha geniş ve birkaç odalı kerpiç evler inşa edilmeye başlanmıştır.⁴⁶ Bu yerleşmelerde dikdörtgen konutlar egemendi. Bu yapılar özellikle Kuzey Suriye’de yaygındı. Bu tip yapılar, Orta Fırat (Ebu Hureyra, Bukras, Müreybit) ve onun kolları (Tel Asvad, Tel Fakhariye) boyunca yayılmış yerleşmelerde yoğun olarak görülmüştür.⁴⁷

Akeramik Neolitik Dönem M.Ö. 8500 yılları civarına tarihlenmekte ve bu dönemi koyu yüzlü açkılı mallar temsil etmektedir. Ras Şamra VB-A ile Amuk A-B yerleşim yerlerinde bu döneme tarihlenen koyu yüzlü açkılı keramikler ele geçmiştir.

⁴³ Hitti 1957, 14; Roaf 1996, 27.

⁴⁴ Hitti 1957, 16, 17; Melleart 1988, 9.

⁴⁵ Roaf 1996, 30, 33.

⁴⁶ Moore 1985, 54.

⁴⁷ Dolukhanov 1998, 228.

Bu dönemin önemli yerleşim yerleri, Hallan Çemi, Çayönü Tepesi, Nevali Çori, Göbekli Tepe ve Demirköy yerleşmesidir.

Neolitik Dönem’de (yaklaşık M.Ö. 8500–5000) Suriye topraklarının bazı kısımlarında yaşayan insan topluluklarının klan veya aile diyebileceğimiz gruplara bölündüğünü görmekteyiz. Her birinde 5–6 ailenin barındığı yaklaşık 50 evin yer aldığı köyler olduğu düşünülüyor. Bu köylerde ilgi çeken bir nokta, hiçbir evin diğerlerinden daha gösterişli olmayışıdır; bu da köy sakinlerinin eşit statüde olmalarından memnun olmalarını akla getirmektedir. Her köyün ailenin başı veya klanın atası diyebileceğimiz bir lideri vardı; bu kişilerin öldükten sonra kafataslarının saklanıp boya ile sıvanması öldükten sonra bile saygı gördüğüne işaret ediyor.⁴⁸

Yakınoğu’daki Neolitik yerleşimler içinde en ünlüsü, Proto-Neolitik’te olduğu gibi yine Ürdün Vadisi’ndeki Ceriho’dur; ancak bunun yanında Suriye’nin kıyısındaki Ras Şamra, iç kısımlardaki büyük ovalarda yer alan Müreybit, Ebu Hureyra, Bukras ve Tell Halaf gibi çağdaş yerleşimler de arkeologlar tarafından kazılmıştır. Halep ve Şam gibi daha sonraki Suriye medeniyetinin büyük merkezlerinin bile orjinleri muhtemelen Neolitik Dönem’e kadar gitmekteydi. Bu dönemin kalıntılarını bugün bile görmek mümkün; örneğin Kuzey Suriye köylerindeki arı kovanı şeklindeki kubbeli yapılar, Geç Neolitik Dönem’de yine aynı bölgedeki yuvarlak evlere oldukça benzemektedir. Bu dönemlerde yine Kuzey Suriye bölgesinde yer alan Tel Damişliye de bir başka Neolitik yerleşimdir. M.Ö. 7. ve 6. binlere tarihlenen Yukarı Balih Vadisi’ndeki Hamam et-Turkman’ın karşısında yer alan ve yaklaşık 0,4 hektarlık küçük bir höyük olan Tel Damişliye, ilk defa 1983 yılındaki Balih yüzey araştırmaları sırasında keşfedilmiştir.⁴⁹

Ayrıca, Mezopotamya, Anadolu ve Kuzey Suriye ülkeleri arasında kervan yollarının kavşak noktasında bulunması sebebiyle önemli bir yerleşim yeri olan eski Kargamış kentinin, Neolitik dönemlerden beri yerleşildiğini gösteren arkeolojik delillere de rastlanmıştır. Zira Eski Doğu’nun önemli şehirlerinden biri olan Kargamış höyüğünün eteğinde, Neolitik Çağ çanak çömlekleri ve diğer buluntular toplanmıştır. Bunun dışında çanak çömleksiz Neolitik Çağ yerleşmesinin var olduğu da yontma taş

⁴⁸ Fortin 1999, 46.

⁴⁹ Akkermans 1986–1987, 40, 41, 43; Ball 1994, 10.

endüstrisinin özelliklerine dayanılarak ileri sürülmektedir. Nitekim höyükte obsidyen ve çakmaktaşıdan orak bıçakları, ok uçları, çekirdekler ve deliciler ele geçmiştir. Buradaki ok ucunun benzeri Amuk ovasında da bulunmuştur.⁵⁰

Avcılık ve toplayıcılıktan yerleşik düzene ve üretime geçişin bu erken Neolitik evresinde, küresel coğrafyada, öncelikli olarak barınma ve beslenme kaygılarının ön plana çıktığını görmekteyiz. Bu dönemde, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde yaşayan toplulukların, temel gereksinimlerden kaynaklanan sorunları aştıklarının, sosyal, dinsel yapılanmada aşama kaydettiklerinin belgesi durumundaki ölü armağanları, yapısal özelliklerinden algılanabildiği kadarıyla, estetik kaygıyla bütünleşik sanatsal üretimin varlığına kanıt oluştururlar.⁵¹

M.Ö. 6000 dolaylarında tarım ve sığır yetiştirmeye dayalı köy yaşamı, bazı grupların bu yeni yaşam tarzına diğerlerinden daha geç adapte olmalarına ve hatta bazılarının göçebe yaşam tarzını sürdürmelerine rağmen, bu yetiştiriciliğe dayalı köy yaşamının, Suriye'nin çeşitli bölgelerinde yaygınlaşmaya başladığını görmekteyiz.⁵² Çanak çömlek üsluplarına ve diğer maddi kültür özelliklerine dayanarak, geleneksel olarak Kuzey Mezopotamya'da üç farklı kültür geleneği saptanmıştır. Bunlar Hassuna, Samarra'dır ve Halaf'tır.⁵³

Kendinden önce Proto-Hassuna'dan doğan Hassuna kültürü, onun birçok özelliğini taşıyordu. Gerek Proto-Hassuna, gerekse Hassuna tabakalarındaki buluntular arasında kilden sapan taneleri, yontma taştan çapalar, kilden çift konik ağırşaklar (keten ya da yün eğirmek için) ve damga mühür oldukları belirlenen birkaç oyma taş boncuk ya da pendantif vardır. Bakır cevheri ve bakır madeni, alet ve takılarda kullanılırdı. Yarımtepe'de en alt tabakada bulunan bir bilezikteki kurşun cevherden eritilmişti; bu nedenle geç Hassuna kültürü insanları muhtemelen hem doğal hem de eritilmiş bakır kullanıyorlardı. Bu devrin tipik kap şekli oval tepsilerdir. Bu tepsiler Kuzey Suriye bölgesindeki Ras Şamra'dan, Güney Mezopotamya'daki Eridu'ya kadar yayılmıştır. Hassuna döneminde, bir taraftan Kuzey Suriye ve Kilikya, diğer taraftan Doğu Anadolu

⁵⁰ Kinal 1958, 69; Wooley 1961, 104.

⁵¹ Özkaya 2007, 89.

⁵² Fortin 1994, 49.

⁵³ Dolukhanov 1998, 288.

ile ticari ilişkilerin başladığı anlaşılmaktadır. Çünkü Hassuna'nın II. Tabakasında bulunan iki mühür de Amuk'da bulunan mühürle aynıdır. Bu mühürlerin ithal malı olduğu fakat mühür olarak değil de kolye tanesi olarak kullanıldığı kabul edilmektedir.⁵⁴

Suriye'de en eski çanak çömlek yapımı ülkenin Mezopotamyalı kısmında gerçekleşmiştir. Monokrom Kuzey Suriye keramikleri yaklaşık M.Ö. 5000 yıllarına tarihlenir. Bunu daha sonra, 5. binin ortalarına tarihlenen ve en ilkel bezeme motiflerine sahip Tel Cüdeyde (Antakya'nın kuzeydoğusunda) boyalı çanak-çömlekleri takip etmiştir. Kuzey Suriye keramiği doğuda Samarra'ya kadar bir yayılım göstermiştir. Geç 5. bin ve erken 4. binler, erken bezeme sanatının en parlak dönemidir ve Kuzey Suriye bölgesi ile Mezopotamya bunun merkezi konumundaydı.⁵⁵ Orta Kalkolitik Dönem Mezopotamya'da iki ekol olarak karşımıza çıkar; bunlardan Kuzey Suriye'de yer alan Habur Bölgesi'ndeki Resul Ayn yakınlarındaki Tel Halaf olmakla birlikte, bir diğeri ise Kuzey Mezopotamya'da, Bağdat'ın kuzeyindeki Samarra'nın, Güney Mezopotamya'nın Orta Kalkolitiğini temsil ettiği hususudur. Samarra çanak çömleği Suriye'nin kuzeyinde yaygındır ve buraya gelişi M.Ö. 5400 civarında, yani Halaf kültüründen kısa bir süre önce veya onunla aynı tarihtedir.⁵⁶

Hassuna yerleşmelerine göre kronolojik olarak biraz daha genç olan Samarra yerleşimleri, genellikle yağış tarımının olanaklı olduğu bölgenin güneyini işgal etmiştir. Bu yerleşmeler çoğu kez Güneydoğu'nun ırmak çevresi özelliklerine özgün bir uyarlanma olarak görülmüştür. Hassuna geleneğinden açık biçimde ayrılan incelikle işlenmiş boyalı çanak çömlek Samarra'nın temel niteliklerindedir.⁵⁷ Bahsi geçen dönemde, Suriye artık eşitlikçi toplumsal sisteme sahip basit Neolitik çiftçi köylerini, geliştirmekte olan birçok katmanlı topluma dönüştürmek için hazır duruma gelmişti.

Halaf dönemi ise M.Ö. 5500–5000 yılları arasına tarihlenmiştir. Bu kültür Habur Üçgeni'nde yer alan Tel Halaf yerleşim yerinden adını almaktadır. Bölgemizde bu döneme ait yerleşmeler mevcuttur. Kargamış yakınında Yunus ve Tel Turlu, Maraş'ta

⁵⁴ Kinal 1983, 27; Roaf 1996, 47, 48.

⁵⁵ Hitti 1957, 20, 21.

⁵⁶ Kinal 1983,27; Melleart 1988, 59,60; Sevin 2003,83.

⁵⁷ Dolukhanov 1998, 292, 293.

Domuztepe ve Antakya'da Tel Kurdu yerleşmeleri sayılabilir. Nitekim M.Ö. 5000'lerde bu gelişimin ilk belirtileri ortaya çıktı ve sonuçta adını Kuzey Suriye'deki bir yerleşimden alan (eski Guzana=Halaf) yeni bir kültür, "Halaf Kültürü", Geç Neolitik dönemin dışında gelişmeye başladı.

Halaf kültürünün çok sıkı bir tarımsal dayanağı vardı, fakat bu dönemde, ticaret ve el sanatı işçiliğinin önemleri daha da artmıştır. En dikkate değer örnek ise şık görümlü ve güzel boyanmış keramiklerin üretim ve değişimi. Halaf yerleşimleri özellikle Cezire ve Habur Ovası üzerinde bir hayli fazlaydı ve Kuzey Suriye'nin batısına doğru Fırat'tan Akdeniz'e doğru bir yayılım içindeydi.⁵⁸

Güneydoğu Anadolu'daki en önemli yerleşme yerleri arasında ise Islahiye Ovası'ndaki Sakçagözü, Adıyaman yakınlarındaki Samsat, Kargamış ve Harran Ovası höyüklerinin adları sayılabilir.⁵⁹

Bunların dışında yine Güneydoğu Anadolu'da Gaziantep civarında bulunan Şehzade Höyük / Turlu, Horum Höyük ve özellikle Yunus gibi yerleşimlerde de Halaf kültürüne ait buluntulara rastlanmıştır.

Halaf Kültürü, Hassuna ve Samarra kültürleri'nden etkilenmiş çok canlı bir kültürdür. Çanak çömlek yapımında iki çeşitlenme saptanmıştır. Bunlardan biri en iyi Musul yakınlarındaki Arpaciyah ve Tepe Gavra'dan bilinen "Doğu Halaf"; ikincisi Suriye'deki Çagar Bazar, Tell Halaf ve Yunus-Kargamış'tan bilinen "Batı Halaf" kültürüdür. Her iki alanda da biçim ve bezeme olarak yerel seçim yapılmışsa da her ikisinde de gelişme üç aşamada gerçekleşmiş ve incelik artmıştır.⁶⁰ Halaf kültürü, bugünkü Kuzey Irak ile Suriye'nin tümünü kapsayacak şekilde yaygınlaştı ve etkileri Akdeniz kıyısından Orta Zagros Dağları'na kadar uzandı. Ama bazı yönlerden ana gelişme çizgisinin dışında kaldı. Bu kültürün göze çarpan en önemli özelliği, iki gözlü fırınlarda pişirilmiş zarif desenli keramiklerdir.⁶¹

⁵⁸ Moore 1985,56; Moore 1988, 10.

⁵⁹ Sevin 2003, 85.

⁶⁰ Melleart 1988, 113, 114.

⁶¹ Roaf 1996, 49, 51.

Halaf dönemindeki mimariye bakıldığında, insanların dikdörtgen, çok odalı evleri terk ederek, *tholos*⁶² adı verilen yuvarlak kulübelere geri döndükleri görülür. Çapları 3 ile 7 metre arasında değişen bu evlerin anne, baba ve çocuklardan oluşan tek aileleri barındırdığı tahmin ediliyor. Eve dış duvardaki bir açıklıktan giriliyor, ama planlarda değişiklik olabiliyordu. Çoğu kez yuvarlak binaya dikdörtgen bir yapı eklenirdir. Arpaçıye’de, kalınlığı 1,5 metreyi aşan, taş duvarlı, yuvarlak, binalara uzun odalar eklenerek, yaklaşık 20 metre uzunluğunda, anahtar deliği biçiminde evler oluşturulmuştu. *Tholoslar* balçık, kerpiç ya da taştan yapılır, muhtemelen sivri kubbeli bir çatıyla örtülürdü. Arpaçıye’deki en erken ve en geç Halaf tabakalarında, yuvarlak konutlarla birlikte dikdörtgen mimari de görülür.

Halaf Dönemi’nde ölü gömme gelenekleriyle ilişkin bilgiler azdır. Yarımtepe’deki mezarlarda, gömü odası dikey giriş kuyusunun yanındaydı. Yerleşmede ölüler ya basit biçimde gömülüyor ya da yakılıyordu. Gerek Yarımtepe, gerekse Arpaçıye’de birkaç örnekte görülen kafataslarının ayrı gömülmesi, yuvarlak evler gibi daha erken dönemleri anımsatmaktadır.⁶³

Daha Sonraki Obeyt Dönemi de, M.Ö. 5000–4000 yılları arasına tarihlenmiş ve bu dönem Tel Leylan, Tel Akab, Hamam et Turkman, Ras Şamra, Tilmen höyük ve Amuk yerleşim yerleriyle temsil edilmiştir.

Güney Mezopotamya’daki Sümer sitelerinden biri olan eski adını bilmediğimiz El-Obeyt’te, Halaf kültüründen daha ileri bir Kalkolitik kültür tespit edilmiş ve bundan dolayı Geç Çağ’a “Obeyt Kültürü” adı verilmiştir. Bu kültür Kuzey Mezopotamya’da Erken ve Geç Obeyt olmak üzere iki safha gösterir. Musul’un kuzey doğusundaki Tepe Gavra yerleşiminin XX.-XVII. tabakaları arası Erken Obeyt kültürüne, XVII.-XIII. Tabakalarında ise Geç Obeyt kültürüne rastlanmıştır. Ancak Landsberger’e göre Asur’da Akdeniz’e kadar uzanan Halaf kültürü, Obeyt kültüründen daha eskidir ve ayrıca Obeyt kültüründen daha gelişkin ve zengindir. Özellikle kullandığı malzeme içinde obsidyen Halaf kültüründe başlıca bir yer işgal eder. Landsberger aynı zamanda hububat yetiştirme, çanak çömlekçilik, şehir yerleşimi, süs eşyalarının zenginliği gibi

⁶² Sevin 2003,83.

⁶³ Roaf 1996, 49, 51.

Neolitik dönemden sonraki ilk büyük medeniyet hamlesinin, medeniyetin nehir vadilerinde değil de dağ eteklerinden doğduğunu kanıtladığını düşünür.⁶⁴

Orta Kalkolitik karakterize eden Obeyt kültürünün yayılımı Kuzey ve Güney Mezopotamya ile batıda Kuzey Suriye'ye kadar yayılmıştır. Tel Halaf'ta Geç Obeyt karakterli monokrom boyalı keramikler ele geçmiştir. Obeyt keramikleri kirli, yeşilimsi bir kilden yapılmıştır. Boyamadan önce devetüyü rengi veya kahverengi bir boya astar sürülür. Bu astarın üzerine koyu kahverengi veya siyah boya ile dikey geometrik şekillerle bezenmiştir. Bu motiflerin yanı sıra yonca yaprağı ve çiçek gibi doğal unsurlar da kullanılmıştır.⁶⁵ Bu kültürün egemen olduğu geniş alanlarda, hatta Toros Dağları'nın kuzeyindeki Malatya, Elazığ ve Palu düzlüklerinde bile Obeyt çanak çömleği bulunmuştur. Obeyt etkisi kuzeybatıya doğru Kilikya'daki Mersin'e kadar yayıldı ve orada durdu. Güneybatı'da Asi Irmağı üzerindeki Hama, Obeyt çanak çömleğinin güney sınırınıdır. Kuzeydoğu'da ise Obeyt kapları Azerbaycan'a kadar uzandı⁶⁶

Uruk Dönemi ise M.Ö. 4000–3300 yılları arasına tarihlenmekte ve bu dönemden sonra Suriye'de Tunç Çağları başlamaktadır. Uruk döneminde şehirler büyümüş ve tarımla geçinmeyen insanların da yaşadığı yerler oluşmuştur. Daha önemlisi Mezopotamya'da, yenilikler ortaya çıkmış ve toplumlar sınıflara bölünmeye başlamıştır. Günümüzde bu yaşanan döneme kentsel devrimin olduğu bir süreç gözüyle bakılmaktadır. Bunların bir sonucu olarak yazı, doğal ve teorik bilimlerin başlaması ve sanatın ortaya çıkması da kent devriminin özelliklerindedir. Bu geçiş dönemi, Erken ve Orta Uruk dönemi olarak kabul edilmektedir. Geç Uruk dönemi ise kendisini Fırat boyundaki yerleşmelerde iyice hissettirir. Önemli Uruk Dönemi kalıntıları, Tel Leylan, Tel Brak, Hamam et Turkman, Tel Habuba Kabira, Tel Başar ve Cebel Aruda'da ele geçmiştir.⁶⁷

Uruk dönemi sonundaki yazıya geçiş üzerinde durmak gerekirse, genel anlamda Suriye'de yazılı tarih, iki komşu medeniyet Güney Mezopotamya ve Mısır'da yazının

⁶⁴ Kinal 1983,29; Landsberger 1944, 420.

⁶⁵ Kinal 1983, 30.

⁶⁶ Melleart 1988, 122, 123.

⁶⁷ Schwartz 1988, 222.

ortaya çıkması sonrasında, M.Ö. 3. binin başlarına doğru başlar. Suriye, topraklarının her tarafındaki büyük merkezlerinin varlığıyla birlikte kent devrimine kadarki Neolitik dönemlerde önemli bir kültürel güç olarak görülmüştür. Habur ve Balih bölgelerinde yürütülen sistemli çalışma ve araştırmalar sonucu, Tel Ebu Hureyra, Tel Müreybit, Tel Brak, Tel Çagar Bazar ve Tel Halaf gibi yerleşimlerde Neolitik tabakaların varlığına dair ilk bilgiler elde edilmiştir. Bu yerleşimlerin dışında Tel Asvad ve Tel Bukras da Suriye'nin öteki önemli yerleşimleri arasındadır.

Geç Kalkolitik Çağ'da Kuzey Suriye'ye baktığımızda, son yirmi yılda yapılan birçok kurtarma kazısı projeleri sonucunda, Suriye'nin Protohistorik dönemindeki (yaklaşık M.Ö.3500–3000 Uruk dönemi) kentleşmenin yükselişinde stratejik bir rol oynadığı anlaşılmıştır. Orta Fırat'ta yer alan Tel Kannas, Tel Habuba Kabira ve Tel Cebel Aruda yerleşimleri, başta Uruk olmak üzere, Güney Mezopotamya'daki büyük kent merkezlerinin, geniş dağılımlı bir büyüme şekline, en iyi örneklerdir. Orta Fırat bölgesinde yerel, o bölgeye özgü, bir kentleşme görülmediğinden bu yerleşmelerin birer koloni veya Mezopotamyalı şehir merkezlerinin yerleşme bölgesi olabileceği düşünülmüştür. Bu yerleşimler Suriye bölgesinde kentleşmenin nasıl şekillendiğine dair bilgiler verir. Örneğin Tel Habuba Kabira'daki merkezi bölge, mahallelerin, işyerlerinin, tapınakların yer aldığı ve idari aktivitelerin yürütüldüğü yoğun yerleşimli bir kasaba konumundaydı. Tel Habuba Kabira aynı zamanda Suriye'nin bu dönemdeki kasaba planlamasını gösteren ilk yerleşim olma özelliğini taşır ve burası iki yüzyıldan daha az bir süre iskân görmüştür.⁶⁸

İlk kentlerin Güney Irak'taki aşağı Dicle-Fırat ovalarında geliştiği düşünülse de sonraları bu gelişmenin tüm Ortadoğu'nun her tarafında olduğu konusunda görüş birliğine varılmıştır. Gerçek bir "kent" tanımı (geniş bir kasaba, hatta sayıca çok binalardan oluşan bir yerleşimin aksine) bu ilk kentlerin nasıl yayıldığı konusu arkeologlar arasında tartışma konusu olmuştur. Bu gibi tanımları bir tarafa bırakıp bir kavram olarak kentleşmenin yaklaşık M.Ö.3000 yıllarında meydana geldiği ve Suriye'deki bu ilk yerleşimlerin daha önceden veya çok yakın bir süre içinde kentlere dönüştüğü söylenebilir; bu kentler Ugarit, Ebla, Katna, Kadeş, Mari, Habuba Kabira, Hammam et Turkman ve Tel Brak'dır. Bu kentlerin gelişimiyle özgün Suriye

⁶⁸ Chavalas 1992, 3, 4, 5.

kültürünün ilk izleri de görülür. Bu şehirler Eski Tunç Çağı’da ortaya çıkmıştır ve bu ilk kent toplulukları, Orta Fırat’ta yer alan Habuba Kabira yerleşiminde yapılan kazı çalışmalarından da anlaşıldığı üzere, Güney Irak’taki M.Ö.4. binden itibaren Uruk kültürünün birer kolonisi olmalıydılar.⁶⁹

Güney Mezopotamya’da ise Uruk gibi büyük kent toplulukları M.Ö. 4. binden itibaren yavaş yavaş şekillenmeye başlamıştı. Kentleri yöneten bu topluluklar tamamen yeni bir sosyal durumu temsil ediyordu. Ticaret ağlarının bir parçası olarak bunlar, Fırat kıyısı boyunca uzanan diğer şehirleri de bunların stratejik olarak yerleştirilmiş ticari birer karakol konumunda hizmet etmeleri için organize etmişlerdir. Bu “koloni kentlerin” bazıları oldukça büyüktü ve 10 hektara kadar çıkıyordu.

2.Eski Tunç ve Orta Tunç Döneminde Kuzey Suriye

2.1. Eski Tunç Çağı’nda Kuzey Suriye

Erken Pro-Suriye

Amuk H / Mardih IIA / Ras Şamra IIIA1: ETÇ I-III (M.Ö. 2900–2400)

Orta Suriye Dönemi

Amuk I / Mardih IIB1 / Ras Şamra IIIA2: ETÇ IVA(M.Ö 2400–2250)

Geç Suriye Dönemi

Amuk J / Mardih IIB2 / Ras Şamra IIIA3: ETÇIVB (M.Ö. 2250–2000)⁷⁰

Tablo-5 Erken Üçüncü Bin Kronolojisi⁷¹

M.Ö	Erken Cezire Period	Yukarı Habur	Orta Habur	Balih ve Komşu Bölgeler	Batı Suriye	Kuzey Mezopotamya
2500-	IIIa	Leylan IIa	Raka 2 Bderi IIIa	Şuhera IC		Er Hanedanlar IIIa
2600-	II	Leylan III d	Raka 3 Bderi II	Şuhera IB		Er Hanedanlar II
2700-		Leylan III c	Raka 4 Bderi I		Hama K 5-1 Amuk H	
2800-	I	Leylan III b	Raka 5-7			Er Hanedanlar I
2900-		Leylan III a		Hammam et-Türkmen Doğu	Amuk G	
3000-						Cemdet Nasr

⁶⁹ Ball 1994, 11.

⁷⁰ Matthiae 1981, 54; Ehrich 1992, 236.

⁷¹ Akkerman-Schwartz 2003, 215.

Suriye'nin Eski Tunç Çağı kronolojisine bakıldığında, farklı arkeologların dönemi farklı bakış açıları ile tarihsel sürece ayırdıklarını ve ele aldıklarını görmekteyiz. Ancak genel manada kabul edilen tarihleme, Eski Tunç Çağı'nın M.Ö. 3300 ile 2000 yılları arasında olduğu yönündedir. Yine yukarıda belirtildiği gibi, Eski Tunç Çağı'nın kendi arasında üç döneme ayrıldığı görülmesine rağmen, bazı arkeologlar bu süreci, daha kolay anlaşılması bakımından dört kısımda incelemektedir. Bu dönemler sırasıyla; ETÇ I (M.Ö.3300–3000), ETÇ II (M.Ö. 3000–2700), ETÇ III (M.Ö. 2700–2200) ve ETÇ IV (M.Ö. 2200–2000) olmak üzere şekillendirilmiştir.

Eski Tunç Çağı Suriye'sinde birçok savunma duvarlı kentler oluşturulduğu görülür. Bu kentlerin güneydeki halklar tarafından mı kurulduğu ya da bunların özerk yerler olup olmadığı kesin değildir. İşte bu sözü edilen Eski Tunç Çağı kentlerin en önemlisi, Suriye'nin kuzeybatısındaki Tel Mardih / Ebla'dır. Ebla kenti, bu bölgede, güneydeki Er Hanedanlar Dönemi'ndeki bir yerleşime eş değer nitelikte gelişim gösteren tek kent örneğidir. Bu şehir, daha erken dönemlerden tarihsel sürekliliğe ilaveten, kültürel bir özerklik gösterir.⁷²

Suriye'de Eski Tunç Çağı'na ait en önemli buluntular Ebla'dan ele geçmiştir. Ancak bunun yanında, Suriye dışında Mezopotamya'da Fırat'ın batısında yer alan Cebel Aruda'da bazı ekonomik tabletler ve yine Biblos'ta (Gubla) Mısır firavunlarının ekonomik konulardan bahsettiği hiyeroglifler ele geçmiştir. Ebla (Tel Mardih), Halep'in 55 km. güneybatısında bulunmaktadır. 1964 yılında Paolo Matthiae tarafından kazısına başlanan Ebla'nın G Sarayı'nda yaklaşık 15.000 adet çivi yazılı tablet bulunmuştur. Bazı yüzey buluntuları, Mardih I döneminde (M.Ö. 3500–2900) yerleşimin başladığını ve Mardih II döneminde akropolisin güneyinde yerleşimin devam ettiğini göstermiştir. Bu dönemle birlikte artık yerleşimin arttığı düşünülmektedir. Kuzey Lübnan'dan, Amanos Dağları'ndan ve Toros Dağları'ndan bakır ve gümüş gibi madenlerin ticaretinin yapıldığı da bilinmektedir.⁷³

⁷² Chavalas 1992, 8.

⁷³ Curvers 1989, 175, Klengel 1992, 20.

M.Ö. 2250'ye kadar bu bölgedeki yerleşmeler, o zaman Ebla Krallığı hâkimiyetindeki Kuzey Suriye ile ekonomik ve kültürel bir etkileşim içindeydiler.⁷⁴

Ebla kentinin bugünkü Halep ve Hama şehirleri arasında yarı yolda bulunan Tel Mardih'e tekabül ettiği anlaşılmıştır. Paolo Matthiae idaresindeki bir İtalyan heyetinin 1964 yılında kazılara başlamasından sonra, 1968'de üzerinde Akkadca adak kitabesi bulunan büyük bir heykele ait bazaltdan heykel gövdesinin, G tapınağı çevresinde, Ebla'nın ilk büyük şehirleşme hareketini temsil eden II B katına ait olduğu anlaşılmıştır. Bu durum ile ilgili zaman olarak M.Ö. 2340–2284 arasını içine alan bir çağdaşlık belirtilmektedir.⁷⁵

Ebla, politik gücünün zirvesindeyken Mezopotamya'da, Anadolu ve Mısır kadar bir kültürel ve ticari uzantıya sahipti. Bu etkiyi destekleyen kentin ekonomisi kral ve idarede görevli yüksek memurlar tarafından kontrol ediliyordu. M.Ö 2300 civarlarında, tıpkı Mari gibi Ebla da Akkadlı Sargon'un saldırısına uğradı. Ancak, yıkımdan çok Suriye'de Akkad'ın varlığı etkili oldu. Akkad kralı Sargon'un torunu olan Naram-Sin, bugünkü Suriye'nin kuzeydoğusunda Yukarı Habur bölgesinde bulunan Tel Brak'a bir saray inşa ettirdi ve böylelikle Akkad İmparatorluğu'na uzak mesafede olan bu bölgedeki gelişmeleri, kontrol altına almayı başardı.⁷⁶

Yaklaşık iki yüz yıl Ebla, Kuzey Suriye üzerindeki hâkimiyetini korumuştur. Bu güçteki Ebla krallığı, Suriye içindeki ticareti kontrol ederken doğudaki büyük Mezopotamya kentlerinin etkisini dengede tutmuş ve tüccarların, ticaret kervanlarının güvenli bir yolculuk yapmasını sağlamıştır. Ancak, Akkad Hanedanlığı'nın hırslı hükümdarları imparatorluklarının sınırlarına Suriye'yi de katmak isteyince, Suriye'nin politik sistemi Akkad'ın şiddetli saldırılarına maruz kalmıştır. Ebla, muhtemelen Naram-Sin'e karşı, gücünü kaybedince, Suriye'de kültürel ve ekonomik yönden bir düşüş dönemi başlamıştır. Bu olayların tam olarak gidişatı bilinmemektedir. Ancak bu durumun oluşmasında, yabancı güçlerin Kuzey Suriye'yi kontrol etmedeki başarısızlığı veya Suriye güçlerinin, bu bölge içinde güvenli bir ticari aktiviteyi sağlayamamış olmaları düşünülebilir. Ebla, M.Ö. 1600 civarında tahrip edilmiştir ve M.Ö. 1200

⁷⁴ Archi 1999, 24.

⁷⁵ Bilgiç 1990, 183.

⁷⁶ Fortin 1999, 56.

yılından sonraki yazılı belgelerde artık kentten söz edilmez olmuştur. Buna karşın şehrin tamamı korunmuş ve kalıntılara arkeologlar tarafından kolayca ulaşılabilmiştir.⁷⁷

Ebla, Mezopotamya ve Anadolu çivi yazılı kaynaklarında daha çok, bir şehir ve bir isim olarak tanınmıştır. Ancak M.Ö. III. binyılın ikinci yarısının, özellikle M.Ö. 2400–2250 yılları arasındaki 150 yıllık dönemde oldukça önemli bir konuma gelmiştir. O dönemlerin Mezopotamya, Anadolu, Suriye şehir devletleri tipinde, sarayları, tapınakları, devlet teamülleri, yazı ve arşivleri, sanatı, surları ve birçok durumu ile Kuzey Suriye coğrafyasında hakkında eskiden bilinenlerin üstünde bir yerleşim yeri olduğunu açıkça ortaya koymuştur.⁷⁸

Ebla, M.Ö. 3. ve 4. bindeki bir Suriye kent devleti hakkında fikir edinmemizi sağlayan ve bununla birlikte aynı dönemdeki diğer Suriye kent devletleri ile karşılaştırma yapabileceğimiz çok iyi bir modeldir. M.Ö. 2400 civarında Ebla, Fırat ve Akdeniz arasındaki merkezi Suriye bölgesinde en önemli kent idi. Ebla'daki bir sarayda ele geçen tablet arşivi, muhasebe, ekonomi, yönetim, hukuk, diplomasi, dini tören, sözcük listesi ve edebiyat gibi konuları içeriyordu. Tabletler, zamanın bütün büyük kent devletlerinin sahip olduğu, kraliyet arşivlerine aitti. Tel Mardih'teki epigrafik materyalin keşfi her şeyden önce Ebla kentinin lokalizasyonunu kesinleştirmiştir. Buna ilaveten M.Ö. 24. ve 23. yüzyıllara tarihlenen, yaklaşık 2000'i iyi korunmuş tablet ve 10.000'den fazla parça sadece III. Ur Dönemi ile kıyaslayabileceğimiz olağanüstü zenginliklere sahiptir.⁷⁹

Yukarıda bahsi geçen tabletler, G Sarayı'ndaki üç yerde ele geçmiştir; merkezi yönetim binasının kuzeybatı kanadı, "izleyici salonu" olarak adlandırılan güney portikodaki iki oda ve aynı salonun doğu portikosu. Sarayın güney çevresinde ise diğer bir çivi yazılı tablet arşivi deposu da keşfedilmiştir. Bu tabletler, ahşap rafların üzerinde bulunmaktaydı. Ancak sarayda çıkan büyük bir yangın sonucu bu raflar yanmış ve tabletler birbiri üzerine yığılmıştır. Bu yıkımla beraber akropolisin sözü edilen evresi (ETÇ IVA=Tel Mardih IIB 1) sona ermiştir. Diğer taraftan G Sarayı'nın enkazında

⁷⁷ Matthiae 1999, 54.

⁷⁸ Bilgiç 1990, 185.

⁷⁹ Archi 1986, 167; Matthiae 1999, 54.

firavun I. Pepi'ye ait bir yazıt ele geçmiştir. Söz konusu yangının ve Ebla arşivlerinin sonunun, Akkadlı Sargon'un yaptığı bir askeri sefer olduğu düşünülse de bu henüz kesin değildir. Ebla metinlerinde geçen üç kral adı, bu sarayın en azından üç dönemli olduğunu göstermektedir.⁸⁰

Ebla arşivleri, toplamda, yaklaşık kırk yıl hüküm süren üç hanedanlık nesli ile çağdaş bir dönemi kapsar: *Ar-Ennum*, *Ibrium* ve *Ibbi-Zikir*. Birkaç belge ise önceki iki kral ile eşleşir: *Irkab-Damu* ve *Igris-Halam*. Arşivin tamamı yaklaşık olarak M.Ö. 24. yüzyılın ortasına tarihlenebilir ki bu da geç Pre-Sargonik Çağ ve Akkadlı Sargon'un hükümdarlığının erken kısmıdır. (M.Ö. 2340–2284)⁸¹

Ebla metinlerinin dili “Eblaik” veya “Eblaca” olarak adlandırılır ve bu dil Semitik dillerin Kuzeydoğu kolu içindedir; bu da Amurru ve eski Akkad diliyle bağlantılıdır. Metinlerin ezici bir çoğunluğu ekonomi ve idari içeriklidir. Ebla dili, Mezopotamya'da Akkadca ile başlayan, M.Ö. II. Binyılda Suriye kıyılarındaki Ugaritçede tanınabilen ve Güney Arabistan'ın eski diyalektlerinde yeniden ortaya çıkan, eski bir Sami dili olarak tanımlanabilir. Ayrıca, Eblaca'ya çok yakın bir dil, Mezopotamya'da Er Hanedanlar çağında da kullanılmış olmalıdır. Bu dile ait birtakım edebi metinler de merkezi arşivinde ele geçmiştir. Bunlar, Ebla dilinde yazılmış metinlerden farklı diyalekt özellikleri göstermektedir.⁸²

Ebla'da çivi yazısı başından benimsenmiş; belgelerin büyük bir kısmı Sümerce ve Akkadça, az bir kısmı da Sami dili olan ve Kenanca'nın bir kolunu teşkil eden Eblaca yazılmıştır. Ebla dili, Ebla dışında, Akdeniz'den Basra Körfezi'ne dek uzanan eski Yakınoğu'nun büyük bir kısmını kapsar. Özellikle Eblaca adlar sadece, Hama civarı, Antakya Ovası, Kargamış ve Fırat üzerindeki Emar'da görülür.⁸³

Eblaca yazılan metinlerin çoğu dokuma dağıtımı olmakla beraber, aynı zamanda Ebla'dan ve diğer merkezlerdeki insanların yaptığı el işi eserlerinin dağıtımı ile ilgilidir. Ebla dilinde yazılmış belgeler iki gruba ayrılabilir. Birinci grup çoğu tablette belirtildiği

⁸⁰ Klengel 1992, 22, 23.

⁸¹ Archi 1985, 140.

⁸² Friedrich 2000, 224; Klengel 1992, 22, 23.

⁸³ Archi 1985, 144; Bilgiç 1990, 184.

üzere hayvan yetiştiriciliği ve tarım ürünlerinin korunmasıyla ilgili olan, Emar'ın kendi bölgesini, ikinci grup ise, tekstil ve metalürji ürünlerinin dağıtımıyla ilgili, Ebla'nın hegemonyası altındaki şehirlerle olan ticari ilişkilerini içerir.⁸⁴

Eski Tunç Çağı'nda Suriye'de yaşayan halkların hangi dil veya dilleri konuştuklarına bakıldığında bu konuda çoğu bilginin geç dönemlerden elde edildiği görülmektedir. Örneğin, "Lanet Metinleri" adı verilen belgelerde Semitik olduğu kesin olarak bilinen kişisel adlar yer alır ve bu belgeler Filistin ve Suriye'de yaşayan halkların, 12. Mısır hanedanlığı sırasında Samiler olduğunu açıkça ortaya koymuştur. Kuzey Suriye'de Sami biçimli olmayan çoğu Eski Tunç Çağı yerleşimi görülür ve bunların bazıları hala -az, -din v.s. gibi eski bitimlerini korur. Asi Nehri kıyısındaki Tell Açana'da ele geçen çivi yazılı tabletlerde 300 kasaba ve köy adına rastlanmıştır; bunların sadece dördü Semitik olarak tanımlanabilmiştir ve birkaç tanesinin muhtemelen Hurrili olabileceği saptanmıştır. Geri kalanlarla ilgili olarak ise herhangi bir linguistik bağlantı kurulamamıştır. Kuzey Suriye'de bu söz konusu kasabalar ilk olarak yerleşim gördüğünden bu yerleşimleri kuranların kullandığı dil henüz tanımlanamamıştır. Ugarit'teki tabletlerde Semitik yer adlarının oranı yüksektir fakat Ugarit adının kendisinin Semitik kökenli olduğu düşünülemez.⁸⁵

Ebla Arşivleri'nde Ugarit adından söz edilmesi şaşırtıcı değildir; Ebla'nın kuş uçuşu yaklaşık 50 mil batısında bulunan Ugarit, Erken Tunç Çağı'nda önemli bir liman kentiydi. Eski yer adlarından günümüze kalanlar tarihi dilbilimciler için benzer bir durumdur. Daha da ilginç olanı, bu ismin Eski Tunç Çağı'ndaki nüfusun Semitik karakterini yansıtan bir ad olmasıdır. Ugarit çevresindeki yerler Eblaca bilgiler ışığında Ugarit dilindeki tabletlerde bahsedilmiştir ve bu da Ebla dilinin Ugarit dili ile *Ugurat* (*um*) benzer türünü ortaya çıkarır. Bu sonuçtan yola çıkarak da, *Zi-a-nu*'nun, muhtemelen, Ugarit'in hemen güneyindeki Siyannu bölgesi olduğu söylenebilir. Burası Ugaritçe tabletlerde bazen Ugarit krallığının bir parçası, bazen de Hitit birliği içinde vasal kent devleti olarak görülür.⁸⁶

⁸⁴ Archi 1986, 166, 167.

⁸⁵ Drower 1968, 6, 7.

⁸⁶ Gordon-Rendsburg 1990, 64, 65.

Aslında Ebla Mezopotamya'dan uzak oluşuyla kültürel olarak bağımsız bir kentti ancak, diğer yerleşimlerde olduğu gibi Sümer kültürü ile birçok benzerlikler gösteriyordu. Ebla'daki arşivlerde, çok erken bir tarihteki Sümerce toplu evlat edinme metinlerine rastlanmıştır. Suriye'nin Mezopotamya üzerindeki özellikle edebiyat bakımından kültürel bağımlılığı, basit bir mesele değildir. Ebla'daki birçok dini metnin güneydoğuda bire bir tam benzerleri vardır; ancak Eblaca yazılmış bazı dini sözler bu konuda bir paralellik göstermez. Ayrıca coğrafi ve kutsal isimler yerli bir Suriye bağlamına işaret eder.⁸⁷

Ebla metinleri tarafından belgelenmiş oldukça kısa bir dönem, politik gelişmelerin tam olarak bir tasviri hakkında bilgi vermez. Hatta metinlerde yansıtılan politik durumun bir izlenimini vermek zordur. Bununla birlikte, bu dönemin epigrafi materyali (yaklaşık M.Ö. 2400) şimdiye kadar tam olarak yayınlanmamış olmasına rağmen, politik tarih açısından bazı dikkat çekici noktalara işaret eder. Ebla'nın, en azından Kuzey Suriye için bir idari ve ekonomik merkez olduğu açıktır. Mezopotamya ve merkezi Suriye arasındaki ticari güzergâhın kontrol noktasında yer alması, uzmanlaşmış el sanatı işçiliğine, randımanlı bir şekilde tarımsal ürünlerin satışının yapılabilmesine ve stok-besiciliği sistemlerinin gelişmesini sağlamıştır. En önemlisi ise, metinlerde de belirtildiği üzere, dokuma, tekstil için kullanılan yünün üretimi ve sürecidir.⁸⁸

Ebla arşivlerinde geçen bazı tanrı adlarına bakıldığında, bu arşivlerden bilinen en önemli tanrılardan birinin *Ha-Lam* yerleşmesinin tanrısı olan *Hadda*'dır. Bu yerleşim ise Halep ile özdeşleştirilir. Bu tanrının eşi, *Ha'abatu*'dur. "L" sessiz harfi zaman zaman Ebla dilinde yazılmaz. Bu yüzden *Ha'abatu* (daha sonra Hebat), halabajtu (Halepli kadın) anlamına gelir. M.Ö. 24. yüzyılda ise Halep Ebla Krallığı'nın en önemli kutsal yerlerinden biriydi. Halep'in Haddası ise aynı zamanda Ebla'nın baş tanrılarında biriydi. İki kutsal liste Hadda'nın Kura mabedinde tapınım gördüğünü gösterir. Ancak bunun Halep'in Hadda'sı mı olduğu konusunda herhangi bir bilgi yoktur. Eblaca konuşan halklar Kuzey Suriye'de III. Binlerin başlarında yerleşti ve Halep'e hâkim olan bir tepe üzerinde kendi kültlerini (Hava Tanrısı Hadda) kurdu. Ebla kenti son

⁸⁷ Chavalas 1992, 8.

⁸⁸ Klengel 1992, 26.

bulduğunda da Amurru hanedanlığı II. Binin başlarında Batı Suriye'yi politik merkezi olarak seçti ve burası Hadda kültürünün büyük geleneği tarafından cezbedildi.⁸⁹

Ebla dışında, Kuzey Suriye'de, Tunç Çağları hakkında bilgi edinmemizi sağlayan irili ufaklı höyükler bulunmaktadır. Özellikle Aşağı Fırat havzasında, tabakalı arkeolojik belgeler veren çok sayıda höyük vardır. Bunlara Fırat'ın kuzey kenarı boyunca uzanan Hayaz, Birecik, Samsat ve Gritille gibi yerleşmeler de dâhildir. Güney kenarında yer alanlar arasında ise Kurban Höyük, Şaşkan Büyüktepe ve Lidar Höyük sayılabilir. Ayrıca Titriş Höyük gibi Fırat'ın 10 km güneyinde yer alan yerleşim yerleri de vardır. Titriş, Lidar, Samsat ve Kargamış'da M.Ö. 2. binyıla ait arkeolojik belgeler, M.Ö. 4. ve 3. binyıllara ait olanlar kadar ayrıntılı değildir. Anlaşılan bu bölgede Orta Tunç Çağı yerleşimi veren bütün büyük höyükler pazar kasabaları ya da yerel idarelerin başşehirleri değildi. Ancak, Fırat, Balih, Habur ve Dicle havzalarında yer alan ve önemli kervan yolları ve maden kaynaklarını kontrol altında tutan yerleşmelerin diğerlerinde daha çabuk gelişerek, M.Ö. 18 ve 17. yüzyıllarda başlıca Hurri merkezleri haline geldikleri düşünülmektedir.⁹⁰

Bunların dışında, Gaziantep'in Islahiye ilçesinin, 10 km doğusunda, Karasu Çayı kıyısında yer alan Tilmen Höyük de oldukça önemlidir. Özellikle buradaki saray yapısından ele geçen çivi yazısı ibareli bulla oldukça önemlidir ve Tilmen Höyük'ün ilk yazılı belgesini oluşturur. Burada yapılan Arkeolojik kazıların verdiği bilgilere göre Höyük'ün M.Ö. 4000 yılına kadar uzanan bir tarihi olduğu anlaşılmıştır. M.Ö. 3. binin son dönemlerinde ise büyük bir şehir olduğu anlaşılmıştır. Kuzey Suriye'nin keramik kültürüne bakıldığında, bu kültürün Anadolu içlerine kadar yayıldığı görülmektedir. Özellikle Güneydoğu Anadolu'da Tilmen Höyük, Gedikli (Karahöyük) ve Oylum Höyük'te yapılan kazılarda Kuzey Suriye'ye özgü birçok arkeolojik buluntu ele geçmiştir. Doğu Anadolu'da ise başta Değirmentepe olmak üzere, Aslantepe, Gelinciktepe, Korucutepe, Norşuntepe, Tepecik ve Avşan'da Kuzey Suriye tipi keramiklere rastlanmıştır. Kuzey Suriye tipi keramik, Amuk Ovası'nda Erken Tunç Çağı başlarından beri görülen ve Amuk'da seri yapıma dönüşen bir türdür.⁹¹

⁸⁹ Archi 1985, 133, 134.

⁹⁰ Summers 1993, 9.

⁹¹ Alkım 1964, 70, 71; Duru 1979, 131.

M.Ö. III. binyılın sonunda ise gelişen sosyal ve politik olaylarla bağlantılı olan arkeolojik kanıtlar, Amuk Ovası'ndaki höyüklerde, Ugarit'te, Katna'da ve Orta Suriye'deki bazı höyüklerde ele geçmiştir. Gubla'da ele geçen bazı buluntular, buraya yeni halkların gelişini göstermesi açısından oldukça önemlidir. Ancak M.Ö. III. bin yılın sonundan II. bin yılın başına geçerken başlayan bu olayların tek faktörü yeni halklar değildir. Tarımın kötüye gitmesi, otlakların kuruması, yağış oranlarının düşmesi ve bunun sonucundaki mikro iklim değişiklikleri de yerleşim alanlarının sınırında bazı değişimlere sebep olmuştur.⁹²

Kuzey Suriye'deki mimari ya da anıtsal eserlerin arkeolojik kanıtlarına bakacak olursak, İran'daki Tepehisar'da Asur'daki İştar tapınağının benzeri bir tapınak ile Ur kral mezarlarından çıkan mücevheratın benzerleri bulunmuştur. Kuzey Suriye bölgesinde Hama yakınlarındaki Katna'da (Mişrefe) Sümer tanrıçası İnanna adına yapılmış bir tapınak bulunmuştur.⁹³

Eski Tunç Çağı'nda Kuzey Suriye ile Mısır arasında bir bağlantı kurulmaya çalışıldığında ise, elimizde yeteri kadar bilgi olmadığını görmekteyiz. Bu dönem bilimsel kazılarında, Mısır'a ait buluntular oldukça azdır. Yalnızca Tarsus-Gözlükule'de ele geçirilen bir düğme mühür biliyoruz. Ele geçen buluntu ile Mısır'ın bu liman kenti ile olan münasebetleri açıktır.⁹⁴

Arkeolojik kanıtlar M.Ö. 4. binyılın sonunda, Kuzey Suriye'de Fırat boyunca uzanan Geç Uruk türünde şehirlerin ortaya çıktığı görüşünü desteklemektedir. Her ne kadar Güney Mezopotamya'daki Uruk, Ur, Nippur, Eridu ve Abu Salabih gibi şehir devletleriyle politik ya da ekonomik bağları olup olmadığı belli değilse de, şimdilik bağımsız oldukları ancak bu şehirlerle kültürel ve ticari açıdan etkileşim içerisinde oldukları söylenebilir.⁹⁵

⁹² Klengel 1992, 37–38.

⁹³ Kinal 1983, 70.

⁹⁴ Özkan 2007, 88.

⁹⁵ Rothman 1988, 66 vd.

2.2. Orta Tunç Çağı'nda Kuzey Suriye

Tablo-6 Erken İkinci Bin Kronolojisi

M.Ö.	Batı Suriye	Balih	Habur	Mari ve civarı	Kuzey Mezopotamya	Güney Mezopotamya
1600-		Alalah VII	Hamam et-Türkmen VIIC	Hana Dönemi		Eski Babil Hanedanlığı
1700-	Orta Tunç II	Mardih IIIB Alalah VIII-IX	Hamam et-Türkmen VIIB	Zimri-Lim		Hammurabi
1800-		Hama H 5-1 Alalah X-XIII	Leylan I	Yahdun-Lim	Şamsi-Adad	
1900-	Orta Tunç I	Mardih IIIA Alalah XIV-XVII	Hamam et-Türkmen VIIA	Şakkanaku Dönemi	Eski Asur Dönemi	İsin-Larsa Dönemi
2000-						

Suriye’de Orta Tunç Çağı genel olarak M.Ö. 2000 ile 1550 yılları arasına tarihlendirilmektedir. Ancak arkeologlar tarafından, yine Eski Tunç Çağı’ndaki gibi kendi arasında ayrıma gidilerek üç farklı tarihsel aşamada incelenmektedir. Bu dönemler sırasıyla OTÇ I (M.Ö. 2000–1750), OTÇ II (M.Ö. 1750–1650) ve OTÇ III (M.Ö. 1650–1550) olmak üzere ayrılmıştır. Bu dönem kronolojisi ile ilgili en doğru bilgiler, OTÇ I’in Mardih IIIA ile OTÇ II’nin ise Mardih IIIB ile eşdeğer olduğu, Tell Mardih/Ebla’dan gelir.⁹⁶

III. Binin sonlarına doğru III. Ur hanedanlığının yıkılmasıyla, Mezopotamya ve Suriye’de etkinlik gösterebilecek güçte bir siyasi yapı kalmamıştı. Mısır içinse “İlk Orta Dönem” (yaklaşık M.Ö. 2160–1994), Mısır etkisinin ve gücünün bu bölgedeki gerilemesiyle karakterize edilir. Az miktarda yazılı kaynak, Nil Deltasının ötesinde Asya ülkelerinde yaşanan politik değişimleri yansıtır. Amurruların yayılımla, bu

⁹⁶ Akkermans-Schwartz 2003, 291, 292.

olayların politik sonuçları özellikle Mari arşivlerinden izlenebilir. Siyasi yapının Amurrulu egemenlerce ele geçirilmesi Suriye'deki yazılı geleneğin devamı açısından büyük bir talihsizliktir.⁹⁷

Ur III ya da İsin-Larsa dönemi Mezopotamya'sı aksine, Eski Tunç Çağı sonu ya da Orta Tunç Çağı başında, Kuzey Suriye'nin kırsal kesiminin etnik-kültürel durumu ya da sosyo-ekonomik örgütlenmesi, arkeolojik belgelerin yetersizliği nedeniyle tam manasında gün ışığına çıkarılamamıştır. Bununla birlikte Ebla'dan hâla, Orta Tunç Çağı seramik malzemesiyle ilgili de kesin bir buluntuya rastlanmamıştır. Bu dönemle ilgili bilgiler Hama ve Alalah'da mevcut olmasına rağmen, stratigrafik problemler nedeniyle, bu bölgelerin münasebetleri ile ilgili kesin bir yargıya varılamamaktadır. Eski Suriye dönemi (M.Ö. 2100–1600) olarak da adlandırılan bu dönemde, Suriye, güneyde Mezopotamya ile birlikte, Mari, Tel Leylan ve Yamhad gibi büyük politik merkezlerle yakın kültürel ilişkilerini devam ettirmiştir. Bahsi geçen Eski Suriye dönemi, Ebla'nın tahribinden Halep'in yıkımına kadar olan dönemi kapsar.⁹⁸

Geleneksel olarak, Eski Tunç'un kültürel kalıntıları arasındaki geçiş süreci Orta Tunç Suriye'sinde de kabul görmüştür. Ancak Orta Tunç Çağı'nda seramiklerin şekillerinde, dekorasyonlarında ve üretim metodlarında belirgin değişiklikler göze çarpmaktadır. Ayrıca kil heykelciklerde, evlerde ve şehir planlarında kayda değer değişiklikler oluşmuştur. Her nasılsa, bu dönemde Ebla antik sarayı kazılarında elde edilen son kanıtlar ile Tel Kabir, Sveyhat ve Hadidi gibi Orta Fırat üzerindeki şehirlerin en azından belirli yerlerinde, kademeli bir seramik geçişi başlamış olduğu belgelenmiştir.

Genel olarak, erken ikinci binin Batı Suriye'si çanak çömleği, üçüncü bin çanak çömleğinden daha kaba bir karakter gösterir: killer ve kumaşlar daha kabadır, taş duvarlar daha kalındır ve malzemeleri pişirme sıcakları daha düşüktür, ayrıca bu malzemelerin sanatsal açıdan şekilli türleri azalmıştır ve dekorasyonlar üstünkörüdür.

⁹⁷ Klengel 1992, 39.

⁹⁸ Chavalas 1992, 12, 13; Wilhelm 1989, 1–6.

Eldeki verilere göre, Orta Tunç Çağı'nın ilk yarısında, Suriye şehirlerinin özellikle de batı bölümünde bulunanlarının, terk edildiğini, boyutlarında değişiklikler olduğunu ya da refah düzeylerinin azalır yönde düşüşe geçtiğini, öte yandan Ebla gibi merkezlerin her açıdan önemli bir yükselişe geçtiğini görmekteyiz. Bunun dışında, Sacur, Cebbul, Hama, Kuveyk ve Amuk bölgelerinde de OTÇ I ile OTÇ II arasında herhangi bir değişim görülmemiştir. Ancak ne yazık ki kazı çalışmalarından elde edilen buluntuların yetersizliği, tam bir sonuca ulaşmamızı engellemektedir.

Suriye'nin sahil bölgelerinde, ikinci binyıl başlangıcı ile ilgili buluntular oldukça dağınıktır. Önemli merkezlerden Alalah'ın (Modern Tell Atçana), daha erken dönemdeki bilgileri sınırlı olduğundan bu dönemde kurulduğu ve büyük tapınağında yine bu aşamada yapıldığı zannedilmektedir. Bunlarla birlikte Ras Şamra'da ise erken ikinci binle ilgili önemli kalıntılar tespit edilmiştir. Ancak burada da stratigrafik tutarsızlıklar mevcuttur.⁹⁹

Eldeki veriler, özellikle M.Ö. 18. yüzyıl başlarında, Kuzey Suriye'ye, yoğun Hurri göçleri olduğunu göstermektedir. Özellikle Şamsi-Adad ve oğullarının Kuzey Suriye'deki büyük krallıklarının çöküşünden cesaret alan Hurice konuşan aşiretler, Doğu Toroslar'dan Kuzey Suriye ve Güneydoğu Anadolu ovalarına ve daha güneye doğru inmiş olabilirlerdi. Fırat, Dicle ve Orta Asi vadilerinde var olan köyler ve kasabalar, Orta Fırat, Aşağı Balih ve Habur havzalarında yoğun halde yerleşilmiş tarım arazilerini işgal etmişlerdir. Hurrili aşiretler M.Ö. 17. ve 16. yüzyıllarda hiç şüphesiz Güneydoğu ve Doğu Anadolu'da yaşayan en büyük etnik gruplardan biriydiler ve bölge politikasında olduğu kadar dini alanda da varlık göstermişlerdir. Urşum ve Haşşum gibi Orta Tunç Çağı merkezleri, Senam ve Anişhurbi gibi Hurri kökenli krallar tarafından idare edilmişlerdir.¹⁰⁰

Orta Tunç Çağı'nda Mezopotamya ve hatta İç Anadolu'da olduğu gibi Kuzey Suriye'de de toprak sahibi şehir ve köy hanelerinin, nüfusun önemli bir kesimini oluşturduklarına kesin gözüyle bakabiliriz. Ancak devletin kırsal kesiminin örgütlenmesinde oynadığı rol, açıklık kazanmamıştır. Mezopotamya ve büyük bir

⁹⁹ Akkermans-Schwartz 2003, 291–296.

¹⁰⁰ Wilhelm 1989, 15–16.

ihtimalle İç Anadolu'da da olduğu gibi, saraylar genel idare ve vergilendirmeye karışmalarını yasaklamış olsalar bile, bugüne kadar Kuzey Suriye'de çalışan arkeologların eline bu konuda herhangi bir belgenin geçmemiş olması düşündürücüdür. Bu nedenle, Kuzey Suriye'deki M.Ö. 2. binyıla tarihlendirilen devletlerin muhtemel politik ve sosyo-ekonomik örgütlenmeleri ve nüfusun yerleşik ya da göçebe kesimleri arasındaki etkileşim hakkında fikir yürütürken, Suriye Mezopotamya devletlerinin saray arşivleri bize biraz rehberlik edebilmektedir.¹⁰¹

Orta Tunç Çağı'nda Kuzey Suriye ve Mezopotamya'yı içine alan topraklarda üç tür aşiret sistemi yer almış olması mümkündür. Bunlar, aşiret örgütlerini ve geleneklerini sürdüren yerleşik aşiretler, mevsimlik göçebe tarz benimseyen yarı göçebe aşiretler ve yerleşik ya da göçebe kesimlere ayrılmış aşiretlerdir. Bu sözü geçen türlerin hepsi de bölge merkezleri ve ticari kasabalarla etkileşim halinde olmalıydılar. Mari belgeleri, Fırat Vadisi'nde göçebeler ve yerleşik gruplar arasındaki etkileşimin nehrin her iki yakasındaki yerleşim görmüş kuşaklarda meydana geldiğini doğrulamaktadır. Bu nedenle, şehir ve köy yerleşmelerinin kenarlarında çadır kuran göçebe toplumla yerleşik toplum arasında yaşayan karşılıklı bağımlılık, hiç şüphesiz çobanlık ve tarıma dayanan iki ekonomik sistemin de birbirleriyle etkileşmesine yol açmıştır.¹⁰²

Mitanni Krallığı'nın ortaya çıkmasından önce, Eski Hitit Dönemi kralları Amanoslar'ın doğusu ve Güneydoğu Toroslar'ın güneyindeki bazı bölgeleri Hatti'ye katmaya çalışmışlardır. Ancak I. Hattuşili'nin Fırat'ın batısına doğru yaptığı askeri seferler, başarılı olsalar dahi, M.Ö. 17. yüzyılda Hurrilerin etnik bir çoğunluk oluşturduğu bu bölgenin kültürel devamlılığını kesintiye uğratmamış ya da demografiyi değiştirmemiştir. Çoğunluk, sosyal tabakalanmaya sahip yerel nüfusun uzun zamandan beri tarım üzerine kurulu bir yaşam tarzı sürdürdüğü bölgelerde yaşıyordu. I. Murşili'nin o döneme kadar Kuzey Suriye'de önemli bir politik ve askeri güce sahip Halep'i bozguna uğratmasından sonra, Fırat Havzası'nda yaşayan Hurriler, bölgede Hatti'nin politik üstünlüğünü kabul ettirmeye çalışan Hitit ordularına karşı koymakta zorluk çekmiş olmalıydılar. Akkad kaynaklarındaki ismiyle Hanigalbat, hatta en eski yazım şekliyle Habingalbat olarak geçen Mitanni, ortasında Habur kollarının meydana getirdiği üçgen

¹⁰¹ Diakonoff 1949, 219; Komoroczy 1978, 9 vd.

¹⁰² Rowton 1967, 112.

olmak üzere, Fırat kavsı ve Dicle'nin üst kesimleri arasında yer almakta ve toprakları Urfa, Mardin, Diyarbakır ve Siirt illerini kapsamaktaydı. Kuzeyinde Elazığ ilindeki İşuva ve Alşe ile komşuydu.¹⁰³

Orta Tunç Çağı sonu, Suriye'nin batısındaki önemli askeri olaylarla ilişkilendirilir. Bu olaylar; yaklaşık M.Ö. 1600'de gerçekleşen Hititlerin, Yamhad'a saldırısı, Halep ve Alalah'ın tahribi, daha sonrasında başka bir Amurru Hanedanlığı ve olağanüstü bir baskın ile Babil'e son verilmesidir. Bu yıkıcı saldırıların, yanan Ebla ile de ilişkili olması mümkündür ve Hititlerin bu akınları, asla, önemli bir kent merkezi olma statüsünü yeniden kazanmakla ilgili değildir. Tamamen uygulamaya koyulmuş bir fetih politikasıdır. Yine bu yerlerle birlikte Cezire'de, Orta Tunç sonlarında gerçekleşen bu şiddetli olaylardan nasibini almıştır.¹⁰⁴

3.Geç Tunç Çağı'nda Kuzey Suriye

Tablo-7 Orta ve Geç İkinci Binyıl Kronolojisi¹⁰⁵

M.Ö	Batı Suriye				Orta Fırat	Balih	Habur	Kuzey Mezopotamya	Anadolu
1200	Ras İbn Hani	Ugarit	Alalah I		Emar	Sabi Abyad	Dur-Katlimmu	Tukulti-Ninurta I Salmanaser I	Hitit İmparatorluğu
1300			Alalah II				Mitanni Saray ve Tapınak	Orta Asur Dönemi	I. Şuppiluliuma
1400			Alalah III	Hama G 3-1				Mitanni Krallığı	
1500			Alalah IV						
M.Ö 1600			Alalah V						
			Alalah VI						

¹⁰³ Astour 1972, 105; Wilhelm 1989, 25.

¹⁰⁴ Akkermans-Schwartz 2003, 326.

¹⁰⁵ Akkermans-Schwartz 2003, 330.

Geç Tunç Çağı dönemi yaklaşık olarak M.Ö. 1550 ile 1200 yılları arasını kapsamaktadır. Yine bu dönem de, incelenmesinin kolaylaştırılması açısından, üç bölüme ayrılmaktadır. Bu dönemler sırasıyla GTÇ I (M.Ö. 1550–1400), GTÇ IIA (M.Ö. 1400–1300) ve GTÇ IIB (M.Ö. 1300–1200) dönemleridir.

Aşağı Fırat Havzası'nda gerçekleştirilen arkeolojik kazılar ve yüzey araştırmalarına dayanarak yapılan genel stratigrafi birçok önemli höyükte Geç Tunç Çağı yerleşim tabakasının olmadığı ya da kesintiye uğramış olduğunu göstermektedir. Buna belki de başlıca Hurri kasabalarının M.Ö. 16. yüzyılda Hititler tarafından tahrip edilmesi neden olmuştur. Ancak, Hititlerin art arda gelen iç savaşlarla uğraştıkları bir dönem olan M.Ö. 16. yüzyılda, Hurrilerin Hatti'ye akınlar düzenlemiş olmaları, sadece geçici bir süreyle boyun eğmiş olduklarını kanıtlamaktadır. Hititlerin politik ve askeri açıdan zayıfladıkları dönemde, Halep bağımsızlığını güvence altına almış ve Kizzuvatna bölge politiğinde bağımsız konumunu tekrar elde etmiştir.¹⁰⁶

Geç Tunç Çağı Hurri toplumlarının politik ve sosyo-ekonomik örgütlenmesi ile ilgili bilgiler Mitanni Krallığı'nın batı ucundaki Alalah ve doğu ucundaki Nuzi'de ortaya çıkarılan özel resmi arşivlerden elde edilmektedir. M.Ö. 15–14. yüzyıllarda yaşamış aile yapıları ile ilgili en geniş veriler Nuzi arşivlerinde bulunmaktadır. Nuzi özel arşivleri sayesinde Hurrili Arrapha'lılar beş nesil boyunca izlenebilmektedir. Dicle'nin doğusunda bugünkü Kerkük'te yer alan Nuzi, içlerinde Kuruhanni'nin de yer aldığı başka yerleşimlerle birlikte, Hurri topraklarının doğu sınırında yer alan küçük Arrapha devletine aitti. Resmi arşivlerin yanı sıra, Yorgan Tepe'nin kuzey ve kuzeydoğu kesimlerinde bulunan yeraltı oturma alanlarında ele geçen özel arşivler, önemli ekonomik metinler vermiştir. Mitanni Dönemi'ne ait arşivlerden elde edilen bilgiler, özellikle Arrapha'nın Hurri topluluğu ile ilgilidir. Ancak Kuzey Mezopotamya topluluğunun sosyal örgütlenmesi, pek çok yönüyle Güneydoğu Anadolu'daki Hurri topluluklarına da atfedilebilmektedir.¹⁰⁷

Yakındoğu'daki çeşitli Geç Tunç Çağı topluluklarından, kökeni belirsiz olsa da, yalnızca, doğuda Zagros eteklerinden batıda Kilikya'ya kadar uzanan Mitanni yerli bir

¹⁰⁶ Alpman 1982, 8; Wilhelm 1989, 21, 22, 23.

¹⁰⁷ Diakonoff 1984, 37.

ahaliye mensuptur. Mitanni'nin gücünün merkezi ve Eski Yakındoğu'daki birkaç büyük şehirden birisi olan, başkent Vaşukana'nın¹⁰⁸ yeri hala tam olarak tespit edilememiştir. Bu büyük şehrin, Habur ve onun ırmak kollarına yakın olan, Tel Fakhariye'ye yakın bir civarda olduğu ileri sürülmektedir. Ancak bu varsayım hala kanıtlanamamıştır.

Bu dönem tarih sahnesinde, özellikle Mitannilerin, 18. Hanedanlığa mensup Mısır firavunları ile derin bir çatışma içerisine girdiklerini görmekteyiz. O tarihe kadar ilk defa Mısır, sürekli tekrarlanan askeri seferleri başlatmıştı ve sonunda Suriye ile Filistin'in idari kontrolünü ele geçirmişti. III. Tutmosis Fırat'a kadar askeri seferler yapmasına rağmen, politik nüfuzu, Suriye kıyıları ile Katna'nın güneyi ile sınırlı kalmıştır. Bu sırada Mitanni, Kuzey Mezopotamya ile Suriye içlerinde hala etkisini sürdürüyordu. M.Ö. 14. yüzyılda Hitit emperyalizminin Suriye'ye gelmesine kadar, Mitanni ile Mısır arasındaki güç dengesi aynı kalmıştır. Mısır ve Mittani arasında gerçekleşen hanedan evlilikleri Suriye bölgesinde etkinlik gösteren iki büyük güç arasındaki ilişkileri kuvvetlendirmişti. Bu yeni ortaklık Hitit krallığının Yukarı Fırat ve Kuzey Suriye'deki askeri faaliyetlerine karşı kurulmuştu. Hitit metinleri, Amarna mektupları ve bunlara ek olarak Ugarit'e ait yazılı kaynaklar, bu dönemin (M.Ö. 1350–1200), Kuzey Suriye tarihi için de önemlidir. Bu dönemin başlangıcı, Suriye'deki Mitanni gücünün Hitit lehine azalması ve Mısır ile Mitanni'den boşalan yeri dolduran Hititler arasındaki anlaşmazlıkların başlamasıyla karakterize edilir. Amarna ve Hitit kayıtları bölgede bu dönem içinde görülen çok merkezliliğe işaret eder. Amarna mektupları Kuzey Suriye'de yaşanan, çivi yazılı kaynaklarda da bir toplumsal sınıf olarak sıklıkla bahsedilen, Hab/piru'nun sosyal çatışmalarına değinir.

I. Şuppiluliuma'nın seferi öncesi Suriye'deki politik durum şöyle bir bakmak gerekirse eğer; Suriye, Mitanni ve Mısır'a ait olmak üzere iki bölgeye ayrılmıştı. Bu iki krallık ticari ve siyasi olarak birbirlerine rakiptiler. Hurri-Mitanni'de kral II. Şuttarna'nın ölmesiyle yaşanan taht kavgaları, karışıklıklara yol açmış sonunda tahta, III. Amenofis'in çağdaşı olan II. Tuşratta getirilmiştir. Bu kral, devletin kalbi olan Yukarı Mezopotamya bölgesinde hâkimiyetini güçlendirmeye yoğunlaşmıştır. Mısır ise III. Amenofis'in hastalığı ve ölümüyle, bunu takip eden süreçte IV. Amenofis/Akhenaton yönetiminde ülkeyi iç karışıklıklara sürüklemiştir ve bu durum,

¹⁰⁸ Vaşukana'nın yeri hala tam olarak belli değildir, Roaf 1990, 135.

Mısır'ın Asya'daki hâkimiyetini zayıflatmıştır. Amarna metinleri bu dönemde Mısır krallarının askeri anlamda bölgeye yeterli derecede önem vermediğini doğrular. Bu sayede Hitit kralı I. Şuppiluliuma'nın Mittani'ye karşı gerçekleştirdiği ilk askeri girişimler başarısız olsa da kral, Mittani içinde yaşanan siyasi çekişmelerden faydalanmış ve Kuzey Suriye bölgesine uyguladığı fetih politikası ile tüm durumları değiştirip bir Hitit İmparatorluğu kurmuştur.¹⁰⁹

I. Şuppiluliuma'nın ölümüne yakın zamanlarda, doğuda ortaya çıkan Asur tehlikesi tüm dengeleri altüst edecektir. Hititler ise sahip oldukları imparatorluğun denetimini zayıflatacak ve bütün ilgisini doğuya çevirecektir. Bu durumdan yaralanmak isteyen Hitit hâkimiyetindeki bazı bölgeler devlete karşı isyana bile gidecektir. Bunların dışında, Hitit Krallığı'nın kuzeyindeki Kaşka ülkesi de Hititleri rahat bırakmıyordu ve Hititlere karşı hep düşmanca tavır takınıyorlardı.¹¹⁰ Ancak I. Şuppiluliuma'dan sonra tahta geçen II. Murşili bütün bu iç isyanları bastırarak ve son olarak Amurrular ile bir antlaşma yaparak siyasi otoriteyi tekrardan kuracaktır. Bu dönemde Mısır ile Hitit arasında da siyasi bir gerilim söz konusudur. Zira anlatılan olayların akabinde, Mısır ile Hitit devletleri arasında bir Kadeş savaşı patlak verecektir. Bu savaşın öncesine ilişkin bilgiler Hitit kaynaklarında geçmemektedir. Ancak II. Ramses'in iktidarı sırasında Hitit ve Mısır arasında yaşanan Suriye kaynaklı gerilimin M.Ö. 1275 yılında yapılan Kadeş savaşı ve buna müteakip yapılan barış ile sonuçlandığı bilinmektedir. Kargamış, Ugarit, Nuhaşe ve yine taraf değiştiren Kadeş, Hititlerin yanında yer alırken Amurru ve bazı Suriye kentleri, firavunun tarafını tutmuşlardır. Savaşın sonucu belirsiz olsa da Suriye için kesin sonuçlar doğurmuştur. Hitit egemenliği Şam'ın kuzeyinde yer alan Ube/Abina ülkesine kadar uzanmış ve hatta Amurru'da bir iktidar değişikliğine sebep olmuştur. Bu antlaşma ileriye dönük ilişkiler bağlamında askeri yardımlaşma, kaçakların iadesi, sınır güvenliği, isyan ve savaş durumlarında karşılıklı yardımı öngörüyordu. Ancak öyle görülüyor ki bu antlaşmanın¹¹¹ altında yatan gerekçe doğudan yaklaşmakta olan Asur tehlikesinden başka bir şey değildi. Bu dönemde Suriye'nin kuzeyinde Kargamış, Halep, yine Suriye'nin doğusundaki Ugarit, Suriye ortalarındaki

¹⁰⁹ Akkermans-Schwartz 2003, 327 ve 329; Gurney 1990, 35, 36; Hornung 2004, 89; Klengel 1992, 108, 109.

¹¹⁰ Kinal 1987, 115; Macqueen 1986, 49; Memiş 1995, 99.

¹¹¹ Antlaşma metinlerinin içeriği için, Karauğuz 2002, 244–248.

Nuhaş ve Niya, Katna, Kadeş bu dönemde de her açıdan politik önemlerini korumuşlardır.¹¹²

Suriye, Geç Tunç Çağı imparatorluklarının sürekli mücadele içinde olduğu bir yer olmasına rağmen, yerel geleneklerini sürdürmüştür. Örneğin, damga mühürler ve bullalardan gelen bilgiler ile Hitit siyasal sistemi içinde, Kuzeybatı Suriye'nin, önemli bir yer olduğu açıktır ve Hitit sanatının etkisi ise Tel Frey, Emar, Ugarit ve Alalah'taki yazılı malzemelerde kendisini göstermektedir. Ancak Suriye'nin kültürel geleneklerinde, Hititlerle bağdaşmayan durumlarda mevcuttur. Zira Mitanni ve Mısır gibi imparatorlukların belirli dönemlerde kontrol altında tuttukları Ugarit ve Munbaga gibi şehirlerde, ekonomik ve kültürel açıdan etkileri azda olsa vardır.¹¹³

Geç Tunç Çağı'nda (yaklaşık M.Ö. 1600–1200) oluşan birçok saldırı olaylarının aksine Suriye'nin, uluslar arası bağlantılarını giderek genişlettiği net bir şekilde ortadadır. Siyasi bakımdan Suriye, rakip devletlerin çatışmalarının gerçekleştiği, birincil derecede, önemli bir arena olarak karşımıza çıkmaktadır. Birbirine rakip olan devletlere ise Mitanni, Mısır, Hitit ve Asur İmparatorlukları dâhildir. Ekonomik açıdan bakıldığında, Amarna mektuplarında, Suriye'nin, uluslar arası ticarete aktif bir şekilde rol oynadığı belgelenmiştir. Bütün bunlarla, Suriye'nin, özellikle de Kuzey Suriye'nin, bir geçiş yolu vazifesi üstlenmesinden dolayı, ticari manada söz sahibi bir yer olması açık bir şekilde ortadadır.¹¹⁴

¹¹² Klengel 1992, 117, 118, 119.

¹¹³ Akkermans-Schwartz 2003, 351.

¹¹⁴ Akkermans-Schwartz 2003, 327; Bayraktar 2004, 3; Kinal 1967, 193.

BÖLÜM III

GEÇ TUNÇ ÇAĞI'NDA KUZEY SURİYE DEVLETLERİ

1. Halpa/Halep

Halep kentinin ne zaman kurulduğuna ilişkin elimizde kesin bir bilgi yoktur. Ancak bu şehrin kuruluşunu M.Ö. 3. binyıla kadar götürmek mümkündür. Halep şehri hem coğrafi bakımdan hem de siyasi stratejik konumu bakımından tarih sahnesindeki önemini hep korumuştur. Ayrıca Halep, Hititlerin kuruluşundan itibaren, başkent Hattuşa'daki hava tanrısının kült merkezi olmuştur. Bu yüzden Halep şehri, Hititler içerisinde siyasi bir rol oynamasından ziyade, dini bir merkez olması açısından da büyük önem arz etmektedir.¹¹⁵

M.Ö. 2. binyılın ilk yarısında bütün ticari işler karayolu ile yapılıyordu. Anadolu ile Mısır arasında işleyen kervan yolu gibi, Mezopotamya ve Mısır arasındaki yol da mutlaka Halep şehrine uğramak zorunda idi. Halep kentinin, ticari yollar üzerinde olması nedeniyle, en azından Kültepe-Kaneş metinlerinde çok zikredilmesi beklenirken yalnızca iki kez geçmiş olması ilginçtir¹¹⁶.

Halep kenti ticari öneminin yanı sıra, çeşitli belgelerde, eskiçağ siyasi tarihi açısından, bir dizi olaylar zinciri ile karşımıza çıkmaktadır. Bunların en önemlisi ise orta kronolojiye göre, kuruluşu M.Ö. 1800'lü yıllara uzanan, Yamhad Krallığı'nın¹¹⁷

¹¹⁵ Klengel 1992, 114.

¹¹⁶ Kuzuoğlu 1999, 92.

¹¹⁷ Babil kralı Hammurabi zamanına ait olan Mari mektuplarında, Kuzey Suriye'de merkezi Halep olan büyük bir Yamhad Krallığı'ndan bahsedilmektedir, Kinal 1967, 193, 194.

başkenti olmasıdır. Yamhad Krallığı oldukça büyük bir devletti. Zira bir Mari mektubunda, Yamhad Krallığı'na tabi yirmi küçük krallık olduğu bildirilmektedir.¹¹⁸

M.Ö 16. yüzyılın sonlarında, Orta Anadolu'da söz sahibi olan Hitit devleti, güney taraftaki zengin ovalardan ve Kuzey Suriye devletlerinin ihtişamlarından etkilenmiş olmalıydı ki, bu bölgeyi ele geçirmek için çaba içine girdiklerini görmekteyiz. İlk olarak I. Hattuşili buraya bazı seferler düzenlemiştir. I. Hattuşili, “[Haşšuva] şehrine gittim. Haşşuvalılar karşımda savaşmaya [geldiler]. Onların askerleri [Halpa ülkesinin yardım]ında idi. Benimle [savaşmaya] geldi(ler). Onunla savaş[tım]. [Say]ılı günlerde Fırat nehri[ni] yaya olarak geç[tim]. Haşšuva ülkesini (bir) aslan gibi pençelerle vurdum” demektedir.¹¹⁹ Ancak eldeki verilere göre I. Hattuşili'nin bu seferde başarısız olduğu ve hatta öldüğü düşünülmektedir. Hattuşili'den sonra yerine geçen oğlu I. Murşili'nin ise babasının intikamını almak istediğini söylemesi bunu doğrular niteliktedir.¹²⁰ Ayrıca bu olay Halep antlaşması ve Telipinu fermanında da belirtilmektedir. I. Murşili ilk önce Halep şehrine girerek Yamhad Krallığı'na son vermiş daha sonrasında ise o dönemin en ihtişamlı ülkesi olan Babil'e sefer düzenlemiş ve buraların fethini M.Ö. 1595 yılında tamamlamıştır.¹²¹

Geç Tunç Çağı'nda Halep şehri birçok savaşın arenası olmasına rağmen ticari ve politik önemini her zaman korumuştur. Bu dönemin başında Hititlerin, Hurri akınlarıyla uğraşması, kuzeydeki Kaşkaların saldırısı ve Hititlerin hanedanlığı içerisindeki bazı iç hesaplaşmalardan dolayı Halep üzerindeki kontrolünün azaldığını görmekteyiz. Geç Tunç Çağı'nın ortalarına doğru (M.Ö. 14. yüzyıl) özellikle Kuzey Mezopotamya bölgesinde gücünü arttırmış bir Hurri devleti olan Mitanniler'in Halep'i daimi ele geçirmek istemeleri, Kizzuvatna'nın bölge politiğinden yararlanarak bağımsızlığını ilan etmesi ve 18. Mısır Hanedanlığı'na mensup firavun III. Tutmosis'in Kuzey Suriye bölgesine yaptığı akınları konusundaki bilgiler elimizdeki kaynaklarda mevcuttur. III. Tutmosis'in nüfuzunun Suriye'nin güneyinde kaldığı ve Kuzey Suriye bölgesinin daha çok Mitanni etkisi altında bir süreç geçirdiği açıktır. Bu süreç zarfında Suriye'nin kuzeyinde, Mısır ile Mitanni arasındaki bir güç dengesinin varlığı bilinmektedir. Ancak

¹¹⁸ Kinal 1967, 196; Oates 2004, 65.

¹¹⁹ Karauğuz 2002, 225.

¹²⁰ Ünal 2002, 69.

¹²¹ Alp 2005, 39; Gurney 1990, 30; Kinal 1971, 7; Klengel 1992, 84, 85; Kinal 1967, 199.

bütün bu gelişmeler, Hitit Devleti'nin başına I. Šuppiluliuma'nın geçmesi ve Hititleri bir imparatorluk haline dönüştürme planına kadar sürecektir.¹²²

I. Šuppiluliuma, Išuva'nın fethinden ve Nuhašše Krallığı'nı Mitanni saldırısından kurtardıktan sonra, Mitanni başkenti Vaşukana önlerine kadar gelmiş fakat burayı almadan geri dönmüştür. Šuppiluliuma bu durumu, daha sonra Mitanni ile yaptığı antlaşma metninde, savaşacak bir ordu karşısında bulamadığı için geri çekilerek, Fırat nehri üzerinden Halep'e geldiği yönünde açıklamıştır.¹²³

I. Šuppiluliuma'nın Halep'i ele geçirmesinin ardından kendi oğlu Telipinu'yu Kuzey Suriye'deki bu önemli şehre kral olarak atadığı bilinmektedir. Telipinu'ya kral unvanı sonraki metinler dâhilinde verilmiştir. Bazı kaynaklarda ise Telipinu sadece bir rahip olarak tanımlanır. İktidarının başlangıcı Kargamış kralı Piyaşili ile aynı döneme denk gelir. İktidarı Arnuvanda ve II. Murşili zamanlarında da devam eder. Yerine oğlu Talmi-Şarruma geçirilmiştir. Telipinu döneminde yaşanan Halep'teki yerel gelişmeler bilinmemektedir. Ancak kentin Kargamış'ın gölgesinde kalmış olduğu açıktır ki kendisinin de güçlü bir kral olmadığı ve yazılı kanıtlar vasıtasıyla, kentin diğer kentler ile ilişkilerin düşük olduğu öngörülebilir. Hattuşa ile özel bağlantıları olmuşsa da kent, Talmi-Şarruma'nın ölümünden sonra Kargamış'a tabi olmuştur.¹²⁴

2. Kargamış

Kargamış kenti, günümüz Gaziantep ilinin Kargamış ilçesinin güneyinde, Fırat ırmağı ile Türkiye-Suriye sınırının kesiştiği yerde, Fırat ırmağının batı kıyısında yer almakta olup bir bölümü de günümüz Suriye topraklarında kalmaktadır. Araştırmalara göre Kargamış kentinde, Neolitik Çağ'dan Geç Hitit Çağı'nın sonuna kadar kesintisiz bir yerleşme görülmüştür. Bununla birlikte Kargamış ismine dair ilk değinme Mari metinlerinde karşımıza çıkmaktadır.¹²⁵ Kargamış, Yamhad Krallığı'nın (M.Ö. 1800–1600) kuzeydeki en önemli komşusuydu. Mari metinlerine göre Kargamış'ın, II. Binyıl

¹²² Hornung 2004, 89; Gurney 1990, 35, 36; Klengel 1992, 108, 109.

¹²³ Klengel 1999, 151 vd.

¹²⁴ Klengel 1992, 128, 129; Tuna 1998, 367.

¹²⁵ Klengel 1965, 69 vd.

başı itibariyle ilk kralı, bir Amurrulu olan, Aplahanda'dır. Kral Aplahanda'nın mühür baskılarına Acemhöyük kazılarında rastlanmıştır¹²⁶.

Mari'den ele geçen iki mektupta (ARM 1 ve 2) Kargamış kentinin, özellikle II. bin yılda bağımsızlığını koruduğu, ancak her ne kadar bağımsızlığını korusa da bir şekilde siyasi nüfuz bakımından, Yamhad Krallığı'nın gölgesi altında kaldığı anlaşılmaktadır. Adı geçen Mari metninde, Kargamış kralının, Haşşum ve Urşum ile birlikte büyüyen Yamhad'a karşı, Şamsi-Adad'ın koalisyonu içerisinde yer aldığı görülmektedir. Kargamış kenti ticari açıdan önemini her dönemde korumuş ve uzak yerler ile etkileşim içerisine girmiştir. Söz konusu Mari metninde, hububat ve şarap gibi malların, Fırat yolu ile Sippar ve Babil'e kadar gönderildiği bilinmektedir. Ayrıca metinde Kargamış ve Alalah arasındaki bazı ticari münasebetlere de yer verilmektedir.¹²⁷

Kargamış ve civarındaki kentler, Hitit devletinin Eski Krallığı döneminde, Hattuşili tarafından, Kuzey Suriye yolunun güvenliği için ele geçirilmiştir. Daha sonrasında ise Hattuşili'nin, Yamhad Krallığı üzerine gittiği, bu seferin başarısız olduğu ve hatta öldüğü oğlu I. Murşili tarafından belirtilmektedir.¹²⁸ Muhtemelen Kargamış, bu karışıklık esnasında bağımsızlığını kısa bir sürede olsa ele almış olmalıydı. Telipinu fermanında¹²⁹ da belirtildiği gibi, I. Murşili, babasının intikamını alabilmek için Yamhad üzerine sefer düzenlemiş, bu esnada güzergâh rotası üzerinde olmasından dolayı Kargamış'ı tekrardan ele geçirmiştir. Daha sonrasında ise Babil'i ele geçirmiştir. Ancak bu Hitit nüfuzu kısa sürecek ve Kuzey Suriye bölgesindeki devletler, Hititlerin iç hesaplaşmalarından yararlanarak tekrardan bağımsızlıklarını kazanacaklardır.¹³⁰

M.Ö. 15 ve 14. yüzyıllar arasında, kuzey ve merkez Suriye bölümünde yoğun bir Mitanni nüfuzu söz konusudur. Bundan dolayıdır ki Kargamış kenti o dönemin egemen kentleri tarafından istilalara maruz kalmış ve bir askeri üs, kale olarak kullanılmıştır. Bu dönemde Kargamış Mitanni kralının yüksek rütbeli bir memuru tarafından yönetilmiştir.

¹²⁶ Özgüç 1977, 361–366

¹²⁷ Akkermans-Schwartz 2003, 324, 325, 326; Klengel 1992, 70.

¹²⁸ I. Murşili'nin babasının intikamını almak istemesi sebebiyle bazı bilim adamları tarafından, I. Hattuşili'nin, Kuzey Suriye seferinde, öldüğü yönünde görüşler öne sürülmektedir.

¹²⁹ Alp 2005, 59.

¹³⁰ Gurney 1990, 30; Kinal 1967, 199.

Hitit kralı I. Šuppiluliuma tahta geçtiğinde ise kendisini, Hititlere sürekli zorluk çıkaran Mitanni devleti ile hesaplaşmaya adanmış ve hayalini kurduğu Hitit İmparatorluğu için fetih hareketlerine girişmiştir. I. Šuppiluliuma, Fırat'ı geçerek İšuva'yı, güzergâh üzerindeki küçük şehir devletlerini ve Mitanni başkenti Vaşukana'yı ele geçirmiştir. Bu olaydan sonra Mitanni'ye bağlı küçük prenslikler hiçbir mukavemet göstermeden Hititlere tabi olmuşlardır. Ancak böyle bir durumda bile Kargamış şehri, bu istilaya Suriye'deki diğer merkezlere göre daha sert ve uzun süreli bir mukavemet göstermiş ama sonunda ele geçirilmiştir. Kentin tapınaklarına ve merkezine dokunulmamış yalnızca 3300 kadar insanı esir edilip Hattuşa'ya gönderilmiştir. Šuppiluliuma'nın oğullarından biri olan Piyaşili, Hurrice Şarri-Kuşuh adıyla, Karkamış kralı olarak tayin edilmiştir. Bu kral ayrıca Mittanili Şattivaza, Ugaritli II. Nikmadu, Halep kralı Telepinu ve Nuhaşeli Tette ile çağdaştır. Şarri-Kuşuh'un ilk hedefi Mittani'nin egemenlik altına alınmasıydı. Bu süre zarfında Kargamış kenti, kendisini Hititlerin gerçek bir vasalı konumuna oturtmuş idi. Hititler ise Mitanniler üzerine tekrardan bir sefere girişip onların bütün nüfuzunu bitirdiler. Bu sefer sonrasında artık Hitit krallığı Mittani üzerinde söz sahibiydi. Ayrıca Kargamış bu Hitit kuvvetinden yararlanarak sınırlarını Fırat nehrinin doğusuna kadar genişletti.¹³¹

3. Mukiş Devleti /Alalah

Mukiş krallığı (M.Ö. 1900–1200), başkenti Alalah (Tel Açana) olan ve bugünkü Antakya civarını kapsayan bir ülkedir. Çivi yazılı tabletlere göre Mukiş Krallığı, merkezi Halep olan Yamhad Krallığı'nın vasalı olarak Yarim-Lim soyu tarafından yönetilirdi. Yapılan kazılarda kentin 7. tabakasında bulunan saray ve arşivi ortaya çıkarılmıştır. Bu saray I. Hattuşili tarafından yakılmıştır.¹³² Mukiş, tarımsal açıdan zengin bir ülkeydi. Kazılar esnasında saray ambarlarından ortaya çıkarılan çok sayıda tahıl saklama küpleri, ham fildişleri, fildişi eşyalar, pişmiş toprak heykelcikler, değerli eser ve yazılı tabletler bu zenginliğin ticaret ile desteklenmiş olduğunu ve başkent in ekonomik refahının yüksek olduğunu göstermektedir.

Anlatılanları destekler nitelikte olsa gerek, batıda Amanos Dağları'nın eteklerinden doğuda Cebel Akra ve Cebel Zaviye Dağları'na kadar uzanan, verimli

¹³¹ Klengel 1992, 120, 121.

¹³² Klengel 1992, 81, 97 ve 98; Yiğit 1994, 148.

toprakları ile birçok medeniyete can vermiş Amik Ovası, antik çağlardan günümüze kadar uzanan bir zaman dilimi içerisinde birçok farklı etnik yapının doğduğu ve birlikte yaşamayı başardığı çok kültürlü bir yapıya sahiptir. Anadolu ve Suriye topraklarını birbirine bağlayan ve bir geçiş noktası üzerinde yer alan ova, Asi nehri deltası üzerinden denize olan uzantısı ile Doğu Akdeniz kültürlerinin etkileşim içinde olduğu ekonomik, kültürel ve politik bir hareketliliğe sahiptir. Asi nehri, Afrin ve Karasu çayları ile beslenen, kış ve bahar dönemlerinde aldığı yeterli yağış miktarı ile tarıma elverişli olan bu topraklar, ticaret ve göç yolları üzerinde olmaları ile çağlar boyunca önemini korumuştur. Dağlarla çevrili yarı izole yapısı ile M.Ö. 2. binyılda yerel bir yönetime sahip olan ova, bölgesel bir güç olan Mukiş Krallığı tarafından idare edilmiştir. Ayrıca Asi nehrinin Akdeniz'e ulaştığı yerde de Tel Sabuniye ve Tel el-Mina adlı iki liman kenti yine Mukiş Krallığı tarafından kontrol ediliyordu.¹³³

Antakya - Reyhanlı modern karayolunun 20. km'sinde yer alan Tel Açana/Alalah Kenti ise krallığın başkenti olma niteliğini Orta ve Geç Tunç Çağları boyunca korumuştur. Suriye'de Yamhad ve sonrasında Mitanni ve Güneyde Mısır gibi büyük devlet ve imparatorlukların etkileşim ağı içerisinde kalan Mukiş Krallığı, bağdaştırıcı rolü sebebiyle Tunç Çağı kültürlerarası ilişkileri anlamak açısından büyük bir öneme sahiptir. Jeopolitik konumu ile Doğu Akdeniz ticaretinde stratejik bir noktada yer alan krallık, ayakta kaldığı 800 yıllık dönem içerisinde ovanın ekonomik ve yönetsel idaresini elinde tutmuş olsa da her döneminde saldırılara maruz kalmış ve bu saldırılardan dolayı başkent Alalah birçok kez yakılıp yıkılmıştır.¹³⁴

Halep'in I. Murşili tarafından ele geçirilmesi ve 16. yüzyılın başlarından itibaren Hitit gücünün Suriye'den çekilmeye başlamasından sonra (Hitit kralı Hantili devrinde veya onun hemen sonrasında), Kuzey Suriye'de, bu politik eksikliğin yarattığı bir boşluk oluşmuştur. Bu da Yukarı Mezopotamya'da Hurri-Mittani tarafından kurulan, yeni politik gücün yayılmasını sağlamıştır. Mittani'nin Kuzey Suriye'nin kontrolünü ele geçirmesinde, izlediği yöntem ve metotlarla ilgili yazılı kaynak bulunamamıştır. Ancak

¹³³ Klengel 1965, 14.

¹³⁴ Woolley 1939, 1-37.

doğru olan bir kanı vardır ki o da I. Şuppiluliuma'nın fethine kadar bu bölgenin Mitanni nüfuzu altında kaldığıdır.¹³⁵

I. Şuppiluliuma döneminde, Hititlerin Suriye seferinden nasibini alan Mukiş, bahsi geçen Hitit kralının bu bölgeyi fethi sonrasında Mitanni kontrolünden çıkıp Hitit İmparatorluk nüfuzuna girdiği açıktır. Şuppiluliuma-Şattivaza antlaşmasının resmi nüshasında da belirtildiği gibi “*Döndüm ve Fırat’ı geçtim. Halpa memleketini ve Mukiş (Alalah) memleketini mağlup ettim. Niya ülkesi kralı, Mukiş ülkesinde barış için benim huzuruma geldi.*” şeklinde Halep ve Alalah şehirlerinin zaptı bildirildiği gibi, Mitanni krallığının akıbeti de aynı antlaşmanın 48. satırından itibaren anlatılmaktadır.¹³⁶

4. Niya

Hem Mısır hem de Hitit metinlerinde geçen Niya kenti veya ülkesi, fildişi işçiliği ile tanınan bir yerdi. Suriye türü fillerin yaşadığı bir yer olması beklenen bu ülkenin, Gab Ovası sazlıkları civarında olması tahmin edilmektedir. Bu sazlıklarda fillerin yaşadığı Mısır metinlerince bellidir. Niya ile ilgili bilgilerimiz oldukça sınırlıdır. Bu yüzden elimizde yalnızca birkaç olay ışığında, bilgiler mevcuttur.

Kaynaklar incelendiğinde, Hatti ve Ugarit arasındaki bağ dikkatimizi çekerken, Niya, Nuhaşşe ve Mukiş’in, Ugarit’e karşı takındığı düşmanca tutum, Niya hakkında bir kanıya varabilmek için önemlidir. Ugarit’in Kuzeyde Mukiş, kuzeydoğuda Nuhaşşe ve doğuda Niya ile olan düşmanlığı, Ugarit kentini Hatti ile bir koalisyon içine girmeye mecbur bırakmıştır. Ugarit’e karşı oluşturulan ittifakta yer alan Niya kralının ismi Aki-Teşup idi. Aynı kral I.Şuppiluliuma ve Şattivaza ile yapılan antlaşmada da Hititlerin düşmanlarından biri olarak ve aynı zamanda Niyalı Takuva’nın kardeşi olarak gösterilir. Bununla birlikte Addu-Nirari Hititlere karşı Mısır’dan yardım ister. Nuhaşşe’nin Mısır’a gösterdiği bağlılık, Katnalı Akizzi’nin Mısır’a göndermiş olduğu mektupta da görülür. Niya, Zinzar ve Tunahab kralları da aynı şekilde Mısır kralına bağlıdır.¹³⁷ Bu bağlılığı, III. Tuthmosis’in oğlu olan II. Amenofis’in (1428–1397)¹³⁸ Mitannileri geri püskürtmek

¹³⁵ Klengel 1992, 86, 87.

¹³⁶ Karauğuz 2002, 208, 209; Kinal 1967, 208.

¹³⁷ Klengel 1992, 133, 134 ve 153.

¹³⁸ Hornung 2004, 99.

amacıyla bölgedeki askeri harekâtlarına dayandırmak¹³⁹ ve Niya üzerine yapılan seferle ilişkilendirmek mümkündür.

Hitit kralı I.Şuppiluliuma'nın Kuzey Suriye fethine girişmesi ile birlikte, Hitit ordusu ilk olarak doğuya, Yukarı Fırat havzasında yer alan İşuva'ya yöneldi. Fazla bir direnişle karşılaşmaksızın güneybatı istikametinden Suriye'ye girdi. Şuppiluliuma'nın Ugarit'ten gelen bir yardım çağrısı üzerine başlattığını belirttiği bu seferin sebebi olarak Mukişli İtur-Addu, Nuhaşeli Addu-nirari ve Niyalı Aki-Teşup'un Hitit ülkesine başkaldırması ve Ugarit'e saldırımları gösterilir. Bu seferin ardından Hititlere karşı oluşturulan koalisyon birlikleri yenilmiştir. Niya ülkesi bu süreden sonra Hitit boyunduruğu altına girecek ve uzun yıllar Hitit nüfuzunu topraklarında hissedecektir.¹⁴⁰

5. Nuhaşşe

Orta Asi ırmağının doğusunda ve Halep'in güneyinde bulunan Suriye ovaları, Geç Tunç Çağı'nda daha yoğun bir yerleşime sahipti. Günümüz İdlib bölgesine yerleştirilen Barga/Parka bölgesinden ele geçmiş olan, Mısır dilinde yazılmış metinlerde ve ayrıca çivi yazılı tablette Barga isminden söz edilir. II. Murşili dönemine ait bir kayıta, Abiratta adlı bir kişinin tahta çıkışından söz eder. Barga'nın politik olarak varlığı Amarna kayıtlarında da doğrulanır, ancak yöneticinin ismi belirlenememiştir. İsmi bilinmeyen Barga kralı Ugarit valisine bir mektup yazmıştır. Ancak metnin ana gövdesi kayıptır ve hangi tarihte yazıldığı bilinmemektedir. Böylelikle Barga'nın siyasi gelişimi karanlıkta kalmışsa da Barga, Nuhaşşe ile yakından bağlantılıdır. Barga ile alakalı elimize geçen bilgiler Nuhaşşe ve daha birçok yerleşim yeri ile ilgili bizlere önemli bilgiler sunmaktadır. Nuhaşşe, Halab ve Hama arasında yer almaktaydı. Bu bilgiyi kesin olarak, bölgede savaşmış olan III. Tuthmosis dönemine ait kayıtlardan anlamaktayız.¹⁴¹

Bir Amarna mektubu, bölgede yaşayan şeflerden biri olan Teku adlı bir Nuhaşşe kralından bahseder. Sonrasında bölge Hurri-Mittani egemenliğine girer ve Amarna mektupları bölgenin I. Şuppiluliuma zamanında Hitit egemenliği altına girmiş olduğunu

¹³⁹ Özkan 2007, 82.

¹⁴⁰ Kinal 1983, 5.

¹⁴¹ Klengel 1992, 152.

belirtir. I. Šuppiluliuma'nın Suriye seferine başlamasının nedenlerinden biri olarak, Mitanni kralı Tušratta'nın Nuhašše ülkesi üzerine yaptığı saldırının büyük payı vardır.

Talmi-Teşup antlaşmasının girişinde bölgenin Mittanilerden arınmış olduğu yazar. I. Šuppiluliuma bölgeyi ele geçirmesini yerel bir kral olan Şarrupşi'ye destek vermek amacıyla gerçekleştirdiğini ileri sürerek yasallaştırmıştır. Hitit kralı ise bu sıralarda Alše ülkesine sınır olan İşuva ülkesinin fethine girişmiştir. Görüldüğü kadarıyla Mittani Nuhašše üzerine yürümüş ve Şarrupşi Hititler'den yardım istemiştir. Nuhašše anlaşıldığı kadarıyla değişik krallar tarafından yönetilen karmaşık bir politik yapıya sahipti.¹⁴²

Halep'in güneyinde, Ugarit'e ait olan bölgenin de güneydoğusunda, Asi nehri ile Suriye Çölü arasında bulunan ve M.Ö. 15.yy.da politik bir güç olarak kendini gösteren Nuhašše, I. Šuppiluliuma'nın Suriye seferleri sırasında önemli bir rol oynamıştır. I. Šuppiluliuma döneminde Şarrupşi tarafından yönetilen bu devlet, Mitanni ittifakını bırakmaya ve Hitit Devleti'nin koruması altına girmeyi kabul etmiştir.¹⁴³ I. Šuppiluliuma'nın Nuhašše'ye gönderdiği askeri yardım, Mitanni kralı Tušratta'nın bu bölgeyi zapt etme emellerini sonuçsuz bırakmıştır.¹⁴⁴ I. Šuppiluliuma'nın birinci Suriye seferine ilk başladığı tarihte Hitit tarafında yer alan Şarrupşi kısa süre sonra hayatını kaybetmiştir. Hitit kralı, bu gelişme üzerine Takipšari isimli bir sahsı, Nuhašše sınırları içindeki bir kent olan Ukulzat¹⁴⁵ kentine yollayarak vassal kral olarak tayin eder.¹⁴⁶

I. Šuppiluliuma'nın buraları fethinden sonra gerçekleşen bir olay dikkatimizi çekmektedir. Mısır firavununa gönderilen EA 51 (El-Amarna 51) nolu mektupta Nuhašše kralı Addu-Nirari, I. Šuppiluliuma'nın kendisine bir antlaşma önerdiğinden, kendisinin bunu reddettiğinden bahsetmekte ve Mısır firavunun'dan askeri yardım talep etmektedir.¹⁴⁷ Bu olaydan anlaşıldığı kadarı ile Hitit gücü bu bölgeler üzerinde yoğun bir etkiye sahipti. Ancak bilindiği üzere Hitit İmparatorluk Çağı'nda, Mısır etkisi

¹⁴² Bryce 1998, 175–176; Klengel 1992, 153.

¹⁴³ Beckman 1999, 54.

¹⁴⁴ Wilhelm 1989, 36.

¹⁴⁵ Del Monte-Tischler 1978, 451.

¹⁴⁶ Beckman 1999, 43.

¹⁴⁷ Moran 1987, 221–222.

oldukça azdır ki Hititler ile Mısır arasında imzalanmış olan Kadeş Barış'ında görüleceği gibi Mısır devleti duraklama süreci yaşamaktadır.

6. Kadeş (Kinza)

Asi ırmağı üzerinde yer alan ve Suriye-Filistin prenslerinin de yönetime dâhil olduğu Tel Nebi'deki bu yerleşim yerinden, Mısır'a karşı kurulan ve Kadeş kralının liderliğini de yaptığı ittifakın Megiddo önlerinde firavunla savaşmasından sonra özellikle de III. Tuthmosis'den itibaren, Mısır kaynaklarında bahsedilir. Sonrasında Kadeş Mısır gücünün Suriye'deki mevzisi olur. Bu kent yerel idareciler tarafından yönetilirdi. Bu yöneticilerden biri olan Duruşa'nın ismi Katna'ya ait depo kayıtlarında geçer.¹⁴⁸

I. Şuppiluliuma, ilk Suriye seferinden sonra Fırat'tan Akdeniz kıyılarına kadar olan bütün yerel krallıkları kendisine bağlamış fakat Mısır Ülkesi'ne karşı yürüttüğü barışçıl politika gereği, Kadeş Krallığı'na saldırmayı düşünmemiştir. Asi nehri üzerinde bulunan Kadeş Krallığı, başlangıçta Mitanni müttefiki olarak kendini göstermiş fakat Mısır firavunu III. Tutmosis zamanında Mısır egemenliği altına girmiştir. Bu durum Mitanni ve Mısır arasında bir gerginliğe sebep olmuşsa da IV. Tutmosis zamanında her iki ülke arasındaki ilişkiler düzelmiş ve Kadeş hem Mısır'ın resmi buyruğu altında, hem de Mitanni'nin etkisi altında Orta Suriye'de bir kale vazifesi görmüştür. Bu durum III. ve IV. Amenofis dönemlerinde de devam etmiştir.¹⁴⁹

I. Şuppiluliuma, Kadeş Krallığı'na saldırmamasına karşın, Kadeş kralı Şuttarna, birliklerini Hitit birliklerinin karşısına sürmüş ve bu durum Hitit Kralı'nın duruma müdahale etmesine yol açmıştır. Bunun sonucunda, Kadeş kuvvetleri bozguna uğratılmış ve kral Şuttarna ile oğlu Aitakkama tutsak edilerek, başkent Hattuşa'ya getirilmiştir. Daha sonra ise Hitit kralı, Aitakkama ile bir antlaşma imzalayarak onu Kadeş'in başına getirmiştir. Kadeş, artık bir Hitit vassalı olmuş ve Mısır ile olan bağlarını koparmıştır. Bununla ilgili Katna kralı Akizzi, IV. Amenofis'e bir mektup gönderir ve Kadeş'li (Kinza) Aitakkama'nın Hatti tarafına geçtiğini bildirir.¹⁵⁰

¹⁴⁸ Klengel 1992, 157.

¹⁴⁹ Kitchen 1962, 13 vd.

¹⁵⁰ Moran 1987, 224 vd.

Bu durumun Hitit ve Mısır arasında belirgin bir gerginliğe yol açmış olması muhtemeldir. Fakat Mısır'ın o sırada uğraştığı dini reform ve değişiklikler belki de bu konu ile detaylı bir şekilde ilgilenmelerini engellemiştir. Aitakkama'nın, sınırlarını genişletmek ve bölgesel ittifaklar kurmak amacı ile Amurru kralı Aziru ile de bazı ilişkiler içerisinde olduğu bilinmektedir. EA 189 numaralı metinde Aitakkama kendisini Mısır'ın hizmetkârı olarak belirtmiştir. Tarihi belli olmayan bu mektubun, Şuppiluliuma'nın Kadeş'i Hitit vassalı yapmasından sonraki bir dönemde kaleme alınmış olması mümkündür.¹⁵¹

I. Şuppiluliuma Kargamış kuşatmasına başlamadan kısa bir süre önce, Kuzey Anadolu'da Kaşkalı düşman ile uğraşmak zorunda kalmış, bunu fırsat bilen Mısır kuvvetleri, Kadeş'in takındığı Hitit yanlısı tavırdan dolayı Kadeş'e bir saldırı düzenlemişlerdir. Bu saldırı daha sonra I. Şuppiluliuma tarafından Mısır bölgesinde bulunan, Amka'ya düzenlenecek saldırının bir bahanesi olarak karsımıza çıkacaktır. Aitakama, I. Şuppiluliuma döneminde sadık bir vassal gibi görünmeye devam etmiş, fakat II. Murşili'nin 9. saltanat yılında diğer Kuzey Suriyeli yerel krallıklarla birleşerek Hitit'e karşı isyan çıkartmıştır. Kadeş, daha sonra ünlü Hitit ve Mısır Kadeş savaşının ve bu savaş sonrası imzalanan dostluk antlaşmasının yapıldığı yer olarak tarihi kayıtlardaki yerini alacaktır.¹⁵²

7. Katna

Kabaca Orta Asi'de, Hums'un kuzeydoğusunda karsımıza çıkan Katna¹⁵³ (Tel el-Meşrefe), M.Ö. 1800 ile 1600 yılları arasında döneminin en büyük ve en ihtişamlı devletlerinden bir tanesiydi. Katna devletinin ilk olarak ne zaman iskân edildiği konusunda çeşitli tartışmalar olmasına rağmen, kazılarda açığa çıkan ve yıkık binalarının ardında gizli, yaklaşık 4000 yıllık bir koruyucu duvar, bu şehrin tarihini kesin olarak, Eski Tunç Çağı'na kadar götürmektedir. Ancak belirtilmesi gereken bir husus vardır ki bu devletinde geçmişini, Kuzey Suriye'deki diğer devletlerin geçmişi kadar geriye götürmek mümkündür. Zira böylesine ihtişamlı bir devletin, kayıtlarda

¹⁵¹ Kitchen 1962, 14 vd.

¹⁵² Klengel 1999, 163.

¹⁵³ Hititçe çivi yazılı metinlerde Katna'nın geçtiği yerler için bkn. Del Monte-Tischler 1978, 203.

geçtiği gibi zengin bir konuma ulaşmasının bir anda ya da birkaç yüzyılda mümkün olması imkânsızdır.¹⁵⁴

Katna ile ilgili bilgiler, Mari'den, sınırlıda olsa Alalah metinlerinden ve Amarna mektuplarından elimize geçmektedir. Katna'nın ilk kralı, İşhi-Adad olup bu kral, Yamhad'lı Şumuepuh, Asur kralı Şamsi-Adad, Mari hükümdarı Yaşma-Adad ve Dicle üzerinde bulunan Ekallatumlu İşme-Dagan ile çağdaştır. Katna ile ilgili elimize geçen bilgilerin dönemine baktığımızda, bölge politiğinde söz sahibi olan bir başka devlet olan Yamhad Krallığı'nı görmekteyiz. Yamhad'ın Fırat'ın doğusuna doğru genişlemesini durdurmak isteyen Asur kralı I.Şamsi-Adad, Yamhad'ın güneyinde bulunan Katna ile kız alıp vermeye kadar dayanan güçlü bir bağ kurulmuştur.¹⁵⁵

Katna mevcut Karum ile Suriye, Filistin ve Levant kıyılarından gelen ticari malların Fırat bölgesine ve Yukarı Mezopotamya'ya taşınması açısından önemli bir noktaydı. Katna topraklarının bir bölümü dönemsel otlaklar olarak kullanılan bozkırlardan oluşuyordu. Tedmür'ün kuzeyindeki bu otlaklardan sadece Katna değil, Mari ve Yamhad krallıkları da faydalanıyordu. Ayrıca elimizdeki verilere göre ikinci Katna kralı olan Amutpiel zamanına ilişkin önemli bir olayda, Mari yoluyla yapılan kalay ithalatıydı. Marili tüccarlar Elam ülkesine kadar giderek bu önemli madeni oradan getirip, Katna, Yamhad ve Ugarit'e satıyorlardı.¹⁵⁶

Geç Tunç Çağı'nda Katna'nın durumuna göz attığımızda, Hitit kralı I. Şuppiluliuma'nın Kuzey Suriye'yi fethinden Katna'nın da nasibini aldığını görmekteyiz. Katna Kralı İdanda'ya yaklaşık 3350 yıl önce ulaştırılan bir haberde, Hitit komutanı Hannutti'nin kâtibi tarafından bir kil tablete işlenen 65 satırlık çivi yazısı, bu krallığın kaderini tayin etmiştir: “*Direnmenin faydası yok*”. Komutan Katna kralına Mariannu'yu (asilleri ve savaş arabası sahiplerini) topla diye çıkarır. “*Tablette yazılanları can kulağı ile dinlesinler*”. Ancak burada kesin olan bir şey vardır ki o da Katna kralı İdanda'nın hemen pes etmiş olmadığı hususundadır. İdanda, Katna'nın tunç dökümhanelerine 18.600 kılıç üretilmesi konusunda emir vermiştir. Normal şekilde ancak bir süper güç bu çapta bir silah stokuna sahiptir. Üretim için gerekli 40 ton bakır

¹⁵⁴ Geo 2010, 53; Klengel 1992, 65.

¹⁵⁵ Kinal 1967, 196, 197.

¹⁵⁶ Akkermans-Schwartz 2003, 244, 245; Klengel 1992, 66–67.

ve kalayı nereden bulacağı ve o çapta silahı taşıyacak savaşçıyı nasıl toplayacağı bilgisi elimizde mevcut değildir. Hititlerin korku saçan çift tekerlekli savaş arabalarına karşı koyabileceklerini düşünmüş olmalıydılar.¹⁵⁷ Ayrıca bu gergin dönemde Katna kralı Akizzi, sürekli olarak Mısır firavununa bağlılığını bildirebilme çabasındadır. Bununla ilgili bir mektupta: “Geçtiğimiz üç yıl içinde şayet ben efendimden ayrılmak isteseydim, elçiler Mısır’a giden bir tek kervandan bile haberdar olmazlardı” demektedir.¹⁵⁸

Hitit Kralı I. Şuppiluliuma’nın Şattivaza ile yaptığı antlaşmada şu satırlar dikkatimizi çekmektedir: “Hatti ülkesi kralı ben Büyük Kral, Arahati şehrini yendim. Arahati kralı Akiia’yı, Takuva’nın erkek kardeşi Aki-Teşup’u, atlı birliklerinin tamamını malları ile birlikte ele geçirdim. Ve onları Hatti ülkesine getirdim. Ayrıca ben, Katna şehrini malı ve mülkü ile birlikte Hatti ülkesine getirdim”.¹⁵⁹ I. Şuppiluliuma’nın bu sözlerinin doğruluğu, Katna sarayının yanmasından ve Hitit İmparatorluğu’nun, Suriye’nin bütün bölgelerinde kendisini hissettirmesi açısından kesindir. Hitit kralının bu bölgeyi fethinden sonra ise Katna devleti, Nuhaşşe devletinin bir parçası haline gelmiştir.¹⁶⁰

8. Haşşuva

Haşşuva’nın, bugünkü Birecik ilçe merkezi veya Hacı Nebi (uğurcuk) köyü olma ihtimali yüksektir. Hit-Hittik kelimesi günümüzde bölgede kadın ismi olarak kullanılmaktadır. Hut kelimesi ise erkeklere ad olarak verilmektedir. Nitekim huşşo, huş ismine de bölgede rastlamak mümkündür. Yine bahsi geçen bölgede, Hut-Hit lakabı taşıyan bazı kişilerin isimlerinin ise eskiye dayanan efsanevi kahraman isimleri olduğu görüşü, yöre halkı tarafından kabul edilmektedir. Bu bölgede Mağara yaşamından kalma şehirlerin varlığı ilçe tarihinin ya da bölge tarihinin ne kadar eski olduğunun bir kanıtıdır. Haşşuva ile ilgili bilgiler daha çok I. Hattuşili dönemi ile ilgilidir. Hitit kralı I. Hattuşili’nin (M.Ö. 1650–1620), Eskiçağ’da Kuzey Suriye diye tabir edilen bölgeye yönelik askeri politikasına baktığımızda, Haşşuva şehrinin, Hattuşili tarafından üzerinde durulan önemli şehirlerden birisi olduğunu görmekteyiz. Bu şehrin, Hititlerin en büyük düşmanı olan Yamhad Krallığı’na (M.Ö. 1800–1600) bağlı olması ve muhtemelen

¹⁵⁷ Geo 2010, 54.

¹⁵⁸ Moran 1987, 223.

¹⁵⁹ Karauğuz 2002, 209.

¹⁶⁰ Klengel 1992, 114.

Haşşuva'nın coğrafi konumu bu durum üzerinde etkili olmuştur. Ayrıca I. Hattuşili'nin yıllıklarında da belirtildiği gibi Haşşuva'nın, yoğun Hurri etkisi altında olması ve bu durumun bir tehlike oluşturması da, şehrin önemini, Hattuşili açısından arttırmıştır.¹⁶¹

I. Hattuşili yıllıklarında, Haşşuva şehri son bölümde yer almaktadır. Bu kısmın Hititçe nüshasındaki anlatımı şöyledir¹⁶²:

*“Ertesi yılda Zaruna ülkesine gittim.
Ve Zaruna şehrini mahvettim. Haşşuva şehrine
Gittim ve Haşşuvalılar benim karşıma savaşa
Geldiler. Halpa ülkesinin askerleri
Yardım için onların yanındaydı
Ve bana savaşmaya geldi ve onunla savaştım.
Birkaç gün içinde Puruna (Ceyhan) nehrini
Geçtim ve Haşşuva ülkesini bir aslan gibi
Pençelerle bastırdım
Ve hücum edince
Onun (şehrin) üzerine toz gönderdim.
Onun bütün malını kaldırdım (aldım)
Ve Hattuşa'yı doldurdum...”
“Ve Haşşuva ülkesini bir yıl içinde yendim...
Ben Büyük Kral Tabarna, Haşşuva
Hahha şehrini mahvettim.
Ve onları ateş altında yaktım.
Fakat dumanını Göğün Fırtına Tanrısına gösterdim.
Ve Haşşuva kralı ve Hahha kralını
Yük arabasına koştum...”*

Metinden anlaşılacağı üzere, I. Hattuşili, Haşşuva ve Halep ittifakına karşı, metnin Akadca nüshasından bilinen Adalur Dağı'nda savaşmış ve onları yenmiştir. Daha sonrasında ise tek kalan Haşşuva şehrine ilerleyerek burayı ele geçirip

¹⁶¹ Yiğit 1994, 150.

¹⁶² Alp 2005, 66.

yağmalamıştır. Metnin sonunda ise Haşşuva kralı ile Hahha şehri kralı için onları “Yük arabasına koştum” ifadesi yer almaktadır ve buda onları aşağılamaya yönelik olmalıdır. Ayrıca I. Hattuşili zamanına ait olayları içeren Zukraşi kroniğinde ise yine Haşşuva şehrine yapılan seferden söz edilmektedir.

Kral, Haşşu¹⁶³ ülkesi adamına (beyine) haber yollayarak, ülkesine geldiğini, kendisine karşı savaşmaya gelmesini, eğer ölmezse kurtların yaptığı gibi pençelerle bastıracağını ve onun öleceğini bildirir. Haşşu şehri adamı (?) krala karşı savaşmaya gelir. LI. KASKAL-iş krala karşı dayanır ve kral onu kuşatır. Bundan sonra bazı kişiler ve onların tumarları ile ilgili tam anlaşılmayan ifadeler vardır. Zukraşi kroniğinde, Halep şehrinin, Haşşuva’yı, Hititlere karşı mücadelelerinden dolayı açık bir şekilde desteklediği görülmektedir. Ayrıca bu durum Hattuşili yıllıklarındaki, Haşşuva ile mücadeleyi anlatan bölümlerde de karşımıza çıkar. Her iki belgede de Halep desteğini alan Haşşuva’nın, yenilip ele geçirildiği bilinmektedir. Yıllıklardan anlaşıldığı kadarıyla Haşşuva’ya karşı bir sefer yapılmıştır. Haşşuva şehrinin geçtiği diğer bazı metinlerden, bu şehirle ilgili bilgi edinilememektedir. Urşu kuşatması sırasında ise kullanılan bir koçbaşının kırılması üzerine kral oldukça öfkelenmiştir. Daha sonrasında ise bir emir vererek haşşu dağlarından yeni bir koçbaşı kesilip getirilmesini emretmiştir. Bu durum ise Urşu kuşatması sırasında, Haşşuva’nın Hititlerin elinde olduğunu göstermektedir.¹⁶⁴

Geç Tunç Çağı’nda Haşşuva ile ilgili bilgilerimiz oldukça sınırlıdır. Hitit kralı Telipinu (M.Ö. 1525–1500), tahta geçer geçmez, oğlu Ammuna ve karısı İştapariya’nın saray komploları sonucu öldürülmesine sebep olan Tanuva ve Tahurvaili’nin, kaçtıkları Haşşuva ve Zizilippa şehrine sefere çıkmış, bu şehri yıkmıştır.¹⁶⁵ Daha sonrasında ise Haşşuva şehri muhtemelen, Kuzey Suriye’ye hakim olmaya çalışan güçlerin nüfuzuna girmekten kurtulamamıştır.

9. Ugarit

Suriye’nin batısında Lazkiye’nin 11 km kuzeyinde bulunan Ugarit (Ras Şamra), M.Ö. 2. binyılın ortalarında, Hitit hâkimiyetine girmeden önce, Mısır’a tabii bir devlettir.¹⁶⁶

¹⁶³ Haşşu ile ilgili bkn. Ertem 1973, 45.

¹⁶⁴ Yiğit 1994, 152, 153, 154.

¹⁶⁵ Koç 2007, 18.

¹⁶⁶ Kinal 1974, 1.

Mari kaynakları, Ugarit'i, Fırat ve Girit arasında bir ticari merkez olarak tanımlar. Zira kent Mari kralı Zimri-Lim tarafından da ziyaret edilmiştir. Yamhadlı I.Yarim-Lim ve Marili Zimri-Lim'in Ugarit'e yaptıkları ziyaret, kentin ve özellikle limanının Mari ve Yamhad'ın ticari aktiviteleri için ne kadar önemli olduğunun bir göstergesidir. Ugarit, Mari ve diğer bölgelerden gelen tüccarlar ile Girit ve Kıbrıs'tan gelen tüccarların kimi zaman tercümanlar aracılığıyla alışveriş yaptıkları bir yerdi. Ticaretin büyük bir bölümünü oluşturan kalay ise oldukça gözde olan bir ticari materyaldi. Ugarit'in uluslar arası ticarete önemli bir rol oynadığı, Kıbrıs'tan Suriye ve Mezopotamya'ya bakır ithal etmek için bir ara nokta olması, Ege ve ayrıca Kıbrıs ile Levant arasındaki ticari bağlantıların oluşturulmasında büyük katkısı olduğu bilinmektedir. Bu durum aynı zamanda Mezopotamya ticari ana yönünün Akdeniz'e doğru değişmesiyle de ilgilidir.¹⁶⁷ Çünkü 2. binyıl başlarında Asur kenti Yakındoğu'nun ticaretinin önemli bir kısmını üstlenirken, 2. binyılın ortalarında bu ağırlık Levant kıyısında bulunan Ugarit'e kaymıştır.¹⁶⁸ Ugarit ile Mısır arasındaki ilişkiler, benzer yazılı kaynaklar dâhilinde görülmez. Ancak 12. hanedana ait firavunlarının isimlerinin yazılı olduğu objeler Nil vadisiyle olan ticari ilişkilere dikkati çekmektedir. Ugarit'in sahip olduğu bazı değerli madeni vergileri ve dayanıklı gemilerden oluşan filosu, hem askeri amaçlar için hem de kıtlık zamanlarında yiyecek ihtiyacını karşılayabilmek için oldukça önemliydi. Buranın alınması Hititler açısından beraberinde hem ekonomik rahatlığı hem de bu bölgeye yakın merkezlerin güvenliğini sağlaması konusunda önem teşkil ediyordu.¹⁶⁹

I. Šuppiluliuma dönemine kadar, Ugarit ile Mısır arasında dostane bir ilişki hüküm sürmekteydi. Tahta çıkış tarihi kesin olarak bilinmeyen ancak Akhenaton ya da Tutankamon ile çağdaş olduğu düşünülen Ugarit kralı II. Nikmadu'nu, Mısır'a olan sadakatini EA 46 numaralı mektupta dile getirmiştir. Aynı zamanda Mısırlı bir prenses ile de evlenerek, bu devlet ile dostluğunu akrabalık açısından daha da pekiştirmiştir.¹⁷⁰

Ugarit'in düşmanları tarafından istilası esnasında neden Mısır'dan yardım istemeyip de Hititlerin koruyuculuğunu talep etmesi ve Mısır ile Ugarit arasındaki

¹⁶⁷ Klengel 1992, 77–78.

¹⁶⁸ Aktüre 1997, 140.

¹⁶⁹ Beckman 1992, 44.

¹⁷⁰ Kinal 1974, 5.

ilişkilerin nasıl bozulduğu bilinmemektedir. I. Šuppiluliuma orduları, Mitanni Krallığı'na ve onun Suriye'deki vassallerine karşı başarı kazanmadan önce, Ugarit kralı II. Nikmadu'ya bir mektup göndermiştir. Mektupta, onu esir yapmaya ve topraklarını ele geçirmeye çalışan Nuhašše ve Mukiš'e karşı saldırması için teşvik etmeye çalışmıştır. Gönderilen mektup I. Šuppiluliuma tarafından şu şekilde dile getirilmiştir:

1. Büyük kral, Majeste,
2. Nikmadu'ya şöyle söyler:
3. Nuhašše ve Mukiš ülkeleri
4. Benimle savaşta oldukları halde, sen
5. Nikmadu, onlardan korkmayacaksın
6. Kendini güvende hisset
7. Önceden
8. Senin ataların Hatti ile
9. Dost idiler ve düşman değildiler
10. Şimdi sen Nikmadu
11. Aynı şekilde düşmanımla
12. Düşman ol
13. Dostumla dost ol
14. Şayet sen Nikmadu
15. Efendin, büyük Kralın sözlerine
16. Kulak verir ve sadık kalırsan
17. Sen, efendin, Büyük Kral'ın (sana)
18. Destek vereceğini bil
19. Bu yüzden sen Nikmadu
20. Hatti'nin dostluk antlaşmasına
21. Sadık kalmalısın
22. Gelecekte sen, Nuhašše ve Mukiš krallarını
- 23–24. Hatti ile dostluk antlaşmalarını reddeden
25. Ve büyük krala düşman olan (ki onları)
26. Büyük Kral'ın nasıl yendiğini ve
27. Onlara nasıl davrandığını göreceksin
28. Sen Nikmadu gelecekte

29. Efendin, Büyük Kral'ın sözlerine güvenmelisin
30. Eğer bütün düşman krallar askerlerini
31. Senin ülkeneye saldırmak için gönderirse
32. Sen Nikmadu onlardan korkma
33. Ve derhal gelmem için
34. Bana haberci gönder
35. Eğer sen Nikmadu, ordunla birlikte
36. Nuhašše ve Mukiš askerlerinin
37. Önüne çıkar ve onlara saldırırsan
38. Hiç kimse elinden
39. Onları alamaz. Eğer
40. Nuhašše ve Mukiš ülkelerinden askerler
41. Kaçak gibi senin ülkeneye gelirlerse
42. Hiç kimse, elinden
43. Onlara alamayacak. Eğer senin
44. Sınırlarındaki şehirler
45. Senin düşmanın olursa, sen onlarla savaşarak
46. Onları yenersen
47. Gelecekte hiç kimse, elinden
48. Onları alamayacak
49. Ve eğer gelecekte
50. Büyük Kral, bu kralları yenerse
51. Ve Büyük Kral sana
52. Mühürlü bir antlaşma tableti verecek¹⁷¹

I. Šuppiluliuma'nın amacı zengin bir liman kenti olan Ugarit'i Hitit tarafına çekebilmek ve kendi konumunu daha da güçlendirmektir. Bu mektupla I. Šuppiluliuma, Ugarit ile ileride oluşturmak istediği siyasi bağlar için temel oluşturmaktadır. Nuhašše kralı Addu–Nirari, Mukiš kralı Itur–Addu ve Niya kralı Aki Tešup'un Ugarit kralı II. Nikmadu'nun topraklarına saldırmaları ve kendi ittifaklarına katılması için baskı altında tutmaları üzerine II. Nikmadu, I. Šuppiluliuma'dan yardım talep etmiştir.¹⁷²

¹⁷¹ Beckman 1999, 125 vd.

¹⁷² Klengel 1992, 106 vd.

Bütün bunlarla birlikte, I. Šuppiluliuma'nın Alalah'ta bulunduğu sırada II. Nikmadu, Hitit kralına giderek, Hitit Devleti'ne sadık kalacağını ve ittifakı kabul ettiğini belirtmiştir. Bu gelişme, bazı bilim adamları tarafından, Hitit ordusunun Ugarit topraklarına girmediği şeklinde açıklanmaktadır. Fakat Beckman'a göre, Ugarit kralı, I. Šuppiluliuma'ya bir mektup yazarak yardım istemiş ve Hitit kralı da Ugarit'e gelerek düşman askerlerini Ugarit ülkesinden kovmuştur. Bu durum ile Beckman, Ugarit topraklarına girildiğini savunmaktadır.¹⁷³

Bu iyi ilişkilerin hemen akabinde I. Šuppiluliuma ile II. Nikmadu arasında bir bağlılık antlaşması imzalanmıştır:

Hatti ülkesi kralı, kahraman Büyük Kral Majestesi Šuppiluliuma şöyle (söyler):
“Mukiš ülkesi kralı Itur-Addu, Nuhašši ülkesi kralı Addu-Nirari, Niya ülkesi kralı Aki-Tešup ve onların beyleri, Büyük Kral Majestesinin yönetimine düşman idiler. Ve askerlerini topladılar. Ugarit ülkesinin içindeki şehirleri ele geçirdiler. Ugarit ülkesini sıkıştırdılar (?). Ugarit ülkesi kralı Nikmadu'nun kölelerini, NAM.RA'lar olarak alıp götürdüler. Ve Ugarit ülkesini yakıp yıktılar. Ugarit ülkesi kralı Nikmadu, Büyük Kral Šuppiluliuma'ya döndü (müracaat etti), (şöyle) yazdı: “Beyim Büyük Kral, Majesteniz, düşmanımın elinden beni kurtar. Ben beyim Büyük Kral Majestenizin kölesiyim. Beyimin düşmanına, düşmanım. [Ve] beyimin dostu ile barış içindeyim. Krallar beni sıkıştırıyor(?)” Büyük Kral, Nikmadu'nun bu sözlerini işitti. Ve Büyük Kral Šuppiluliuma, Ugarit ülkesine yaya [ve arabalı] savaşçılar ile prens soyluları sevk etti. Ve onlar düşman askerlerini, Ugarit ülkesinin dışına kovdu. [Ve] onlar (düşmandan) aldıkları NAM.RA'ların tamamını, Nikmadu'[ya] verdi. [Ve] Ugarit [ülkesi kralı Nikmadu] [] çok sayıda soylu prensi şereflendirdi. O, onlara gümüş, altın, bronz [ve...] verdi. O, beyi Büyük Kral Majestesinin huzuruna, Alalah şehrindeki [] geldi. Ve beyi, Büyük Kral Majestesine şöyle konuştu: “[]” düşman sözü ile [] Nikmadu [] karıştırılmadı. 4 satır kırık olduğundan dolayı çevrilememiştir. Şimdi Hatti ülkesi kralı, Büyük Kral Šuppiluliuma, Ugarit ülkesi kralı Nikmadu ile şöyle antlaşma yaptı: “Eğer gelecekte Nuhašši ülkesinin, Mukiš ülkesinin ve diğer ülkelerin kaçakları bu ülkelerden ayrılırsa ve Ugarit ülkesine giderse ve Ugarit ülkesi kralının hizmetine girerse, başka ülkelerin diğer

¹⁷³ Beckman 1999, 34.

kralları, Ugarit ülkesi kralı Nikmadu'nun kontrolünden onları almasın. Ne de oğullarının ve torunlarının kontrolünden de sonsuza kadar almasın. Büyük Kral Majestem (uzun süre yürürlükte kalsın diye) bu antlaşmayı yaptı. Üstelik Ugarit ülkesinin tamamını, sınır bölgeleri, dağları, tarlalarıyla birlikte [] ile birlikte [].

Şimdi Hatti ülkesi kralı, Kahraman Büyük Kral Şuppiluliuma bu [sınır bölgelerini], şehirleri ve dağları, Ugarit ülkesi kralı Nikmadu'ya oğullarına ve torunlarına sonsuza kadar onlarda (kalması için) mühürlediği bir belge ile verdi. Şimdi Nikmadu benim düşmanuma düşmandır. Ve benim dostumla barış içindedir. O, beyi Majestem Büyük Kral'a bizzat kendi, büyükçe bir zahmete girdi. Ve antlaşmaya uydu. Ve Hatti ile barış şartlarına da uydu. Şimdi Majestem Büyük Kral, Nikmadu'nun sadakatine tanık ol. Bu tabletin sözlerini her kim değiştirirse, tanrı yeminini bozacak. Bin tanrı tarafından Göğün Fırtına Tanrısı, Göğün Güneş Tanrısı, Hatti şehrinin Fırtına Tanrısı, Arinna şehrinin Güneş Tanrıçası, Kizzuvatna şehrinin Tanrıçısı Hepat'ı, Alalah şehrinin İstar'ı Nubanni şehrinin Nikkal'i ve Hazzi dağının Fırtına Tanrısı...¹⁷⁴

Antlaşma metninin devamında¹⁷⁵ özellikle kaçaklar üzerinde durulmuş ve Ugarit zengin bir ülke olduğundan ödenecek vergi ile ilgili bazı maddeler açıklanarak belirtilmiştir. II. Murşili döneminde de antlaşma metni onaylanarak devam edecektir. Ancak bu dönemde bilinmesi gereken bir başka husus vardır ki o da Kargamış Krallığı, Hitit devleti adına Büyük Kral'ın temsilcisi durumundadır. Zira I. Şuppiluliuma, oğlunu Kargamış kentine kral olarak atamıştır. Bütün bu bilgiler ışığında her ne kadar Ugarit'in fethi tartışmalı olsa da, yapılan arkeolojik araştırmalar sonucu bu şehrin, I. Şuppiluliuma tarafından M.Ö. 1365 yılında ele geçirildiği sonucuna varılmıştır.¹⁷⁶

10. Amurru

Amurru ülkesi¹⁷⁷, 3. binin ortalarından itibaren çivi yazılı metinlerde bahsedilir. Özellikle Orta Fırat'ın batı bölümünü belirtmek için kullanılırdı. Amurru ifadesi daha sonraları bölgede yaşayan ve bu bölgeden Mezopotamya içlerine göç eden kabileler için kullanılmaya başlandı. 2. binden itibaren de Amurru Hums ovası ve Akdeniz kıyıları arasındaki bölgeyi belirten bir coğrafi tanım olarak kullanıldı. Yine Amurru bölgesi, I.

¹⁷⁴ Alp 2002, 90, 91; Karauğuz 2002, 167, 168.

¹⁷⁵ Antlaşma metninin devamı için bkn. Alp 2002, 91, 92.

¹⁷⁶ Pedersen 1998, 68.

¹⁷⁷ Hititçe çivi yazılı metinlerde Amurru'nun geçtiği yerler için bkn. Del Monte-Tischler 1978, 14.

Šuppiluliuma'nın hükümdarlığına kadar, Mitanni tarafından kontrol edilen bölgeye de verilen isim olarak bilinmekteydi ve bu bölge en azından III. Tutmosis döneminden itibaren Mısır etki alanı içine girmiştir. Mısır kaynakları Amurru'yu zengin bir bölge olarak tanımlar, ayrıca ekonomik ve politik gelişimi Amarna mektuplarına yansır. Bütün bunların yanında da belirtmek gerekir ki, Amurru bölgesi yoğun bir yerleşime sahipti.¹⁷⁸

Amurru ülkesi, Mısır ve Hitit arasında tampon bir ülke konumunda olmasından dolayı bahsi geçen ülkenin kralları, bu özel konumlarını, her iki ülke ile de iyi geçinerek kullanmışlar ve ikili bir politika izlemişlerdir. Ama bu her iki ülke arasındaki düşmanlığın körüklenmesine yol açmış ve bölgede kalıcı bir barış ortamının sağlanmasını zorlaştırmıştır. Mısırlılar, Asya topraklarında uyguladıkları genel stratejiye uygun olarak, öncelikle Akdeniz kıyısında bulunan deniz üstlerinin ve Orta Suriye bölgesinden Fırat vadisine uzanan stratejik bölgenin güvenliğini sağlamayı vazife edinmişlerdi. Bu durumda bu bölgede kurulan ve jeopolitik öneme sahip olan Amurru Devleti, Mısır'ın bölgede geliştireceği strateji için büyük önem teşkil etmekteydi. Bu devletin bilinen ilk hükümdarı Abdi-Aşirta isimli bir kraldı. Amarna mektuplarında adından sürekli bahsedilen bu kraldan sonra tahta, oğlu olan Aziru geçmiştir. Aziru, Mısır tarafından "Amurru'nun büyükleri" sıfatıyla anılmak için çok uğraş vermiştir. Aynı zamanda Aziru'nun politik stratejileri sayesinde krallığın önemli kazanımlar elde ettiği de anlaşılmaktadır.¹⁷⁹

Amurru krallığının oluşumu, Abdi-aşirta ve oğullarının siyasi, aynı zamanda askeri faaliyetleri ile ilişkilendirilir. Bu oğullardan biri olan Aziru, tahtta söz sahibi olabilecek iki egemenden baskın çıkarak, Amurru'nun resmi kralı olarak tanınmıştır. Kendisi Abdi-aşirta'nın diğer oğullarına göre daha aktif ve hırslıydı. Böylelikle babasının yerine geçti. Aziru, I. Šuppiluliuma ve II. Murşili, Ugaritli I. Ammistamru ve II. Nikmadu, Kadeşli Aitagama ve Katnalı Akizzi ile çağdaştır. Suriye bölgesinde çeşitli kentler ile çeşitli ilişkiler dâhilinde görülür. Akar ovasında bulunan, Mısır firavununun özel temsilcisinin ikamet yeri olan Sumura kentini, bölgedeki önemli diğer kentlerin de desteğiyle ele geçirmesi ile Aziru kariyerinde bir dönüm noktasına ulaşmıştır. Bu

¹⁷⁸ Klengel 1992, 160, 161.

¹⁷⁹ Singer 1991, 70-76.

dönem içinde Aziru Hititler ile olan ilişkileri konusunda endişeliydi. Bir mektubunda Hitit ilerleyişine karşı, I. Šuppiluliuma'nın birinci seferi sırasında, Mısır sarayından yardım ister. Diğer yandan Mısırlılar onu Hitit elçisine kendi elçilerinden daha iyi davranmakla suçlar. Aziru'nun en önemli düşmanı Gubla/Byblos ve Rib-Adda idi. Amurru'nun jeopolitik konumu hem Mısır hem de Hitit için çok önemliydi ve Aziru iki krala da çok iyi hizmet ediyordu. Aziru ile I. Šuppiluliuma arasında yapılan antlaşma ile Amurru resmi olarak Hatti ülkesine bağlı bir krallık haline geldi. Antlaşma uyarınca Aziru, Hitit devletinin topraklarını koruyacak ve savaşlarda ona destek verecektir. Ayrıca yıllık vergi ödeyecektir.¹⁸⁰

I. Šuppiluliuma, burayı vassal devlet olarak kendine bağlaması ile Mısır'a giden yolların rotasını da kontrol altına almış oluyordu. Doğal olarak bu durum, Mısır ile birlikte bölgede bulunan diğer devletleri de oldukça rahatsız ediyordu. Nitekim Amurru konumu nedeniyle ve Hitit Devleti ile olan yakın münasebetleriyle, bölgede oldukça söz sahibi olmuştur. I. Šuppiluliuma, Aziru ile kurduğu temaslar sonucunda, Amurru Devleti ile bir antlaşma yapmış ve bu antlaşma sonucunda Amurru'yu, kendine bağlı vassal bir devlet konumuna getirmiştir. Böylelikle III. Tuthaliya zamanında sınırları oldukça küçülen Amurru, Hitit Devleti'nin güney sınırı olmuş ve I. Šuppiluliuma Şam civarındaki Abina şehrine kadar ulaşmıştır.¹⁸¹ I. Šuppiluliuma ile Aziru arasındaki antlaşmada şu sözlere yer verilmiştir:¹⁸²

[Fırtına Tanrısı'nın] sevgilisi, [Hatti ülkesi kralı, Kahraman Büyük Kral Majestem Šuppiluliuma şöyle söyler: Ben] Majestem, [sen Aziru'yu köleliğe aldım. Ve babanın tahtına] seni [yerleştirdim]. Eğer sen [Aziru, gelecek günlerde beyiniz] Hatti ülkesi kralını [ve Hatti ülkesini] korumazsan, nasıl [canın, şahsın, karıların], [oğulların] ve ülken sana önemli [sevgili] ise, [kralın vücudu], [şahsı], canı ve [Hatti ülkesi senin için aynı şekilde, sevgili olsun]. Gelecek günlerde [Hatti ülkesi senin için aynı şekilde, sevgili olsun]. Gelecek günlerde [Hatti ülkesi kralının, oğullarının, torunlarının] ve Hatti ülkesinin [antlaşmasın(ı)a] koru (uy). Birinci sınıf (işlenmiş) üçyüz şekel [altın], Hatti ülkesi [kralı]na her yıl (ödeyeceğin) vergin olsun. O, [Hatti ülkesi] tüccarlarının [tartı sistemi ile] tartılsın. [Sen] Aziru, Hatti ülkesindeki [beyiniz] Majesteme yıllık olarak [gel].

¹⁸⁰ Klengel 1992, 161, 162.

¹⁸¹ Kinal 1987, 106.

¹⁸² Karauğuz 2002, 178, 179, 180.

Önceleri [] Mısır ülkesi kralı, Hurri ülkesi kralı [Aštata(?)] ülkesi kralı, Nuhašši ülkesi kralı, Niya ülkesi kralı [Kinza (?)] ülkesi kralı, [Mukiš ülkesi kralı], Halep ülkesi kralı, Kargamış ülkesi kralı -bütün bu krallar- (birden bire) [Majesteme] düşman oldu. Fakat [Amurru] ülkesi kralı Aziru, Mısır ülkesi kapısından çıktı. Ve Hatti ülkesi [kralı] Majestemin bir kölesi oldu. Ve bu nedenle ben Büyük Kral Majestem çok sevindim(?). Büyük Kral ben Majestem, bu nedenle çok sevinmedim mi? Nasıl ben Aziru'ya []; Aziru, [Majestemin] ayaklarına [kapandığından] ve Mısır ülkesi kapısından geldiğinden ve [Majestemin ayaklarına] kapandığından, ben Büyük Kral Majestem, Aziru'ya [aldım]. Ve kardeşleri arasında (kral olarak) onu yücelttim. Bu paragrafın diğer kısmı okunamamıştır.

Her kim Majestemin [dostu] ise, senin de [dostun olsun. Her kim] Majestemin düşmanı ise, [senin de] düşmanın [olsun]. Eğer [Hatti ülkesi] kralı, [Hurri], Mısır, Babil, [Aštata] ya da Alşi ülkesine (karşı sefere giderse), sınırının yakınındaki [hangi (yabancı) ülke olursa olsun, Majesteme] düşmandır. [Senin sınırının] yakınında Majesteme dost olan ülkeler: [Mukiš ülkesi(?), Kinza ülkesi], Nuhašši ülkesi döner [ve Hatti ülkesi kralına düşman] olur, [Hatti ülkesi kralı] bu düşmanlara [saldırmak için gittiğinde], eğer sen Aziru, [yaya] ve arabalı savaşçılarınla canı gönülden harekete geç[mezsen] ve canı gönülden onunla savaşmazsan, sen tanrı yeminini bozmuş olacaksın.

[Ve] eğer ben Majestem, sen Aziru'nun [yardımına] bir prens ya da yüksek rütbeli bir memuru, [yaya] ve arabalı savaşçılarla [birlikte] gönderirsem ya da diğer ülke(lere) [saldırmak için] (güçler) gönderirsem, eğer sen Aziru, [yaya] ve arabalı savaşçılarla canı gönülden hareket etmezsen ve [bu] düşmana saldırmazsan [ve eğer] sen suç işler ve [şöyle söylersen]: “Her ne kadar ben yemin altında isem de [o, düşmanı yensin] ya da düşman onu yensin. [Ben] o konuda herhangi bir şey bilmek istemiyorum.” [Ya da eğer] sen [o] düşmana yazarsan (ve şöyle) söylersen: “ İşte bak Hatti ülkesinin [yaya ve arabalı savaşçıları şimdi saldırmak için geliyor]. Tetikte ol!” [İşte bak, sen] tanrı yeminini bozmuş ol[acaksın]...¹⁸³

Görüldüğü gibi Amurru kralı Aziru ile yapılan antlaşmada, Hitit kralı Amurru ülkesini kendine sadık bir devlet konumuna getirmeyi başarmıştır. Antlaşmada Aziru'nun Mısır boyunduruğundan çıkarak nasıl Hitit egemenliği altına girdiğinden

¹⁸³ Antlaşma metninin devamı için bkn. Karauğuz 2002, 180 vd.

bahsedilmiştir. I. Šuppiluliuma'dan sonra tahta geçen oğlu II. Murşili ise babasının Kuzey Suriye ve Mezopotamya'da izlediği politikaya devam etmiş ve Amurru ülkesi ile babası zamanında yapılan antlaşmayı yenilemiştir.¹⁸⁴

11. Urşu

Hitit kralı I. Hattuşili'nin ele geçirip yakıp yıktığı bu kentin bugünkü yeri belli değildir. Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda da önemli bir kavşak noktası olan bu kentin, Kargamış'ın batısında yer aldığını bilinmektedir.¹⁸⁵

Urşu ile ilgili bilgilerimiz birkaç metinden ibarettir. Özellikle I. Hattuşili döneminde, Eskiçağ'da Kuzey Suriye diye tabir edilen bölgede, sefer düzenlenen şehirlerden biri ise Urşu'dur. Bu şehir Hattuşili yıllıklarında “Ursaura” diye geçen ve Alalah'tan sonra gidilen şehir olarak, ikinci yıl icraatları içinde yer almaktadır.¹⁸⁶

“...arkasından Ursaura'ya gittim. Ursaura'dan İkakala şehrine...”

Urşu ile ilgili yıllıklarda bunun dışında bir ifade yoktur. Urşu ile ilgili olan en önemli belge, I. Hattuşili zamanında bu şehrin kuşatılmasını konu olan metindir. Akadca yazılmış tabletin ilk satırları tahrip olduğundan dolayı anlam bütünlüğünün sağlanması hususunda zorlanılmaktadır. Metnin konusu Urşu kuşatması sırasında cereyan eden olaylar olmasına rağmen, bu olayların birbiriyle bağlantıları tam olarak açıklanamamaktadır. Anlatılanlar özet olarak, kuşatma sırasında koçbaşının kırılması kralı öfkelenirir. Bunu üzerine kralın, görevlileri azarlamasını ve onlara verdiği talimatları görmekteyiz. Hurri tarzında bir koçbaşı kesmelerini ve onu kullanmalarını ister. Metinden kralın savaş taktiği de verdiği anlaşılmaktadır. Bu sırada metinde geçen Şarinanda'nın söylediği “soğuklar başladı” bilgisi doğrultusunda, kuşatmanın belki de sonbaharda, kışa doğru olduğu anlaşılmaktadır. Kuşatmanın sonucu metinden anlaşılamıyor. Ancak kuşatma sırasında Hitit kuvvetlerinin, özellikle de kralın öfkesini belirttiği kısımlardan anlaşıldığı kadarıyla, bazı kişilerin ihmali, belki de yetersizliklerinden dolayı kuşatmanın sorunlar çerçevesinde geçmiş olması mümkündür. Özellikle de kuşatmanın komutanı olan Sanda'ya kralın öfkesi büyüktür. Zira bahsi geçen metinde ona bir kadın gibi davrandığını söylemiştir. Urşu'nun Hurriler, Halep,

¹⁸⁴ Klengel 1992, 112.

¹⁸⁵ Del Monte-Tischler 1978, 163 vd.

¹⁸⁶ Güterbock 1940, 53.

Aruar ve Kargamış ile ilişki içerisinde olduğu görülmektedir. Belki de bu sözü geçen şehirler Urşu'nun müttefiki olmalıydılar. Başka bir hususta, I. Hattuşili'nin asıl hedeflerinden birisi olan Yamhad Krallığı'na yapılacak olan seferden önce, Yamhad'ın kuzeyindeki Urşu şehrinin alınması şart gibi görünmektedir.¹⁸⁷

Kısaca belirtmek gerekirse, Urşu şehri sürekli olarak, Kuzey Suriye'ye egemen olmaya çalışan güçlerin mücadeleleri arasında kalmıştır. Nitekim I. Hattuşili döneminde geniş olarak bahsedilen Urşu şehri, daha sonraki dönemlerde, özellikle Geç Tunç Çağı'na doğru adından bahsettirmez.

¹⁸⁷ Yiğit 1994, 138, 139 ve 141.

BÖLÜM IV

AŞTATA KRALLIĞI

Aştata Ülkesi veya Devleti olarak bilinen yer, arkeolojik kazılar sonucunda, Meskene yani eski adıyla Emar ve civarını oluşturmaktadır. Hattuşa arşivlerinde de geçen bu kent, Emar'da ele geçen tabletlerle daha bilinir hale gelmiştir. Emar'a ilişkin ya da daha geniş ifade ile merkezi olduğu, Aştata Ülkesine ilişkin bilgiler, yalnızca Emar'da ele geçen tabletlerle açıklığa kavuşturulamadığı için, bilim adamları tarafından diğer devletlerin arşivleriyle karşılaştırma ve bir eş zamanlılık oluşturma yoluyla ortaya konulmaktadır.

1. Tarihi Kaynaklar

1.1. Hitit Kaynakları

Hattuşa'da yapılan kazılarda ele geçen çiviyazılı tabletlerde, Aştata şehriden de bahsedilmektedir¹⁸⁸. Bunlar II. Murşili'nin yıllığı ve Talmişarruma Antlaşması gibi metinlerdir.

Aştata ile ilgili bilgilerin Hitit kaynaklarında az geçmesinin nedeni, Hitit krallarının bu ülkeye ve ona bağlı şehirlere I Şuppiluliuma devrinde ulaşmalarıdır. Yalnız Eski Hitit döneminde, I. Murşili'den sonra tahta geçen I. Hantili zamanında, Aştata ve Kargamış ülkelerinin dahil olduğu bir isyan hareketi Telipinu Fermanı'nda tahrip olmuş bir bölümde konu edilmektedir¹⁸⁹. Zira bu dönemde Hitit kontrolünün Kuzey Suriye'de devam ettiğine dair yazılı bir bilgi mevcut değildir. Muhtemelen I. Murşili döneminde Kuzey Suriye şehirleri, Hitit egemenliğinde iken I. Hantili döneminde Hitit Devleti'nden ayrıldıkları, asker vermemeleri ile anlaşılmaktadır. Nitekim bu devletlere Mitanni Devleti destek olmaktadır.

¹⁸⁸ Cornil 1990, 17; Del Monte ve Tischler 1978, 48, 49; Ertem 1973, 21.

¹⁸⁹ Alp 2005, 59.

I. Şuppiluliuma ile Amurru kralı Aziru ile yapılan antlaşmanın (CTH 49) kırık bir kısmında, tarihçiler, Aştata'nın adını görmek isterler.¹⁹⁰

Ayrıca Aştata ülkesi, II. Murşili yıllığında, çıkan isyandan dolayı zikredilmiştir.¹⁹¹ Kardeşleri Kargamış ve Halpa kralları ölünce çıkan otorite boşluğu nedeniyle, Aştata, Nuhaşşe ve Kinza'da çıkan isyanlar bastırılmıştır.

II. Murşili yaşamının ilk yıllarını anlattığı yıllıklarında; *“Tanrılar biliyorsunuz Kargamış kralına gümüş konusunu söylemedim mi? Kraliçe gitti ve hasta adamın ağzından sözler çekti ve şöyle dedi: Güneşim dedi ki Aştata kentinin gümüşü kraliçede ve o Aştata kentinin İşhara'sına şöyle dedi: Tanrı bu gümüş bende değil. Senin, tanrının gümüşüne kim sahipse, tanrı sen onu yakalamıyorsun”* şeklinde geçen cümlelerde Aştata ülkesiyle ilgili bir gümüş konusundan bahsedilmektedir.

II. Muvattali döneminde, Halpa kralı Talmi-şarruma ile bir antlaşma yapılmıştır¹⁹². Bu antlaşmada Muvatalli, babası II. Murşili'nin Halpa ile yaptığı antlaşmadan söz etmektedir. Buna göre, Murşili, Halpa, Aştata ve Nuhaşşe ile Hatti arasındaki ilişkileri I. Hattuşili'den itibaren gözler önüne sermiştir.

1.2. Emar Tabletleri

1972 yılında başlayan ve 1976 yılına kadar devam eden ve Jean Margueron başkanlığında yapılan Emar kazılarında, sayıları 900'ü bulan ve çoğunluğu Akkadca olan, çiviyazılı tabletler, çok sayıda tapınak ve konutlar bulunmuştur. Bu ele geçen tabletler, bir tapınak kütüphanesinin yüzlerce tabletine ait 450 kadar parçayı içeriyordu ve bu tabletler, filolog Daniel Arnaud tarafından yayımlanmıştır. Kısa bir süre sonra, höyüğün büyük bir kısmı Fırat Barajı'nın yükselen suları altında kalmıştır. Su altında kalmayan kalıntılarda ise kil tablet bulmak amacıyla geniş çaplı kaçak kazılar yapılmıştır. Bu yüzden 1980 yılından itibaren antika pazarlarında, Emar'dan gelen tabletlerin sayısı artmıştır. Bu metinlerin dışında, Emar civarından 250'nin üzerindeki çivi yazılı metin, antika pazarlarında satılmıştır.¹⁹³ Sonunda 1992 yılında Halep Eski

¹⁹⁰ Karauğuz 2002, 179

¹⁹¹ Hoffman 1984, 20, 21.

¹⁹² Karauğuz 2002, 228.

¹⁹³ Beckman 1996, 2, 3; Pitard 1996, 14.

Eserler Müdürlüğü ile Halep Üniversitesi yönetimindeki Emar'da kazılar tekrar başlamıştır. 1996 yılından itibaren de Tübingen Üniversitesi bu çalışmalara katılmıştır. 1997 yılından itibaren kazılar Tübingen Üniversitesi ile Şam Eski Eserler Müdürlüğü'nün ortak projesi olarak yürütülmektedir. Şimdiye kadar üç kazı sezonu boyunca bu eski ticaret şehri hakkındaki bilgilerimiz artmış ve derinleşmiştir.¹⁹⁴

1.3. Diğer Kaynaklar

Ebla'dan ele geçen bilgiler, Aštata şehri ile ilgili oldukça önemli bilgiler vermektedir. Emar ile ilgili en erken bilinenler, M.Ö. 24. yüzyıla tarihlenen Ebla arşivlerinde görülür.¹⁹⁵ Ebla arşivlerinden öğrendiğimiz kadarı ile hem Emar'daki hem de Ebla'daki hükümdarlar arasındaki benzerlikler söz konusudur. Ele geçen bilgiler özellikle bu iki ülkede monarşik bir durumun söz konusu olmadığını açıklamaktadır. Buna göre, anlaşıldığı kadarı ile hem Ebla'da hem de Emar'da bir yaşlılar meclisinin varlığı saptanmıştır. Metinlere göre Emar "EN" ünvanlı hükümdarlara sahiptir. Her iki şehrin saray mensupları, birbirlerine hediyeler göndermişlerdir. Emar'ın "EN" ünvanlı yöneticileri Akkadca yazılışlarıyla; EN-zi-Da-mu, Ib-Da-mu, İŞ₁₁-ki-Da-mu, Na-an-Da-mu adlarını taşırlar.¹⁹⁶

Özellikle, Emar kenti yöneticilerinden EN-zi-Damu isimli kişinin, hükümdarlık süresinin daha uzun olduğunu öne sürülmüştür. Yapılan çalışmalarda Emar'daki kralların, yani bu dört hükümdarın, bir hanedan sırasıyla birbirini takip etmelerinin mümkün olmadığı anlaşılmıştır. Aynı zamanda bazı bilim adamları, bu kişilerin, bir kral değil ancak bir meclis başkanı olduğunu öne sürmüşlerdir. O dönemde bizim yerel kurumlar hakkında fazla bilginin olmaması sebebiyle, M.Ö. 3. binde Suriye'de, "EN" ünvanının, günümüz kral teriminden farklı olduğu bilim adamlarınca kabul edilmiştir.

Tabletler, EN hükümdarlarının çevresinde ya aile ya da en azından maiyetinden üyeler olduğunu ortaya konulmuştur. Bu şekilde aşağıdaki isimlere ulaşılmıştır;

AMA. GAL.EN (EN'in annesi)

DUM. EN (EN'in karısı)

DUMU. NİTA (EN'in oğlu)

¹⁹⁴ Faist-Finkbeiner 2002, 191.

¹⁹⁵ Adamthwaite 2001, 181, 182; Beckman 1996, 3.

¹⁹⁶ Klengel 1992, 27.

DUMU. MÍ EN (EN'in kızı)
ŠEŠ. EN (EN'in erkek kardeşi)
MAŠKİM. EN (EN'in emiri)
MAŠKİM I-mar^{ki} (Emar'ın emiri)

Emar'da Tiša-Lim adlı bir kraliçeden de bahsedilir. Bunlarla ilgili Geç Tunç Çağı dönemi metinlerinde hiçbir dişil durum görülmez. Kraliyete ait kız evlatları ya da kraliyetin maiyetindeki kadınlardan hiçbir Emar metninde söz edilmemektedir. Bu durumla ilgili yalnızca tanık ya da mülk sahibi olarak Emar metinlerinde söz edilmektedir. Bu açıdan kraliçe Tisa-Lim'den (Emar'daki) bahseden, Hitit döneminden bin yıl önceki, Ebla dönemindeki¹⁹⁷ kanıtlar belirsiz görünmektedir. Ancak belirtilmesi gerekir ki bir takım bilim adamlarına göre bu kadın, kendi hakkına sahip, hükümdar etkisi altında kalmış birisi olduğu gibi bazı bilim adamları ise bunun EN-zi Damu'nun karısı olduğunu iddia eder. Ancak kanıt olarak gösterilen metinler bununla uyuzmaz. Yine de bu sonuncu öneri olası görülmektedir ve EN sözcüğünün bir tür başkan olduğu görüşüne temel tez oluşturmaktadır. Ayrıca EN, karısıyla birlikte yetkisinin olduğu bir başkandır. Bu dönemde bir kadın tarafından gösterilen bu rol, hükümdarlıktan çok istisnai bir durum olsa gerek. Bunların dışında yönetimden bahsetmek gerekirse, yaşlıların oluşturduğu meclis, tek bir kentin beyine hizmet etmekte ve yüksek bir konuma sahip gibi görünmektedir. Bu ise bir hanedanlık anlamı vermez. Sonuç olarak, bu dönemde EN hükümdarlarının, nüfuzlu ailelerden gelen bir adam ya da kişi olduğu ve aile üyelerinin, erkek ya da kadın olsun, toplumda bir role ya da statüye sahip, meclisin seçilmiş olan bir başkanı olduğunu görmekteyiz. Bu dönemdeki başka hükümdarlara işaret eden noktalara gelirsek eğer, muhtemelen EN Suriye bölgesindeki bir krala, LUGAL ise Mezopotamya'daki bir krala işaret etmekteydi. Ancak Mari'den gelen bir mektupta EN ve LUGAL'in aynı şey olarak kullanıldığı görülür.¹⁹⁸

Mari metinleri vasıtasıyla, Ebla arşivleri ile Hitit Dönemi¹⁹⁹ arasındaki, siyasal durumu ortaya koyabilmekteyiz. Mari metinlerinde, ekonomik ve diplomatik olaylarla ilgili sık sık Emar'dan söz edildiği gibi, asla bir Emar kralından bahsedilmez. Bu metinlerde bir *Tahtamum* kurumundan bahsetmektedir. Bu kelimenin geçtiği metinde

¹⁹⁷ Ebla arşivleri dönemi için bkn. Akkermans-Schwartz 2003, 235; Klengel 1992, 21.

¹⁹⁸ Adamthwaite 2001, 183, 184, 185.

¹⁹⁹ Hititlerin siyasi durumu hakkında detaylı bilgi için bkn. Gurney 1990, 25vd.

Emar'a da atıfta bulunmaktadır. Bilim adamları tarafından bu kurum, emir ve hükümlerin çıktığı, ayrıca, ekonomik, siyasi ve adli işlerin yürütüldüğü bir yer olarak kabul görmektedir. Bilim adamlarının bu önerileriyle birlikte, *Tahtamum* kurumunun idare ve işleyiş şekli belirsizliğini korurken, hem kendisiyle ilgili hem de civarındaki şehir devletleriyle ilgili, bu kurumda alınan kararlar, Mari metinleri vasıtasıyla elimize geçmiştir. Ek olarak, bu kurum Emar'ın yaşlıları tarafından kabul görmesi dolayısıyla önemlidir. Ayrıca yine bu metinlerde öğrendiğimiz kadarı ile savaş ve barış durumlarında ayrıca alınacak kararlarda, yaşlılar meclisinin rolü oldukça büyüktür. Mari metinlerinden anlaşıldığı kadarı ile Emar'da monarşik bir yönetim şekli mevcut olmadığı, kural ve otoritenin, ticari kardeşlikle ya da şehrin önde gelen kişileri tarafından oluşan, yaşlılar meclisi tarafından sağlandığı anlaşılmıştır.²⁰⁰

Alalah'tan bulunan birkaç kaynak, Emar'ın politik durumuna ışık tutmaktadır. Bu kaynaklarda geçmekte olan bazı bilgiler, SA-GAZ-Hapiru ile Emar'ın bağlantısına işaret eder. Yirmilik bir SA-GAZ listesinde, bir grup Emar'a aittir. Bunların dışında Murar ve Amurru toprakları boyunca ticaret yapan Emarlı tüccarlar, Tunip kralının kontrolündeki Alalah sarayından ele geçen, tahıl dağıtım listesinde yer almaktadır.²⁰¹ Adamthwaite, buna göre Emar'da bir kral ve saray bulunmadığını düşünmektedir.

Alalah'da ele geçen kral İdri-mi'nin heykeli²⁰² üzerindeki bilgilere göre Halep kralı İli-milimma'nın oğlu olan İdri-mi, ailesini kötü ruhlardan korumak için Emar'da konut edinmiştir. Burada akrabaları ve kız kardeşleri ile yaşamıştır. Ancak burada fazla kalmamıştır. Hurri kralının yardımı ile Mukiş krallığının başkenti Alalah'a, Oller'in tarihlemesine göre M.Ö. 1475'te kral olmuştur. Bu dönemdeki diğer önemli bir nokta ise Mitanni krallığının Kuzey Suriye'yi kontrol etmesi, fakat yerel hükümdarlara özerklik tanınmasıdır. Bu nedenle, eğer Emar krallığa sahip olsaydı, Mitanni'ye bağlı olurdu. Bundan ötürü bu bahsi geçen durum belirsizdir.²⁰³

²⁰⁰ Adamthwaite 2001, 185, 186.

²⁰¹ Adamthwaite 2001, 186, 187.

²⁰² İdrimi heykeli için levhalar listesine bkn. Levha-1.

²⁰³ Adamthwaite 2001, 187.

2. Aştata Krallığı Tarihi

2.1. Emar

Suriye Hükümeti tarafından Rakka'nın 45 kilometre batısında inşa edilmesi düşünülen Tabka Barajı projesi gündeme gelmeden önce bu yöre, arkeologların dikkatini çekmemiştir. Baraj dolayısıyla, oluşacak olan Essad gölünün suyu altında kalacak yerlerde uluslar arası kurtarma kazıları yapılmıştır. 1971–1974 yılları arasında, göl alanında, Almanlar, Habuba Kabira ve Tel Kannas, Suriyeliler Tel al-'Abd, 'Anab al-Sefine, Tel Şeyh Hasan, Caber Kalesi, Dibsi Faraj ve Tel Frey, Amerikalılar Dibsi Faraj, Tel Frey and Şemseddin-Tannira, Fransızlar Mureybet ve Emar, Hollandalılar Tel Ta'as, Tel Hadidi, Cebel Aruda ve Selenkahiye, İsviçreliler Tel al-Hajj, İngilizler Abu Hureyra ve Tel es-Süveyhet, ve Japonlar da Tel Rumeyle'de kazılarda bulunmuşlardır. Söz konusu Emar, 1972–1976 yılları arasında Jean Margueron başkanlığındaki bir Fransız ekibi tarafından kazılmıştır.

Orta Fırat'ta Rakka'nın 85 kilometre batısındaki Emar (Tel Meskene), Fırat nehrinin Akdeniz'e en fazla yaklaştığı kıvrım diye tabir edilen bölgede yer almaktadır. Emar konumu itibari ile Mezopotamya, Suriye-Filistin ve Anadolu'yu birbirine bağlayan önemli bir stratejik karakol vazifesi üstlenmesinden dolayı, Geç Tunç Çağı'nda, dönemin hakim güçleri tarafından, üzerinde sürekli siyasi oyunlar oynanan bir yerleşim yeri olmuştur. Genellikle siyasi bir bütün olarak kabul edilen Aştata Ülkesi'nin²⁰⁴ başkenti, yine Aştata'dır. Ancak günümüz arkeologları tarafından, başkent Meskene, yani Emar ören yeri olarak kabul edilmektedir.²⁰⁵

Bölgesel güçlerin, Emar üzerinde bir hakimiyet kurma düşünceleri ise Emar'ın, Güneydoğu Mezopotamya ile Suriye-Filistin ayrıca Anadolu ve Ege'nin ötesi ile olan ticaret rotası üzerindeki stratejik konumu ile açıklanmaktadır. Yazılı tarih öncesi dönemde ise, tüccarlar ticaret için, ya Fırat'ın kuzeybatısını izleyerek Kuzey Suriye üzerinden ilerleyerek ya da Tedmür (Palmira) üzerinden güneybatı Filistin'i izleyerek ticaretlerini gerçekleştirmiş olmalıydılar. Bu türden bir ticari faaliyet, Roma döneminde

²⁰⁴ Ertem 1973, 21.

²⁰⁵ Beckman 1996, 2; Klengel 1992, 114; Margueron 1983, 175, 176.

karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca bahsi geçen dönemde Barbalisus olarak bilinen ve işgal edilen şehir yine Emar'dır.²⁰⁶

2.2. Emar'ın Arkeolojik Tarihi

Günümüzde höyük, baraj sularının içine bir yarımada gibi uzanır ve bu uzantının ucunda da Bizans şehri Barbalisus'un surlarına ait kuleler görünür. Baraj sularının yükseltilmesi sonrasında günümüzde su altında kalmayan kesimler genel planda görülmektedir. Margueron'un Kral Sarayı olarak yorumladığı, yüksek kuzeybatı köşesi, bir ada olarak kalmıştır. Arazi topografyası güneybatıya doğru takip edildiğinde ise, en tepede çift tapınağa ulaşılır. Yapay olarak oluşturulmuş dik yamaçların üzerindeki Tapınak bölgesi, şehir planlamacılığının tereddütsüz doruğunu oluşturarak, Emar şehrinin bir çeşit akropolisini temsil eder. Buradan "Yukarı Şehir" ve "Aşağı Şehir" olarak isimlendirilen yerleşim alanlarının bulunduğu doğal tepe doğruya doğru alçalarak iner ve üzerinde 1000 yıl sonrasına tarihlenen Barbalisus şehrinin surlarının bulunduğu hafif bir çukurluğa ulaşılır. Eski fotoğraf ve planlar ışığında arazinin topografyası göz önünde bulundurulduğunda, Eski Emar şehrinin bu bölgede son bulduğuna inanmak güçtür.²⁰⁷

Fransız arkeologlar Emar'ın günümüzdeki baraj su seviyesinin üzerinde kalan kalıntılarının, I. Şuppiluliuma dönemindeki Hitit işgalinden sonraki dönemde, yani M.Ö. 14. yüzyılın sonlarında, I. Şuppiluliuma'dan sonraki kral II. Murşili (M.Ö. 1318–1290) tarafından tamamen yeniden planlanıp inşa edildiğine inanıyorlardı. Şehrin eski durumu hakkında ise bölgenin baraj suları altında kalması nedeniyle, bir fikir yürütmenin güç olduğunu belirtmişlerdir. Yeni kazılar ışığında bu düşüncüyü kabul etmek artık mümkün görünmemektedir. Yapılan sondajlarda M.Ö. 3. bine kadar tarihlenen eski tabakalar da tespit edilmiştir. Bu yüzden yapıların tarihlenmesi, özellikle de Hitit etkisi altında kurulan şehrin planı konusundaki soruları yeniden ele almaya neden olmuştur. Emar'daki Hitit izlerini biraz daha detaylı anlatmak gerekirse eğer, mimarisi Suriye geleneği gösteren tapınak bölgesinin doğusunda, daha alçak seviyede bir teras üzerinde, Yukarı Şehir olarak isimlendirilen bir yerleşim bölgesi vardır. Yapılan kazılar sonucunda burada üst üste birçok tabaka tespit edilmiş ve buluntuların,

²⁰⁶ Beckman 1996, 4, 5.

²⁰⁷ Faist-Finkbeiner 2002, 192, 193.

özellikle de çanak çömleğin incelenmesi sonucunda bunlar, Orta Tunç Çağı'ndan Geç Tunç Çağı'na kadar olan döneme, yani Hitit egemenliği dönemine tarihlendirilmiştir. Hitit dönemine ait olarak, özellikle, Luvi hiyeroglifi ile sahibinin ismi “Kuku” yazılı gümüşten bir damga mühür oldukça dikkat çekicidir. Mimarının aksine mühürlerde Hitit etkisi vardır. Hititlerin bu etkisi özellikle mühürlerin ikonografisinde belirgindir. Ancak pişmiş toprak nesnelere ve çanak çömlek gibi diğer buluntular yine Kuzey Suriye geleneğindedir. Yukarı Şehrin doğusunda, Bizans şehri Barbalisos'un savunma duvarının bulunduğu çukur alana kadar yayılan bir başka yerleşim bölgesi vardır. Burada, Fransız arkeologların yaptığı kazılarda, “Temple de Devin” olarak bilinen Geç Tunç Çağı'na tarihlenen, muhtemelen bir rahip ailesine ait olan yapıda, bugüne kadar Emar'da bulunan en kapsamlı ve en önemli tabletler ortaya çıkarılmıştır. Tabletlerin arasında özel belgeler, mektuplar ve idari metinlerin yanı sıra kült metinlerinden oluşan bir kütüphane ile okul ve bilginler kütüphanesi vardır. Bilginler kütüphanesinin kökenlerinin Mezopotamya'da olmasına karşın tören metinlerini, tanrı ve adak listelerini içeren dini işlerle ilgili kütüphane açıkça Suriye etkisindedir. Bunu Mezopotamya'da benzeri olmayan şenliklerin yanı sıra tapınılan tanrılardan, ayine katılan kişilerden, sözü edilen tapınak ve kutsal alanların adlarından ve yazıcının seçtiği kelimelerden anlamak mümkündür. Rahip evinde bulunan tabletlerin bir kısmı da dahil olmak üzere, Emar'da bulunan yazılı metinlerin hemen hemen yarısı, Hititlerin hakimiyetiyle ortaya çıkan bir yazım sistemi ile oluşturulmuştur. Bu yeni yazım sisteminin eski yerel geleneksel yazım sisteminden farklılığı, tabletlerin boyutlarında ve mühürleme şeklinde, ayrıca yazı ve dil şeklinde görülür.²⁰⁸

Geç Tunç Çağı'nda ise Emar, Anadolu'da Hititlerin kurduğu imparatorluğun bir parçası olmuştur. Aştata devleti ve merkezi olan Emar, bir dizi müstahkem karakollar ile korunmaktaydı. Bu karakol şehirlerden ikisi olan Tel Fevkani (Tel Faq'us?)²⁰⁹ ile Tel Fray kurtarma kazıları sırasında açığa çıkmıştır. Fırat'ın batısındaki nehir vadisine bakan kayalıkların üzerindeki Emar'ın, Geç Tunç Çağı dönemine ilişkin bilgilerine, yeni ulaşılmıştır. Vadi tabanındaki bu eski şehir, muhtemelen Fırat'ın seyrindeki bir değişim nedeniyle terkedilmiştir. Şehrin sokakları, düzenli bir ızgara modeli şeklinde düzenlenmiştir. Şehirde, hakimiyet kurma düşüncesinde olan yabancı yöneticilerin

²⁰⁸ Faist-Finkbeiner 2002, 192, 193.

²⁰⁹ Filippo 2006, 45.

etkisinde, Anadolu'nun merkezindeki Hititlerin başkenti Hattuşa'daki gibi yapım teknikleri görülmektedir. M.Ö. 14. yüzyılın ortalarındaki Hitit kralı II. Murşili'nin yıllıklarında şöyle denmektedir: “*Ben Aştata'ya geldiğimde, Aştata şehrine gittim. Ben bir kale ve garnizonlar inşa ettim*”. Geç Tunç Çağı'nda Emar, 150 yıl Hitit işgali altında kalmıştır. Arnaud bu tarihi, Kas kralı Melişipak'ın 2. yılına tarihlenen bir tablete dayanarak, M.Ö. 1187 olarak açıklamıştır ve bu durum Asur kral listelerinde de kayıt altına alınmıştır. Her şekilde bu durumun, Emar'ın sonu olduğu konusunda şüphe yoktur. Sonuç olarak, modern bilim adamları tarafından tabir edilen “Deniz Kavimleri” istilası sonucu Emar'ın sonu gelmiş ve Demir Çağı başlamıştır.²¹⁰

2.3. Aştata Krallığı Siyasi Tarihi

Hattuşa ve Emar arşivlerinden elde edilen bilgilere göre, muhtemelen Aştata Devleti, I. Hattuşili'den itibaren Hitit krallığı ile ilişki içindedir²¹¹. Belgeye göre, Hattuşili zamanında, Hatti ve Halpa arasındaki ilişkiler çok iyidir. Burada değinilmemiş ise de bu iyilik Halpa'nın yıllık haracını düzenli ödemesidir. Fakat daha sonra I. Murşili, Halpa şehri ve ülkesini tahrip etmiştir. I. Tuthaliya döneminde, Halpa kralı Mitanni tarafına geçince, buranın üzerine yürümüş ve burayı tahrip etmiştir. Halpa kralı İli-milimma ile bir antlaşma yapmıştır (CTH 135).

I. Tuthaliya döneminde Aştata ve Nuhaşşe halkları, Mitanni Devletinden Halpa'nın toprak ve şehirlerini istediler. Mitanni kralı onların bu isteklerini yerine getirdi ve onlara toprak verdi. Onlar, Mitanni kralı ile ant içtiler, Hatti'ye karşı suç işlemiş oldular. II. (?) Hattuşili döneminde ise Hatti devleti Aştata ve Nuhaşşe'yi kendi tarafına çekmek için Mitanni devletinin verdiği hakları tanımıştır. I. Şuppiluliuma zamanında ise Aştata ve Nuhaşşe ülkeleri durumlarını korudu.

Yukarıdaki bilgilere göre, Aştata ve Nuhaşşe ülkeleri beyleri, I. Tuthaliya zamanında Mitanni Devleti'nin desteğiyle birer devlet haline geldiler. Çünkü buralar Halpa'nın toprağı idi. Nitekim Alalah'da ele geçen kral İdri-mi'nin heykeli üzerindeki yazıtındaki bilgilere göre Halep kralı İli-milimma'nın oğlu olan İdri-mi, ailesiyle birlikte, bir müddet Emar'da yaşamıştır. Bu da Emar'ın Halpa'ya bağlı olduğunun bir

²¹⁰ Beckman 1996, 4.

²¹¹ Karauğuz 2002, 229, 230.

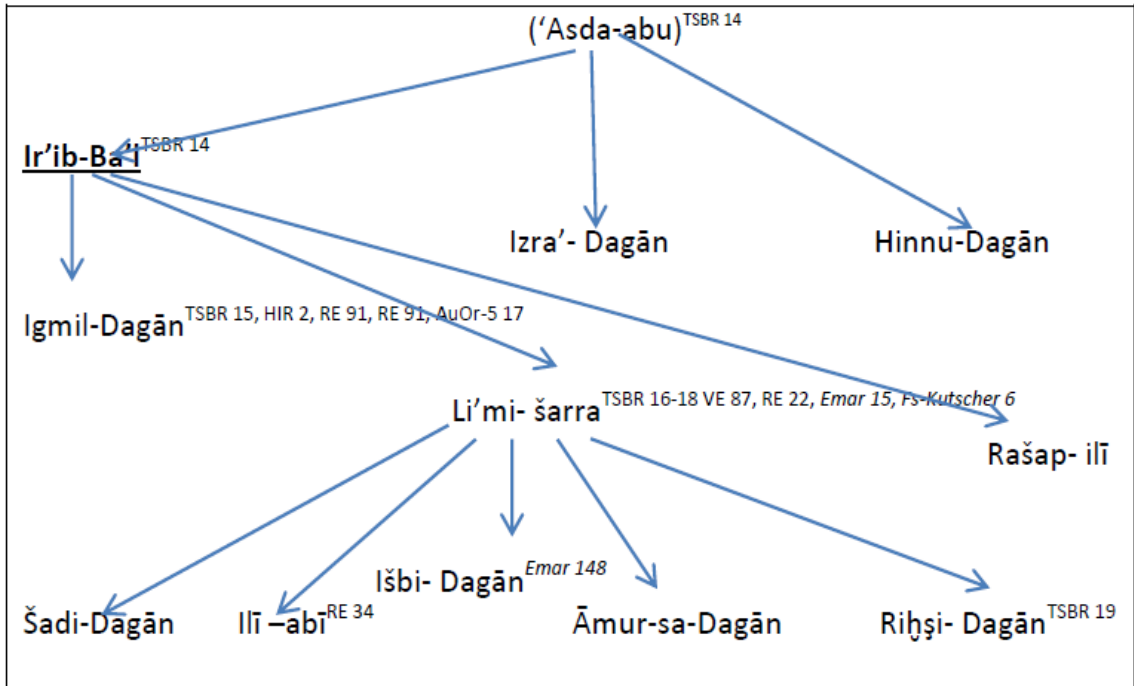
kanıtıdır. Fakat Hatti'nin Halpa'yı baskı altına alması sonucunda, bu iki ülke Halpa'dan ayrıldılar. Müstakil devlet olma durumları ise II. Hattuşili tarafından tanınmıştır. Ama I. Şuppilulima Kuzey Suriye'yi ele geçirdiğinde, bu ülkeler, Hatti Devleti'ne bağlı vasal krallıklar olarak kaldı.

Emar krallarının hanedanlık süreleri ile ilgili tartışmalar hala devam etmektedir. Bundan ötürü hanedan üyelerinin kronolojik dönemleri hesaplanırken bazı ayrımlara ve hesaplama yöntemlerine gidilmiştir. Bu yüzden, Emar şehrinin karşılaştırmalı kronolojisi, nesil sayımı yöntemi ile yapılmıştır ve her nesil biyolojik olarak en az 15 en fazla 25 yaş olarak alınmıştır. Tam bir kronoloji ise dış kaynaklardan ve şehrin belgelerinde adı geçen bireyler arasındaki tarihsel sıralamayla elde edilir. Nesil sayımına ilişkin ayırım sırasıyla:

a) Suriye belgelerinin kanıt oluşturduğu ve burada “Birinci Hanedan” ve “İkinci Hanedan” olarak bahsedilen şehrin iki soylu hanedanı²¹²

b) Yalnızca Suriye-Hitit belgelerinde görülen kâhin Zû-Ba'la'nın ailesidir.²¹³

Birinci Hanedan

²¹² Birinci hanedana mensup üyelerin kral olduklarına ilişkin ilk temel tez Skaist (1998a) tarafından öne sürülmüştür.

²¹³ D'Alfonzo-Cohen 2006, 5.

Bazı bilim adamlarının çalışmaları sonucunda, Emar'da, iki kraliyet ailesinin var olduğu kabul edilmektedir. Özellikle birinci hanedan mensuplarının, resmi pozisyonlarına bakmaksızın, bu üyeler, Emar arşivlerinin derinliğini hesaplamak amacıyla göz önüne alınmıştır. Daha öncede bahsettiğimiz gibi ilk hanedanlığa mensup kabul edilen kişiler bazı belgelerde karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan Li'mi-šarra, Hurri Ülkesi kralının da dahil olduğu uluslar arası bir meselede, Emar'ın en üst düzey temsilcisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu konuyla ilgili, babası Ir'ib-Ba'l ve kardeşi Igmil-Dagan tarafından da, yabancı bir Büyük Güç'e Emar tarafından ödenen haracı kasteden *arana* belgeleri, elimizdeki en önemli delildir. Ailenin bir diğer üyesi ise Li'mi-šarra'nın kardeşi Rašap-ili'ydi. O daima ikinci ya da üçüncü şahit pozisyonunda görüldüğü için, muhtemelen, hiçbir zaman en üst düzeyde olmayan en genç kardeş olduğu düşünülebilir. Li'mi-šarra'nın oğulları birkaç belgede asıl şahit olarak görülen İšbi-Dagan ve onun, muhtemelen daha genç olan, kardeşleri Rihşi-Dagan, Šadi-Dagan ve Ili-abi'dir.²¹⁴

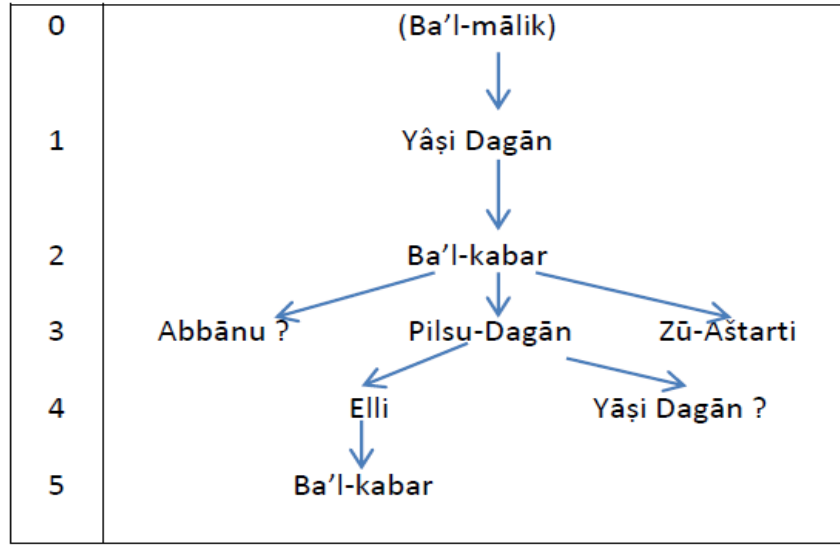
Sonuç olarak, bu kişilerin kral olduklarına dair kesin kanıtlar olmamasına rağmen, bazıları Emar kentinin yöneticileri durumunda ya da en azından kentin önde gelen vatandaşlarından olmalıydılar.

Birinci hanedana ait bütün belgelerde, hiçbir yabancı hükümdarın adı geçmemiştir. Bu nedenden dolayı, bölgenin diğer hükümdarlarıyla bir eş zamanlılık kurulması mümkün değildir. Ancak kimi tarihsel olayların imaları bizi, birinci hanedandan Ir'ib-Ba'l ve onun oğulları olan Igmil-Dagan ile Li'mi-šarra döneminde kentin, Hurrilerin egemenliğinde değilse de, onların etkisi altında olduğu sonucuna götürür. Hurrilere ödenen tazminatı belgeleyen *arana* belgelerinden anlaşıldığı kadarı ile o dönemde etkin olan Emar kralı Li'mi-šarra idi. Buradan yola çıkacak olursak eğer, bu dönem, Hititlerin Kuzey Suriye'yi ele geçirmeden önceki, Mitanni kontrolü ve etkisindeki dönem olmalıydı. Birinci hanedanın son iki nesli olan, İšbi-Dagan ve Zu-Ba'la ile onların çağdaşları olan ikinci hanedanın ilk iki kralı Yâşi-Dagan ve oğlu I. Ba'l-kabar'ın belgelerinde Hurrilerden söz edilmez. Bu durum ise bahsi geçen dönemin, I. Şuppiluliuma ve oğlu Piyaşşili zamanında Kuzey Suriye'nin Hitit kontrolüne geçtiği

²¹⁴ D'Alfonzo-Cohen 2006, 6.

dönem olduğunu ortaya çıkarır.²¹⁵ Ancak belirtilmesi gereken bir husus vardır ki, Emar'ın Hitit kontrolüne tam olarak ilk hangi tarihte geçtiği belli değildir ve buna dair elimizde kesin deliller yoktur. Yalnızca II. Murşili'nin Aştata adında bir yeri aldığını biliyoruz. Aştata ise bazı bilim adamları tarafından Emar'ın kuzeyinde ayrı bir şehir olarak kabul edildiği gibi, bazıları tarafından da, Hitit belgelerini doğrular nitelikte, bir bölge olarak kabul edilmektedir.²¹⁶

İkinci Hanedan

İkinci hanedanın bilinen ilk kralı Ba'l-malik'in oğlu Yâşi-Dagan'dır. Onu da oğlu I. Ba'l-kabar takip eder.²¹⁷ Ba'l malik ve Yâşi-Dagan hakkında elimizde çok az bilgi vardır. Ancak bu durum, bahsi geçen kralların hükümdarlık sürelerinin çok kısa olduğu anlamına gelmez. Emar kentinin Yâşi-Dagan'dan sonraki kralı I. Ba'l-kabar'ın oğlu Pilsu-Dagan'dır. Kral Pilsu-Dagan'a ilişkin belgeler, Emar arşivlerinde elimize en fazla geçenlerdendir. Bu belgelerde, krallığa ilişkin göze çarpan kişiler, iki farklı nesli temsil etmektedirler. Bir tarafta, kardeşi Abbanu ve babası Ba'l-kabar'ın zamanıyla ilişkili olanlar, diğer tarafta ise oğlu Elli'nin belgelerinde görünenler, hanedana ilişkin kesin bilgilerin ortaya çıkmasında oldukça önemlidir. Burada önemli olan bir husus sözü geçen kralların kaç yıl hüküm sürdükleridir. Ancak bazı kaynaklar incelendiğinde

²¹⁵ D'Alfonzo-Cohen 2006, 19 ve 21.

²¹⁶ Fleming 2006, 29.

²¹⁷ Beckman 1996, 29.

ve böylesine geniş bir yayılıma bakacak olursak eğer, Pilsu-Dagan'ın hükümdarlık süresinin, en az 25 yıl olduğu düşünülmelidir.²¹⁸

Pilsu-Dagan dönemine ilişkin belgelerde herhangi bir savaş tazminatından bahsedilmese de, Emar 42 metninde geçen kurban sunumundaki (1. 9: LUGAL ša ERIN.MEŠ KUR Hur-ri) değinme, açık bir şekilde Hurri kralına aittir. Bazı bilim adamları ise buradaki Hurri kralının, Hanigalbat kralı olduğunu ve M.Ö. 1265 civarındaki Hurri saldırıyla alakalı olduğunu kabul etmişlerdir. Emar 42 ve Mašru-he/hamis'e hibe edilen toprakla ilgili iki kaynak metinde, Hurri saldırısından, Hitit yetkililerinden hiçbir yardım olmaksızın sadece Emar birlikleri ile Pilsu-Dagan'ın kenti nasıl savunduğundan bahsedilir. Ayrıca Pilsu-Dagan'ın bu başarısından dolayı övünç duyduğu anlaşılmaktadır.²¹⁹

Muhtemelen Pilsu-Dagan'ın krallığından sonra kardeşi Zû-Aštarti kral oldu.²²⁰ Zû- Aštarti'yi krallığa götüren gerçek koşulların ne olduğu, elimizdeki bilgiler ile tam olarak kesinleşmemiştir. Pilsu-Dagan'ın krallığından sonra, kısa bir süreliğine, Zû-Aštarti'nin, ani bir bilinmeyen durum ile başa geçtiğini görüyoruz. Onun döneminde yazılan bir belgeden bu olayı aydınlatmaya çalışırsak eğer, belgede kralın, kardeşleri tarafından, Zû-Aštarti'nin şahsına yapılan bir darbeden bahseder. Eğer bu durum doğru ise muhtemelen, kraliyet sarayında öldürücü bir iktidar savaşı olmalıydı. Bir metinde²²¹, Pilsu-Dagan'ın, Hurrili düşmanlara karşı Emar'ı, nasıl başarılı bir şekilde savunduğu, yazmaktadır. Bazı bilim adamları ise bu durumdan yola çıkarak, Zû-Aštarti'nin, Emar'ın düşmanları tarafından desteklenmiş ve Pilsu-Dagan'ın yerine tahta geçmiş olduklarını öne sürmektedirler.²²²

Zû-Aštarti ile ilişkilendirilen az sayıda belgelerden yola çıkarak, onun, birkaç yıl iktidarda kaldığı düşünülmektedir. Daha sonrasında tahta, Pilsu-Dagan'ın oğlu ve varisi Elli geçmiştir.²²³ Ancak burada belirtilmesi gereken çok önemli bir husus vardır. Emar

²¹⁸ D'Alfonzo-Cohen 2006, 6.

²¹⁹ D'Alfonzo-Cohen 2006, 21, 22.

²²⁰ Fleming 2006, 31.

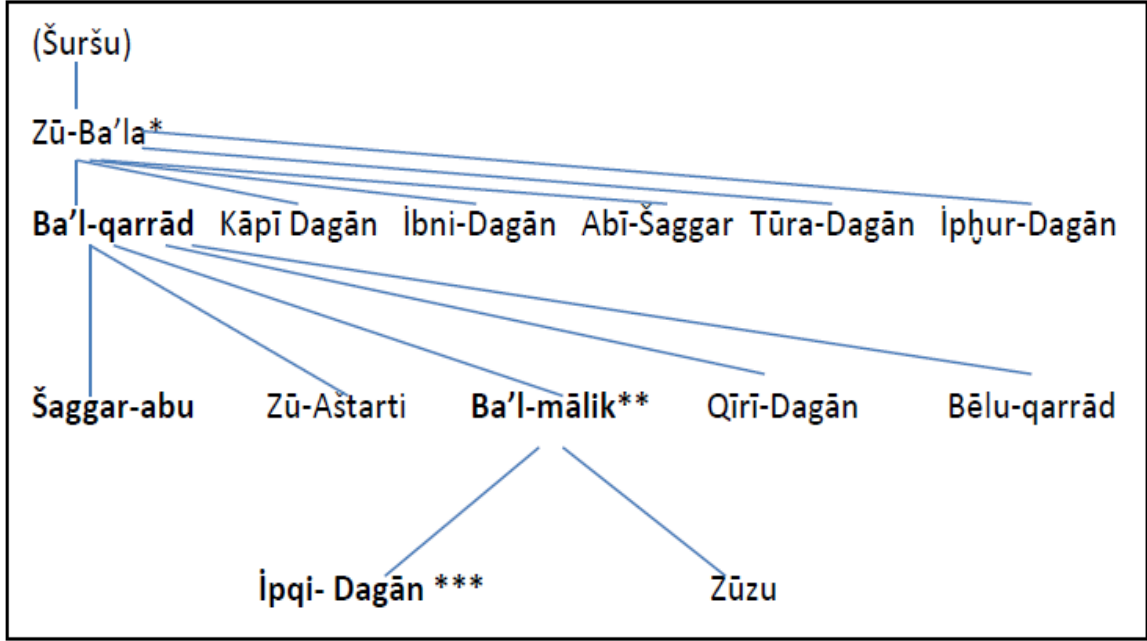
²²¹ Emar 42.

²²² D'Alfonzo-Cohen 2006, 7.

²²³ Filippo 2006, 192, 193.

tahtına geçen krallar, kendisinden önceki krallara ait olan bir “Ana Mühür”²²⁴ kullanmışlardır. Ancak Zû-Aštarti döneminde bu mührün kullanılmadığını görmekteyiz. Bu mührün kaybolduğunu düşünürsek eğer, kendisinden sonra başa geçen Elli zamanında bu mührün tekrardan belgelerde karşımıza çıkması oldukça ilginçtir.²²⁵

Kâhin Zu-Ba’la Ailesi

Emar krallarının tarihlendirilmesinde kullanılan bir diğer yöntem ise belgelerde ele geçen Zu-Ba’la kâhin ailesine ait olan belgelerdir. Burada Zu-Aštarti’nin isminin bu aileye dahil olarak geçtiğini görmekteyiz. Daha öncede bahsettiğimiz gibi Zu-Aštarti’nin muhtemelen bir darbe ya da güç ile başa geçtiğini düşünürsek eğer bu kişinin, Emar’daki söz sahibi bir aileden geldiği ihtimali doğrulanmaktadır. Bununla birlikte olaylar tahmin edildiği seyirde gelişmiş ise Emar’da güçlü bir dini grup olduğu ve bu nüfuzlu ailenin bazı zamanlarda Emar’daki hanedanlık ile aralarında tahta geçme mücadelesi yaşandığı, görüşünü öne sürmemizi sağlayabilir. Zira yukarıdaki tablo incelenecek olursa, bu aileye mensup olan kişilerin, farklı zamanlarda, Emar hanedanlığına mensup kişiler ile aynı dönemde yaşadığı görülmektedir. Bunların dışında senkronizmle ilgili daha iyi önerilerde bulunmamızı sağlayan, Emar 201’de geçen Zu-Ba’la’nın vasiyetidir. Vasiyet yazıldığında Zu-Ba’la yaşlı bir adamdı ve

²²⁴ Emar kraliyet mührü için levhalar listesine bkn. Levha-2.

²²⁵ D’Alfonzo-Cohen 2006, 9.

eldeki verilere göre yaptığı iki evlilikten çok sayıda çocuğu oldu. Kendisinden sonra ise kâhinlik görevine en büyük oğlu olan Ba'l-qarrad atandı. Ancak daha önemli bir husus vardır ki vasiyet metninde geçen Murşili (?) ismidir. Bununla ilgili bilim adamları vasiyet metninin Ini-Teşşup döneminde (1275) ya da birkaç yıl sonrasında yazıldığını, mühürlere bakarak öne sürerken, III. Hattuşili'nin babası II. Murşili mi (M.Ö. 14. yüzyılın sonları) yoksa adı Urhi-Teşşup olarak da bilinen III. Murşili (M.Ö. 1272–1265) mi olduğu konusunda görüş ayrılıklarına düşmüşlerdir. Ancak sonuç olarak mülk konusunu ele alan iki Hitit metninden yola çıkarak III. Murşili olduğu konusunda hem fikir olmaya çalışmışlardır. Burada bizim asıl anlatmak istediğimiz husus ise Zu-Ba'la ailesiyle ilgili olan bu vasiyet metni değil, bu aileye mensup üyelerin ne kadar süre ile yaşadıklarıdır.²²⁶

Zu-Ba'la ailesi ile ilgili kısa bir bilgi verdikten sonra tekrardan Emar hanedan sırasına geçecek olursak eğer, bir darbe ile mi yoksa büyük bir güç vasıtasıyla mı tahta oturan Zu-Aştarti'den sonra Pilsu-Dagan'ın oğlu Elli'nin başa geçtiğini daha önce de belirtmiştik. Elli'den sonra ise onun oğlu olan ve Emar'ın son kralı olarak kabul edilen II. Ba'l-kabar başa geçmiştir. Belgelere göre, babasının krallık döneminde muhtemelen yetişkin olan II. Ba'l-kabar'ın, krallığının kısa sürdüğü görülmektedir. Ba'l-kabar, Elli dönemine tarihlendirilen bazı Emar metinlerinde karşımıza çıkmaktadır. Ba'l-kabar'ın dönemine ilişkin belgelerin sayısı, Elli ve Pilsu-Dagan zamanındakilerle karşılaştırıldığında oldukça azdır. Bu yüzden Emar'ın son kralı II. Ba'l-kabar'ın, birkaç yıl krallık tahtında oturduğu tahmin edilmektedir.²²⁷

Aştata krallığına mensup hanedan üyelerinin tahta geçiş tarihleri ile ilgili tartışmalar halen devam ettiğinden, bu kralların, hükümdarlık dönemlerinde olan olayları tam bir tarih ile belirtmek şu an için mümkün olmamaktadır. Daha öncede belirttiğimiz gibi özellikle hükümdarlık süresi en uzun ve hakkında en fazla bilgi sahibi olduğumuz kral Pilsu-Dagan'dır. (M.Ö. 1235) Aştata'nın zirve dönemi ve en fazla bilgiye sahip olduğumuz dönem olan M.Ö. 13. yüzyılda, Hitit gücünün Kuzey Suriye'ye gelmesi ile Emar kenti yeniden inşa edilmiş ve Kargamış'ın bir alt sınırı görünümünde, Hitit İmparatorluk gücünün dayandığı son nokta olmuştur. Bu yüzyılda, savaş arenası

²²⁶ D'Alfonzo-Cohen 2006, 9, 10.

²²⁷ D'Alfonzo-Cohen 2006, 11.

haline dönüşen Fırat Vadisi'nde, Hattili IV. Tuthaliya ve Asurlu Salmanaşer ayrıca onların halefleri III. Arnuvanda ile I. Tukulti-Ninurta birbirleriyle savaşmıştır. İlk savaşın, ele geçen bir belgeden, coğrafik ve kronolojik dönemleri de hesaba katıldığında, üç yıl sürdüğü anlaşılmaktadır. Seferin ikinci yılında Asur geri adım atsa da, sonuçta kesin bir Asur zaferi söz konusudur. Bu durumu takip eden yıllarda ise Hanigalbat krallığı yok sayılarak, Hititlerle-Asurlular arasında bir barış antlaşması yapılmıştır. Bu müzakere süreci Asur lehine işlerken, Asur devleti kendi içerisindeki askerlerinin ve Hanigalbat içerisinde yardımcı görevlerde bulunan Aramilerin isyanı ile uğraşmak zorunda kalmıştır. Bu bilgi ise bizlere, Asur'daki Babil elçisi olan Zikir-İlişu'nun kaydettiği önemli rapordan ulaşılmıştır. Hurri askerlerinin Emar'daki faaliyetleri konusunda elimize geçen iki Emar metninden ise yine bu önemli dönemle ilgili bilgi edinmekteyiz. Bu eski metinde, Emar'ın son kralının dediğine göre, babası ile Pilsu-Dagan arasında şu konuşma geçmektedir: “Hurri kara birliği askerleri kralı, Emar'a kötü muamele ediyor”. Ancak metinde, Pilsu-Dagan'a, Fırtına tanrısının yardım ettiği, düşmanı vurduğu ve Emar'ı kurtardığı yazmaktadır. Bir sonraki metinde ise Pilsu-Dagan'ın saltanatı sırasındaki, falcı Maşruhe'nin arazisi ile ilgili konuya değinir. Olaylarla ilgili kesin tarihler belli değildir ancak yaklaşık bir kronoloji oluşturmak mümkündür. Bu dönemin en dikkat çekici hususu ise Mitanni kralının düşman olarak anılmayıp, Hurrilerin savaşçı kralı Barratarna ile karşılaşmış olmalarıdır. Bu da bize Hitit gücünün Anadolu içlerinden Kuzey Suriye'ye gelip gerçekleştirdiği fetih harekâtını hatırlattığı gibi Aştata'ya dahil hanedanın Hititlere ve onun müttefiklerine karşı zoraki boyun eğdiklerini göstermektedir. Babil kralı Melişipak'ın ikinci yılında tahta geçen Elli döneminde ise Aştata siyasi sahnede son zamanlarını geçiriyordu. Daha öncede bahsettiğimiz gibi muhtemelen “Deniz Kavimleri” istilası ya da büyük Asur gücüne daha fazla direnememişlerdi. (M.Ö. 1185)²²⁸

2.4. Aştata'da Dini Faaliyetler

Aştata Krallığı her ne kadar büyük güçlerin egemenlikleri altında kaldı ise de dini açıdan geleneklerini her zaman sürdürmüşlerdir. Özellikle bir toplumun kimliğini korumasında büyük önem taşıyan din, burada, hem tapınak mimarisi hem de dinsel bayramlara ait belgelerle kendisini göstermektedir. Her ne koşulda olursa olsun, bu tür olaylar bir süreklilik arz eder ve daha sonraki dönemlerde benzerlerinin karşımıza

²²⁸ Astour 1996, 25,26.

çıkması da mümkündür. Bu tür dinsel törenler, eskiçağ devletleri açısından geleceğe yönelik ayinlerdir. Burada, dinsel törenlerin ve tanrıların bahsi geçen devletler üzerindeki nüfuzları elimizdeki belgelere göre tartışmasız bir şekilde yoğunudur. Emar, yaptığı dinsel kutlamalar ile geleneksel kimliklerini koruyup ve daha önemlisi, arka planda, üzerlerinde baskı kuran devletlere karşı, birliklerini korudukları hususunda mesaj veriyorlardı.²²⁹

Emar'da çift tapınağın doğusunda definecilerin açtığı bir çukurda, bir kapı aslanının bulunmasıyla şehrin bu bölgesindeki kazılara tekrar başlanmış ve bir tapınağa erişilmiştir. Bulunan çiviyazılı tabletlerden Hava Tanrısı Ba'l'e²³⁰ adandığı anlaşılan güneydeki ilk tapınak, Hitit Dönemi'nde M.Ö. 13. yüzyılda yapay bir teras üzerine tekrar inşa edilmiştir. Tapınağın planı Kuzey Suriye'de çok eskiden beri bilinen anteli tapınak planındadır. Bu alanda, Dagân ve NIN.URTA'nın yanı sıra Hava Tanrısı'nın rahibelerinin atanması töreni yapılmaktaydı. Bu ayine, "Aşağı Şehir"de bir rahip ailesinin evinde bulunan birkaç tablette değinilmektedir. Bunlara göre rahibelerin atanma ayinleri günlerce sürmekteydi; ayin personeli ve kurbancının yanı sıra kral, Emar'ın en yaşlıları ve Aştarte rahibesi bu ayinde yer almaktaydı. Ayinde, rahibe adayının "tapınak avlusunun kapısının önünde" saçlarının kesilmesi, Tanrı Ba'l ve Emar'ın diğer tanrılarına çeşitli adakların sunulması, Ba'l ve şehrin diğer tapınaklarına tören alayıyla gidilmesi ve nihayet rahibe adayının ailesinin evinden alınıp Hava Tanrısı'nın evine yerleştirilmesi yapılmaktadır. Bu kutlamalar, rahibeliğe seçilen Emarlı kızı yeni görevine hazırlama amaçlıydı.

Kuzeydeki ikinci tapınağın, yazılı kaynaklardan kesin olarak bilinmemesine rağmen, Kenan mitolojisindeki Hava Tanrısı'nın eşi Tanrıça Aştarte'ye ait olduğu düşünülmektedir. Bu tapınakta da çeşitli yapı katları izlenir. En erken evre, yine Hitit Dönemi'ne, ama M.Ö. 13. yüzyıla tarihlenen Ba'l tapınağından daha geç bir döneme tarihlenir. Bir yangınla tahrip olmuş en erken evredeki çalışmalar henüz bitirilmediği için, buranın Tapınak Bölgesi'ndeki mimari konumu henüz kesin olarak belli değildir.

²²⁹ Fleming 1996, 109.

²³⁰ Ugarit'teki Ba'l steli için levhalar listesine bkn. Levha-3.

İki tapınak arasında, höyüğün batı ucunda bulunan bir platforma giden, kireç sıvalı bir yol bulunmaktadır. Margueron tarafından bu yol, tören alayının geçtiği yol ve platform da dini ayinlerin yapıldığı teras olarak yorumlanmıştır.²³¹

Kent meclisinin liderleri ve yaşlılarının, hem tapınak hem de şehrin yönetiminde söz sahibi olma durumları, Emar metinlerinden bilinmektedir. Emar'da dini kurumlara mensup üyelerin, yönetimde söz sahibi olma durumları ve etkileri ile ilgili, daha önce Zu-Aštarti kâhin ailesinden bahsettiğimiz bölümde değinmeye çalıştık. Metinlerden yola çıkarak anladığımız kadarı ile Emar'ın yönetimindeki her kentin yerel bir kralı yoktur. Bu durumda o kentin yönetilmesinde yerel bir bey olsa dahi, tapınağa mensup kişilerin etkileri göz ardı edilemez. Bu da bize Emar'ın bir kült merkezi olduğu konusunu tekrar hatırlatmaktadır. Aštata Devleti her ne kadar Hititlerin ve Mitannilerin arasında gelgitler yaşamışsa da dini açıdan kendi tanrılarını onlara da kabul ettirmişlerdir. Bilinen bir durumdur ki, Hititlerin kendi tanrıları olduğu gibi, ele geçirdikleri bölgelerdeki tanrıları da kabul etmişlerdir. Bu sayede, Emar'daki belgeler incelendiğinde daha önce de bahsettiğimiz gibi, kendi dini geleneklerini korumayı başarmışlardır. Bütün bu bilgiler Emar metinleri ile Orta Fırat'taki diğer kentler ile karşılaştırılarak açığa çıkarılmıştır.²³²

2.5. Aštata'da Ekonomik Faaliyetler

Orta Fırat'ta yer alan Aštata Ülkesi ve merkezi olan Emar, Mezopotamya, Suriye ve Anadolu arasındaki ticaret rotası üzerinde bulunmasından dolayı, ticaret merkezi olan, bir Halep şehri kadar, büyük öneme sahiptir. Bunların dışında ise Aštata Ülkesi'nin deniz ticaretinde de aktif rol üstlendiği elimizdeki çiviyazılı metinlerden anlaşılmaktadır.²³³

Ülke, bu yüzden olsa gerek, Kuzey Suriye'yi ele geçirmeye çalışan, Hitit, Mitanni, Mısır gibi büyük güçlerin sürekli olarak kendilerini hâkimiyet altına alma mücadelesinin süregeldiği bir bölge olmuştur.²³⁴

²³¹ Faist ve Finkbeiner 2002, 193.

²³² Adamthwaite 2001, 209.

²³³ Akkermans-Schwartz 2003, 344; Beckman 1996, 4, 5.

²³⁴ Klengel 1992, 116.

Eski Çağ Devletlerinin çoğunun ekonomisi tarıma dayanmaktaydı. Günümüzde tükettiğimiz farklı çeşitlerdeki tahıl ürünlerinin, bizim bildiğimiz kadarı ile M.Ö. 9000'lerden başlayarak günümüze kadar gelmiş olduklarını arkeologlar öne sürmektedir. Tabii ki bu ürünler birden bire ortaya çıkmadığı gibi, Eski Çağ Devletleri, ilk olarak bu ürünlerin yabani ataları ile tanışmışlardır. İlk büyük meyve ürünlerine ise zeytin, üzüm, incir, çınar incirleri, nar ve hurma dâhildir. Bu ürünlere özel önem verilmekteydi. Bununla ilgili Boğazköy'de bulunan bir Hitit yasasına bakacak olursak, her kim, elma ağaçlarını, nar ağaçlarını, sarmaşıkları ve muşmula ağaçlarını ateşe verirse, para cezasına çarptırılırdı ve gereksinime göre tekrardan onları dikerdi. Bu bilgi, günümüzde ekonomik açıdan belki de daha az önemi olan tarımsal faaliyetlerin o dönemde ne kadar önemli olduğunu vurgulamak açısından oldukça önemlidir.²³⁵

Yine bununla ilgili Asur krallarının, ülkelerine getirdikleri meyve ve sebzelerle statülerini yükselttiklerini ve bununla övündüklerini görmekteyiz. Bu duruma en iyi örnek ise Tiglat-Pileser'in sözleri olmuştur:

Ben fethettiğim ülkelerden, sedir ağacı, şimşir ve meşe ağaçları getirdim, ağaçlar hiçbir atamın (kralın) getirdikleri gibi değildir, ben onları topraklarımdaki bahçelere ekтім, ben nadir bulunan meyveleri kendi bahçelerime aldım, onların Asur bahçelerinde büyümelerine neden oldum.

Bu sözlerden anlaşıldığı kadarı ile tarımsal faaliyetler o dönemin en önemli konularından birisiydi. Bundan ötürü Emar şehrinin bulunduğu konum itibari ile bu tarımsal ürünlerin ticareti esnasında, geçiş rotası üzerinde bulunması onun değerini muhtemelen arttırmıştı. Ancak eldeki bilgilerimiz daha çok Emar şehri içerisinde olup biten tarımsal konuları anlatmaktadır. Bütün bunların ışığında çok açık şekilde söylenebilir ki Emar yalnızca gümrük vergisi almış olsa, ülkenin zenginliği konusunda, yapılacak her türlü önerinin doğruluğu mümkündür.²³⁶

Emar'ın ekonomisi, birçok Kuzey Suriye şehrinde olduğu gibi, tarıma dayanmaktadır. Elimize geçen belgelerde, bu faaliyetlerle ilgili çok sayıda bilgi vardır. Geç Tunç Çağı Emar'ında, farklı alanlarda yetiştirilen ve stoklanan arpa üretimi

²³⁵ Renfrew 1995, 191, 192.

²³⁶ Wiseman 1984, 37, 38.

öncelikle yerini almaktadır. Ayrıca üzüm bağları ile sebze bahçeleri ise Emar için oldukça önemliydi. Bu bahçelere verilen önem elimizdeki belgelerde mevcuttur. Zira Emar ve yakın çevresinin yerel nüfusunun, ekonomik ve hukuki faaliyetleri ile ilgili 700'ün üzerinde yayınlanmış belge bulunmaktadır. Bu belgeler gayrimenkul satışları (bağ, bahçe, ev) içeren belgeler olduğu gibi, ayrıca köleler, kredi, kefalet, makbuzlar ve çeşitleri, kraliyet kararnamesi, mektuplar ve stok depolarının yanı sıra, aile hukuku ile ilgili yargılamalarına değinen (evlilik, vesayet, evlat edinme ve mülkiyet düzenleme) konular da karşımıza çıkmaktadır. Bu bilgiler ışığında Aştata Ülkesi tarafından vergilendirilen yiyecekler ile ilgili kesin olarak, Emar döneminin başlıca besin kaynaklarını oluşturduğunu söyleyebiliriz.²³⁷

3. Aştata Krallığı'na Bağlı Şehirler

Aştata ülkesinin şehirleri, çiviyazılı tabletlere göre belirlenenler az sayıdadır. Yörede yapılan bazı kazılarda bu şehirler tespit edilmiştir:

Şatappi şehri kralı, Emar şehri kralından sonra listelerde görülür. Bir idari metinde, Emar kralından önce, Şatappi kralının, yasayı çiğneyen kölelerle ilgili bir davaya katıldığı ortaya çıkmıştır. Şatappi ile Emar arasındaki ilişki, bir adam ve bir kadın tarafından 4 çocuğun köleleştirilmesi ile ilgili olan satış sözleşmesinde görülür ve sözleşme üzerinde bu kişilerin parmak izleri vardır. Şatappi ismi tapınakla ilgili iki idari metinde daha görülmektedir. Metinlerin ikinci bölümlerinde, Kadeş'ten Şatappi şehrine gönderilenlerden bahsetmesine rağmen, Şatappi kralından bahsetmez. Yalnızca ekonomik ve idari konular ile büyük krallardan bahseder. Sonuç olarak Şatappi kralının, Emar kralı gibi sınırlı yetkilere sahip olduğu ortaya çıkmaktadır.

Ekalte şehriden ise iki Emar metni bahsetmektedir. Mayer: I-kal-tê olarak okumuştur. Tel Mumbaga'dan ele geçen metinlerden, Ekalte olduğu anlaşılmıştır. Tel Mumbaga'daki metinlerde, Mayer'in Emar kralı olduklarını iddia ettiği iki kraldan bahseder. Bunlar Iahşi-Ba'ala ile Ba'al-kabbar'dır²³⁸. Bu krallar, M.Ö. 1530 ile 1458 arasına tarihlendirilmektedir. Mayer'in bu tarihlendirmesi doğru ise tabletler, M.Ö. 13. yüzyıldan önceye ait olmaktadır. Bu ise şehrin Hititler tarafından yeniden tahkim

²³⁷ Beckman 1996, 6, 7.

²³⁸ Adamthwaite 2001, 210.

edildiğini ve Emar'a ait bir şehir olduğu görüşündeki tezleri geçersiz kılar. Yamada da bu görüşe katılmaktadır. Nitekim Hititler, Emar'da yeni bir krallık hanedanı tesis etmişlerdir. Bu durum Ugarit kralı Nikmepa'nın, ayaklanma nedeniyle, kardeşiyle olan probleminde de görülür. Hititler burada da Nikmepa'yı tahta geçirmişlerdir. Yine aynı şekilde bu durum Hurrilerde ve Alalah kralı İdrimi'de de görülür.²³⁹

Azu (Tel Hadidi) kentiyle ilgili olarak Emar'da hiçbir satış sözleşmesi olmamasına rağmen, Azu'daki üç satış sözleşmesinde Emar ismi geçer. Haza'dan Azu'ya gönderilen Ekalteli resmi bir görevlinin durumunu Şaggar-Abu rapor etmektedir. Azu, Emar metinlerine göre, açık bir şekilde, Emar etkisi dışında olan ve Hitit egemenliğindeki önemli bir şehirdir. Tel Hadidi şehrinde bulunan belgelere göre burası Azu kentidir. Bu kent, Emar'ın 28.7 km kuzeyinde, Ekalte'nin 5 km kuzeyinde, Fırat'ın batı kıyısında yer alır. Azu, III. Tutmosis'in 8. yılı seferinde de söz edilmektedir. M.Ö. 15. yüzyıla tarihlenen bir metinde ise, ne bir Azu kralına ne de bir kent sarayına işaret eder. Bu şehir Orta ve Geç Tunç Çağı'nda oldukça geniş bir alana sahipti ve bundan ötürü Emar metinlerinde sık sık karşımıza çıkmaktadır.²⁴⁰

Rabban şehriyle ilgili elimizde kayda değer bilgiler olmamasına rağmen, Emar krallarının atalarının yaşadığı şehir konusundaki görüşler halen tartışılmaktadır. Rabban'ın nerede olduğu hususunda henüz modern bir şehir gösterilememiştir. Ancak birkaç dini ve ticari metinde geçtiği hususuna bazı arkeologlar değinmiştir. Açık bir şekilde Emar kraliyet ailesi, Rabban'a özel bir ilgi duymaktaydılar ve en azından onlara ait birkaç özel mülk, bu şehirde saptanmıştır. Aynı şekilde belli ki Emar kraliyet ailesinin nüfuzu bu şehir üzerinde etkiliydi. Rabban şehrinin bağımsız bir krallık olduğu konusunda iddialar olmasına rağmen, orada, bu şehrin bağımsız bir krallık olduğu konusunda hiçbir delil yoktur. Emar metinlerindeki Rabban şehri ile ilgili bir başka dikkate değer nokta ise açık bir şekilde, Emar'ın civarında olduğudur. Ancak bu şehir, Bottero'nun, Mari çevresine yerleştirdiği, Mari metinlerindeki Ra-ba-an^{ki} ile karıştırılmamalıdır. Karşı bir görüş olarak Mayer, Emar metinlerindeki Rabban'ın, III. Tutmosis'in²⁴¹ sefer listesindeki ni-ra-ab olduğunu öne sürer. Aynı zamanda, Astour aynı bölge içine, Rabbeans adında göçebe bir aşireti de yerleştirmiştir. Astour bu görüşü

²³⁹ Akkermans-Schwartz 2003, 341.

²⁴⁰ Adamthwaite 2001, 211, 212.

²⁴¹ III. Tutmosis'in siyasi faaliyetleri hakkında detaylı bilgi için Hornung 2004, 24.

ile birkaç yüzyıl önce Mari metinlerinde geçen Rabbeans'ın yerleşik bir halk olabileceğini ve şehre isimlerini vermiş olabileceklerini düşünür. Bu olasılıkla ilgili Mari metinlerindeki LU-MEŞ URU Ra-ab-bi-i ve buna benzer kelimeler dışında, başka bir yerde şehir ismi olarak değinilmemiştir.²⁴²

Karša şehrinde, borç yüzünden köleliğe düşme olayını anlatan iki metnin, her ikisinde de, hem bu kasabadaki erkeklerin varlığını hem de Emar yargı sistemini kanıtlaması ve birisinde ise İbni-Dagan isminin dua metni bölümünde görmek mümkündür. Bu kanıtların tümü Karsa şehrindeki “Karsa'nın adamı” sözcüklerinden ifade edilebilir. Aynı şekilde Karsa kelimesi, Alalah metinlerinde Kar-şe^{ki} olarak karşımıza çıkar. Yine metinler tam olarak incelendiğinde, Karsa, iki şehir arasındaki (Alalah-Emar) etki alanı bölgesinde olmalıdır ki Fırat'a uzak düşer. Ayrıca anlaşılmaktadır ki Karsa şehrinde herhangi meclis yoktur ve bu konuyla ilgili hiçbir fikir öne sürülememiştir.²⁴³

Kula(t)i'de ele geçen bir çift tablette, *tugguru* evi alımıyla ilgili ve her ikisinde de Kulati'deki bu evin alımı hususundaki ödeme konusu karşımıza çıkar. Daha önceki metinlerden bildiğimiz kişi olan Dagan-Kabar'ın oğlu, Ahi-Dagan'ın alıcı olduğunu ve bir alacaklı olduğunu görmekteyiz. Dietrich'in görüşüne göre, her iki sözleşme de aynı arşivden gelir ve iş yapmak isteyen, çok yönlü iki aileden bahseder. İkinci metinde ise Lû D[UB.ŞA]R LUGAL diye bir başlık bulunmaktadır. Bu sayede, bahsedilen kişinin, yerel Emar kralımı yoksa Kargamış kralımı olup olmadığı ortaya çıkar. Bu iki metnin ilkinde LU KUR'un Hatti olduğuna dair deliller olması bir yana, başka bir yorumda, bu kişinin hem Kargamış'ı hem de Hitit yönetimini temsil eden resmi bir görevli olduğudur. Bir bütün olarak arşivler incelendiğinde, muhtemel olasılıkla, üç uzak bölgenin dahil olduğu bir ticari ilişkiyi görürüz. Aynı bölgedeki başka bir buluntu vasıtasıyla ile Kurbaa isimli birisinin, Halmanuka'dan köleleri satın alan diğer bir kişi olduğu karşımıza çıkar. Burada Halmanuka diye geçen yer muhtemelen Halep'tir²⁴⁴. Bunların dışında, Aşağı Habur bölgesindeki Sadi-kani'den bir Asurlu ile ilgili olarak borç kaydı yer almaktadır. Emar'da ve çevresindeki diğer çeşitli olayları kaydeden arşivlerin dağınık olmasından dolayı bilgilerimiz kesin değildir. Bu arşivde, yerel

²⁴² Adamthwaite 2001, 213, 214.

²⁴³ Adamthwaite 2001, 214.

²⁴⁴ Halep coğrafyası ile ilgili detaylı bilgi için bkn. Bayraktar 2004, 2, 3.

krallarla ilgili çok az bilgi bulunmaktadır. Emar yerel kraliyet ailesi ile ilgili yalnızca iki olay bulunur. Daha sonrasında ise ipuçları incelendiğinde, Kulati'nin Hitit yönetiminde olduğunu görmekteyiz. Fakat çevredeki bölge Kulati'deki yerli kralın yönettiği bir bölge değildir. Yine aynı bölge, III. Tutmosis'in sefer listesinde ku-l-la-tu olarak görülür. Mayer'in Rabban olarak tanımladığı ni-ra-ab kendisinden önceki üç yerleşimden biri olarak görülür. Mayer, bu bölgeyi Emar ve Rabban'ın biraz kuzeyine yerleştirir. Tutmosis'in listesine göre ise Kulati şehri, Kargamış'ın aşağısında yer alır.²⁴⁵

Tuttul ile ilgili iki Emar metninde bu yerleşimden bahsedilir. Bu şehir Fırat ile Balih'e yakın bir yer olan Tel Bia olarak tanımlanır. Tuttul şehri Yukarı Mezopotamya'da yer almaktadır ve bu yüzden Aştata'nın sınır komşusudur. Ancak bazı Emar metinlerinde bu şehre değinmesi bu şehrin, Aştata ile ilişkisi hususunda önem arz etmektedir. Japon koleksiyonlarından bir metinde, bir kadının oğlunu kayıkla Tuttul'a nasıl yolladığı ve bilinmeyen bir fiyata yerel bir beye hizmet vermesi için gönderildiği anlatılır. Buradaki durumdan Tuttul'un Asur egemenliğinde olduğu ortaya çıkmaktadır. Ancak Asurlu memurlar olayda ve kayıktan karaya çıkarma durumunda yoktur. Yamada 14. yüzyılda II. Murşili döneminde bölgenin Hitit egemenliğine girdiği konusunda ısrar eder. Bu ise yukarıda anlatılan olay ile uygun düşmektedir. Tuttul'un Hitit egemenliği altında olduğu, ayrıca Emar'la ekonomik ilişkilerinin var olduğu görülür. Tel Bia'daki metinler ise bize bu konuda çok fazla yardımcı değildir. Bununla birlikte, ilgili iki metin incelendiğinde Tuttul şehrindeki, tipik Amurru adları görmekteyiz: Ibni-IM, Hima-IM (Zu-Ishara'nın oğlu), Raimsu-Dagan. Bunlardan en azından bazıları muhtemelen Emar'dadır. Bu veriler, yerleşik nüfusun, Mari döneminde de, Amurru olduğunu gösterir ve Hitit döneminde de farklı değildir. Zira bu şehir Mari dönemine tarihlendirilmektedir.²⁴⁶

Uri şehri, altı ticari metinde yer almaktadır. Bir ev, bağ, tarla ayrıca bir borç sözleşmesinde geçer. Bu şehir III. Tutmosis'in sefer listesinde, Orta Fırat'ta yer aldığı düşünülen, U-ri-ma olarak geçer. Eldeki veriler bu kentin Orta Fırat'taki yerel bir meclis

²⁴⁵ Adamthwaite 2001, 214, 215.

²⁴⁶ Adamthwaite 2001, 216.

tarafından yönetildiğini gösterdiği gibi kendilerine ait bir meclisi de kanıtlayamamıştır.²⁴⁷

²⁴⁷ Adamthwaite 2001, 217.

Sonuç

Kısaca özetlemek gerekirse, M.Ö. 24. yüzyıla tarihlendirilen Ebla arşivlerinde karşımıza çıkan Emar hakkında, bilgilerimiz oldukça kısıtlıdır. M.Ö. 2. binin başlarında, o dönemin hakim güçlerinin elinde olan Emar'ın, Akkad ve Yamhad krallığı hakimiyetinde olduğu süreç ile ilgili fazla bir bilgimiz yoktur. Özellikle Hitit kralı I. Şuppiluliuma zamanında adından çokça söz ettiren Emar şehri, bir ticaret şehri olan, Halep kadar zengin ve ihtişamlıdır. Ancak mevcut bilgiler daha çok şehir içerisindeki bireysel konularla ilgili olduğu için kesin bir şey söylemek zordur. Bütün bunların dışında Emar halkı ekonomik olarak refah içerisinde olmalıydı. Çünkü genel manada, ekonomik olarak, belirli bir refah seviyesine ulaşmamış toplumlarda, ne dini alanda bir rahatlık ne de sanatsal manada bir gelişim görülebilir. Emar şehrinde dini açıdan bahsi geçen durum oldukça önemlidir. Zira düşman devletlere karşı birlik ve beraberliklerini yaptıkları ayinlerdeki ihtişamlar ile gösterme yollarına gitmişlerdir.

I. Hattuşili'nin Kuzey Suriye seferindeki muhtemel başarısızlığı, sonrasında oğlu I. Murşili'nin babasının intikamını almak üzere Kuzey Suriye'ye tekrar yönelmesi ve burayı fethetmesi, Mitanni ve kısa süreli Mısır egemenliği, daha sonrasında tekrardan I. Şuppiluliuma'nın kurduğu Hitit imparatorluğu, Emar şehri halkının kaderini tayin etmiştir. Bizler daha çok Geç Tunç Çağı Emar'ı hakkında bilgi sahibiyiz. Daha öncesine gidecek olursak bir Akkad döneminde Emar'ın rolü neydi, ya da yirmiden fazla şehir devletinin kendisine tabi olduğu Yamhad krallığı döneminde acaba Emar nasıl bir durumdaydı? Bütün bu sorular yanıtızsız kalmaktadır.

Ancak mevcut bilgiler ışığında Emar'ı sürekli olarak, başka bir devletin himayesinde ya da nüfuzunda gördüğümüz için muhtemelen bu şehir askeri açıdan güçsüzdü. Özellikle Pilsu-Dagan zamanında doruk noktasına ulaşan Emar şehri, o dönemde dahi bir Hitit vasalı olan Kargamış'ın kontrolü altındaydı. Bu yüzden Emar'ın şimdiki bilgiler ışığında, kuruluşundan yıkılışına kadar sürekli yabancı bir egemen gücün etkisinde kaldığı açıktır. Emar krallık hanedanlığı babadan oğula geçse

de bazı dönemlerde farklı kişilerin, özellikle de dini kurumların desteğini alan kişilerin, tahta geçtiklerinden bahsettik. Bunların en açık örneği Zû-Aştarti'dir. Muhtemelen belli bir gücü arkasına alıp darbe yoluyla tahta geçmişti. Zû-Aştarti, kâhin ailesine mensup olduğu için böyle bir teşebbüse girişmiş olmalıydı. Bu da bize Emar halkının dini kurumlara olan bakışını biraz olsun hissettirmektedir.

Ayrıca dördüncü bölümde belirttiğimiz gibi hala bilim adamları tarafından üzerinde tartışmalara neden olan, Aştata'nın bir krallığını, bir şehri mi yoksa bir bölgeyi ifade ettiği konusuyla ilgili çıkarım yapacak olursak, Aştata'nın bir bölgeyi ifade etmesinden ziyade, daha çok, bazı şehirlerin birleşerek oluşturduğu bir konfederasyona benzediğini görmekteyiz. Bu yüzden tez çalışmamızda Aştata'yı bir bölge olarak, Emar'ı da onun merkezi olarak kabul etmekteyiz. Buraya dahil şehirleri de Aştata bölgesine dahil şehirler, "Aştata Ülkesi Şehirleri" olarak kabul etmekteyiz.

Bunların haricinde yukarıda belirttiğimiz gibi şu an itibari ile Emar krallarının, kronolojik sıralanışı konusunda bile bazı şüpheler vardır ki bu durum nedeniyle her bir kralın kendi döneminde geçirdiği olaylar yok denecek kadar azdır.

Emar şehri ile ilgili bilgiler, Geç Tunç Çağı sonlarında Hitit ve Asur mücadeleleri arasında kaybolmaktadır. Emar kralları, sözde kral olmalarına rağmen, sürekli olarak başka devletlerin himayesi altında olduğundan, M.Ö. 1185 yıllarına doğru adlarından söz ettirmez. Özellikle Asur nüfuzunun genişlediği bu dönemde, Emar ile ilgili bilgilerimiz aniden ortadan kalkmaktadır. Bundan ötürü Emar şehri tarihsel olarak varlığını sürdürmüş olsa bile siyasi olarak yok olmuştur. Bu durumun oluşmasında "Deniz Kavimleri" istilasının mı yoksa Asur Devleti'nin mi rolü olduğu kesin olarak belli değildir.

BİBLİYOGRAFYA

- Adamthwaite 2001 Murray R. Adamthwaite, *Late Hittite Emar: The Chronology, Synchronisms and Socio-Political Aspects of a Late Bronze Age Fortress Town*, Australia.
- Akkermans 1986–1987
Peter M.M.G. Akkermans, “Excavations At Tell Damishliyya, A Neolithic Settlement İn The Balikh Valley Northern Syria”, *Les Annales Archeologiques Arabes Syriennes*, 36-37.
- Akkermans ve Schwartz 2003
Peter M.M.G. Akkermans ve Glenn M. Schwartz, *The Archaeology of Syria, From Complex Hunter-Gatherers to Early Urban Societies (16.000-300 BC)*, New York.
- Aktüre 1997 Sevgi Aktüre, *Anadolu’da Bronz Çağı Kentleri*, İstanbul.
- Alkım 1959 Bahadır Alkım, “Güneybatı Anti Toros Bölgesinde Eski Bir Yol Şebekesi” *Belleten*, XXIII, 89–92.
- Alkım 1964 Uluğ Bahadır Alkım, “XII. Assiriyoloji Kongresi”, *Belleten* XXVIII, 112–121.
- Alp 2005 Sedat Alp, *Hitit Çağında Anadolu*, Ankara (2. baskı) TÜBİTAK.
- Alpman 1982 Adil Alpman, “Hurriler”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, XIV–25, 283–312.
- Archi 1985 Alfonso Archi, *Eblaite Personal Names and Semitic Name: Testi Amministrativi Assegnazioni di Tessuti*, Roma.
- Archi 1986 Alfonso Archi, *The Geography of South Eastern and Northern Syria*, TTK Yayınları, Ankara.
- Archi 1999 Alfonso Archi, *The City of Ebla and The Organization of Its Rural Territory*, Roma.
- Arnaud 1975 Daniel Arnaud, “Lex Textes D’Emar et la Chronologie de la Fin du Bronze Recent”, *Syria* 52, 87–92.
- Astour 1972 Michael C. Astour, “Hattusilis, Halab and Hanigalbat”, *Journal of Near Eastern Studies* 31: 102–109, New York.

- Astour 1996 Michael C. Astour, “Who Was The King of The Hurrian Troops at The Siege of Emar”: *The History, Religion and Culture of a Syrian Town in the Late Bronze Age*, 25–57, Bethesda.
- Aydos ve Duran 2000 Volkan Aydos ve Meltem Duran, *Suriye Ülke Etüdü*, İstanbul Ticaret Odası Yayınları No: 2000–30.
- Ball 1994 Warwick Ball, *Syria A Historical and Architectural Guide*, England.
- Bayraktar 2004 Hilmi Bayraktar, *19. Yüzyılda Halep Eyaleti'nin İktisadi Vaziyeti*, Ortadoğu Araştırmaları Merkez Yayınları, Elazığ.
- Beckman 1996 Gary Beckman, “Emar and Its Archives, Emar”: *The History, Religion and Culture of a Syrian Town in the Late Bronze Age*, 1–13, Bethesda.
- Beckman 1999 Gary Beckman, *Hittite Diplomatic Textes*, Atlanta.
- Bilgiç 1994 Emin Bilgiç, “Kapadokya Metinlerinde “Ebla”, *XI. Türk Tarih Kongresi*, Ankara 5–9 Eylül 1990, 181–190.
- Bischoff 2010 Jürgen Bischoff, “Katna; Unutulmuş Süper Güç'ün Gizemi” *Geo* 2010/11, 46–69.
- Boerma 1989–1990 J.A.K. Boerma, “Present and Past Environmental Conditions and Soils of Hayaz Höyük, Southern Turkey”, *Anatolica* 16, 185–196.
- Braidwood 1995 Robert Braidwood, *Tarih Öncesi İnsan*, (çev. D.A. Günay) İstanbul.
- Bryce 1998 Trevor Bryce, *Kingdom of the Hittites*, Oxford.
- Buitenhuis 1990 Hijlke Buitenhuis, “*Archaeozoological Aspects of Late Holocene Economy and Environment in the Near East*”, Rotterdam, 195–205.
- Chavalas ve Hayes 1992 Mark W. Chavalas ve John L. Hayes, *New Horizons in The Study of Ancient Syria*, Bibliotheca Mesopotamica, 25, Malibu.
- Chazan 2001 Michael Chazan, *Civilization And Lower Paleolithic Of Syria*, Recherches Canadiennes Sur La Syrie Antique Canadian Research On Ancient Syria, Toronto.
- Cornil 1990 Pierre Cornil, “Liste des Noms Geographique des Textes Hittites, KBo XXIII-XXX, XXXIII, KUB XLV-LVII” *Hethitica* X, 7–108.

- Çilingiroğlu 1984 Altan Çilingiroğlu, *Kuzey Suriye Siyasal Kültürel İlişkiler*, Ege Üniversitesi Yayınları, İzmir.
- Curvers 1989 Hans. H. Curvers, “The Beginning of the Third Millennium in Syria”. *To the Euphrates and Beyond: Archaeological Studies in Honour of Maurits N. Van Loon*, (Ed. D.M.C. Haex, H.H.Curvers, P.M.M.G. Akkermans) Çanakkale, 173-194.
- D’Alfonzo ve Cohen 2006 Lorenzo D’Alfonzo ve Yoram Cohen, “The City of Emar among the Late Bronze Age Empires History Landscape and Society: The Duration of the Emar Archives and the Relative and Absolute Chronology of the City”, *Proceedings of the Konstanz Emar Conference*, 3–25, Münster.
- Del Monte ve Tischler 1978 G. F. Del Monte ve J. Tischer, *Die Orts und Gewässernamen der Hethitischen Texte*, RGTC 6, Berlin.
- Diakonoff 1949 I. Diakonoff, “Agrarian Conditions in Middle Assyria” *Ancient Mesopotami: Socio-Economic History*, Moscova, s. 204–234.
- Diakonoff 1984 Igor Diakonoff, *The Prehistory of the Armenian People*, New York.
- Dolukhanov 1998 Pavel Dolukhanov, *Eski Ortadoğu’da Çevre ve Etnik Yapı*, (çev. Suavi Aydın), Ankara.
- Drower 1968 Margaret Drower, *Syria Before 2200 B.C.* London.
- Duru 1979 Refik Duru, *Kuruçay Höyüğü Kazıları, 1978–1979 Çalışma Raporu*. İstanbul: İ.Ü. Edebiyat Fakültesi, 1980.
- Ehrich 1992 Robert W. Ehrich, *Chronologies In Old World Archaeology*, London.
- Erinç 1980 Sırrı Erinç, *Human Ecology in Southeastern Anatolia*, İstanbul.
- Ertem 1973 Hayri Ertem, *Boğazköy Metinlerinde Geçen Coğrafya Adları Dizini*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara.
- Faist ve Finkbeiner 2002 B. Faist ve U. Finkbeiner, “Emar Eine Syrische Stadt Unter Hethitischer Herrschaft”, *Die Hethiter und ihr Reich Volk der 1000 Götter*, Bonn-Stuttgart, 190–195.

- Filippo 2006 Francesco Di Filippo, "The City of Emar among the Late Bronze Age Empires History Landscape and Society: Emar Legal Tablets: Archival Practice and Chronology", *Proceedings of the Konstanz Emar Conference*, 45–64, Münster.
- Fleming 1996 Daniel E. Fleming, "The Emar Festivals: City Unity and Syrian Identity Under Hittite Hegemony", *The History, Religion and Culture of a Syrian Town in The Late Bronze Age*, 81–123, Bethesda.
- Fleming 2006 Daniel E. Fleming, "The City of Emar among The Late Bronze Age Empires History Landscape and Society: Reading Emar's Scribal Traditions Against the Chronology of Late Bronze History", *Proceedings of the Konstanz Emar Conference*, 27–43, Münster.
- Friedrich 2000 Johannes Friedrich, *Kayıp Yazılar ve Diller* (çev: Recai Tekoğlu), İstanbul.
- Fortin 1999 Michel Fortin, *Syria Land of Civilizations*, Paris.
- Gordon ve Rendsburg 1990 Cyrus H. Gordon ve Gary Rendsburg, *Eblaitica: Essays on the Ebla Archives and Eblaithe Language*, New York.
- Gözenç 1996 Selami Gözenç, *Güneybatı Asya "Orta Doğu" Ülkeler Coğrafyası*, İstanbul.
- Gurney 1990 Oliver Robert Gurney, *Hititler* (çev. Pınar Arpaçay), Ankara.
- Güterbock 1940 H.G. Güterbock, *Siegel aus Boğazköy, Erster Teil, Die Königssiegel der Grabungen bis 1938*, Berlin.
- Hitti 1957 Philip Khuri Hitti, *History of Syria*, New York.
- Hoffman 1984 Inge Hoffman, *Der Erlass Telipinus, Texte der Hethiter 11*, Heidelberg.
- Hornung 2004 Eric Hornung, *Mısır Tarihi*, (çev. Zehra Aksu Yılmaz), Kabcacı Yayınevi, Ankara.
- İzbrak 1972 Reşat İzbrak, *Türkiye I*, İstanbul.
- Kansu 1991 Şevket Aziz Kansu, *İnsanlığın Kaynakları ve İlk Medeniyetler*, TTK Yayınları, Ankara.

- Karauğuz 2002 Güngör Karauğuz, *Hitit Devletinin Siyasi Antlaşma Metinleri*, Konya.
- Kınal 1958 Füruzan Kınal, "Kargamış Şehri Tarihi Hakkında", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafiya Fakültesi Dergisi* s. 70–77
- Kınal 1967 Füruzan Kınal, "Yamhad Krallığı" *Tarih Araştırmaları Dergisi*, V/8–9, 193–211.
- Kınal 1974 Füruzan Kınal, "Eski Anadolu Tarihinde Bazı Değişmeler", *Cumhuriyetin 50. Yıl Dönümü Anma Kitabı*, 415–424.
- Kınal 1983 Füruzan Kınal, *Eski Mezopotamya Tarihi*, Ankara.
- Kınal 1987 Füruzan Kınal, *Eski Anadolu Tarihi*, Ankara (2. bs.).
- Kitchen 1962 Kenneth Anderson Kitchen, *Suppiluliuma and the Amarna Pharaohs*, Liverpool.
- Klengel 1965 Horst Klengel, *Geschichte Syriens im 2. Jahrtausend v.u. Z. I*, Berlin.
- Klengel 1992 Horst Klengel, *Syria 3000 to 300*, Berlin.
- Klengel 1999 Horst Klengel, *Geschichte des Hethitischen Reiches*, Leiden.
- Kocakuşak 1999 Süha Kocakuşak, *Ortadoğu lkeleri I (Nüfus Coğrafiyası)*, Ankara.
- Koç 2007 İlker Koç, *Telipinu ve Dönemi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri (Hititoloji) Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Komoroczy 1978 Geza Komoroczy, "Landed Property in Ancient Mesopotamia and The Theory of The So-Called Asiatic Mode of Production", *Oikumene* 2: 9–26, London.
- Kuzuoğlu 1999 Remzi Kuzuoğlu, *Kültepe Metinlerinde Geçen Coğrafiya Adları, Bunların Lokalizasyonu ve Diğer Yönleri Hakkında Elde Edilen Bilgiler*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Landsberger 1944 Benno Landsberger, *Mezopotamya'da Medeniyetin Doğuşu*, Ankara Dil ve Tarih-Coğrafiya Fakültesi Dergisi, 2/3 s. 419-437.
- Lewin 2000 Roger Lewin, *Modern İnsanın Kökeni* (çev. N. Özüaydın), Ankara.
- Macqueen 1986 J.G. Macqueen, *Hititler ve Hitit Çağında Anadolu* (çev. Esra Davutoğlu), Ankara.

- Mallowan 1936 Max E.L. Mallowan, "The Excavations at Tell Chagar Bazar and an Archaeological Survey of the Habur Region 1934–1935" *Iraq* 3, 1–86.
- Matthiae 1981 Paolo Matthiae, *Ebla: An Empire Rediscovered*, Torino.
- Matthiae 1999 Paolo Matthiae, *Ninive: Glanzvolle Hauptstadt Assyriens*, Munich.
- Mellaart 1988 James Mellaart, *Yakındoğu'nun En Eski Uygarlıkları*, İstanbul; Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Margueron 1983 Jean M. Margueron, "Emar", *Annales Archeologiques Arabes Syrennes*, 33/2 175–185.
- Memiş 1995 Ekrem Memiş, *Eskiçağ Türkiye Tarihi*, Konya.
- Moore 1985 Andrew M.T Moore, "Syria and The Origins of Agriculture", *Ebla To Damascus*, (Ed. H. Weiss), Washington, s. 50-74.
- Moore 1988 Andrew M.T. Moore, "The Prehistory of Syria", *Bulletin of American Schools of Oriental Research*, Washinton.
- Moore 1993 Andrew M.T. Moore, *Tille Höyük 1. The Medieval Period* (British Institute of Archaeology at Ankara, Monograph Series No:14) Ankara.
- Moran 1987 John W. L. Moran, *Les Lettres D'el-Amarna*, Paris.
- Muhesen 1999 Sultan Muhesen, *The Peopling Of Syria: recent discoveries*, Syria Land Of Civilizations, (Ed. M. Fortin), 1999.
- Oates 2004 Joan Oates, *Babil*, (çev. Fatma Çizmeli), Ankara.
- Öngör 1964 Sami Öngör, *Ortadoğu (Siyasi ve İktisadi Coğrafya)*, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Yayınları.
- Özey 2001 Ramazan Özey, *Dünya ve Ülkeler Coğrafyası*, İstanbul.
- Özgüç 1977 Nimet Özgüç, "Acemhöyük Saraylarında Bunmuş Olan Mühür Baskıları", *Belleten XLI/162*, 357–383.
- Özgür 2001 E.Murat Özgür, *Türkiye'nin Komşuları I, Suriye ve Irak*, Ankara.
- Özkan 2007 Süleyman Özkan, "Ülkemizde Bulunmuş Eski Mısır Eserlerine Göre Anadolu-Mısır İlişkileri", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 22–1, 77–116.
- Özkaya 2007 Vecihi Özkaya, "Körtik Tepe Kazıları, Erken Neolitik Dönemde Bölgesel Kültürel İlişkiler Üzerine Bazı Gözlemler", *Doğudan Yükselen Işık, Arkeoloji Yazıları*, İstanbul.

- Pedersen 1998 Olof Pedersen, *Archives and Libraries in the Ancient Near East*, Maryland.
- Pitard 1996 Wayne T. Pitard, "Care of the Dead at Emar", *Emar: The History, Religion and Culture of a Syrian Town in the Late Bronze Age*, 123–141, Bethesda.
- Ribard 1974 Andre Ribard, *İnsanlığın Tarihi*, İstanbul.
- Renfrew 1995 Jane M. Renfrew, "Vegetables in the Ancient Near Eastern Diet", *Civilization of the Ancient Near East* (Ed. Jack M. Sason), British Institute of Archaeology at Ankara 191–202.
- Roaf 1996 Michael Roaf, *Mezopotamya ve Eski Yakındoğu*, İstanbul.
- Rothman 1988 Mitchell S. Rothman, "Yarım Höyük and The Uruk Expansion (Part I)" *Anatolica* 24: 65–100.
- Rowton 1967 Michael B. Rowton, "The Physical Environment and The Problem of The Nomads", *La Civilization de Mari*, 15. Rencontre Assyriologique Internationale, S. 109–121, Paris.
- Sander 1992 Oral Sander, *Siyasi Tarih İlk Çağlardan 1918'e*, Ankara.
- Saraçoğlu 1989 Hüseyin Saraçoğlu, *Akdeniz Bölgesi*, MEB, İstanbul.
- Saraçoğlu 1990 Hüseyin Saraçoğlu, *Bitki Örtüsü, Akarsular ve Göller*, İstanbul, MEB.
- Schwartz 1988 Glenn M. Schwartz, "Syria, ca. 10.000–2000 B.C." , *Chronologies in Old World Archaeology*, USA.
- Selen 1954 Hamit Sadi Selen, *Türkiye Coğrafyası'nın Ana Hatları*, Ankara.
- Sevin 2003 Veli Sevin, *Anadolu Arkeolojisi*, İstanbul.
- Stordeur 1999 Danielle Stordeur, *Dwellings: from round to rectangular, Syria Land Civilization*, (Ed. M. Fortin).
- Summers 1993 Geoffrey D. Summers, *Tille Höyük 4. Late Bronze Age and The Iron Age Transition* (British Institute of Archaeology at Ankara, Monograph Series No:15), Ankara.
- Tuna 1998 Numan Tuna, *Ilisu ve Karkamış Baraj Gölleri Altında Kalacak Arkeolojik Kültür Varlıklarını Kurtarma Projesi*, ODTÜ Üniv. Yayınları, Ankara.
- Tunçdilek 1971 Necdet Tunçdilek, *Güneybatı Asya (Fiziki Ortam)* İ.Ü. Coğ. Ens. Yay. No:65, İstanbul.

- Uluatam 2004 Özhan Uluatam, *Damlaya Damlaya*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul.
- Ünal 2002 Ahmet Ünal, *Hititler Devrinde Anadolu I*, İstanbul.
- Van Liere 1963 Willem J. Van Liere, “Capitals and Citadels of Bronze-Iron Age Syria in Their Relationship to Land and Water” *Liverpool Annales of Archaeology and Anthropology XII*: 107–122.
- Van Loon 1967 Maurits N. Van Loon, *The Tabqa Reservoir Survey 1964*. Damas: Publie Par la Direction Generale des Antiquites at des Musees.
- Weiss 1985 Harwey Weiss, *Ebla To Damascus*, Washington.
- Wilhelm 1989 Gernot Wilhelm, *The Hurrians*, Warminster.
- Wiseman 1984 Donald J. Wiseman, “Palace and Temple Gardens in the Near East,” *Bulletin of Middle Eastern Culture Center, Japan* 37–43.
- Woolley 1939 Leonard Woolley, “Excavations At Atchana-Alalakh, 1938”, *Antiquaries Journal* 19: 1–37.
- Woolley 1961 Leonard Woolley, *Mesopotamia and The Middle East*, Londra.
- Yiğit 1994 Turgut Yiğit, *I. Hattuşili ve Dönemi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

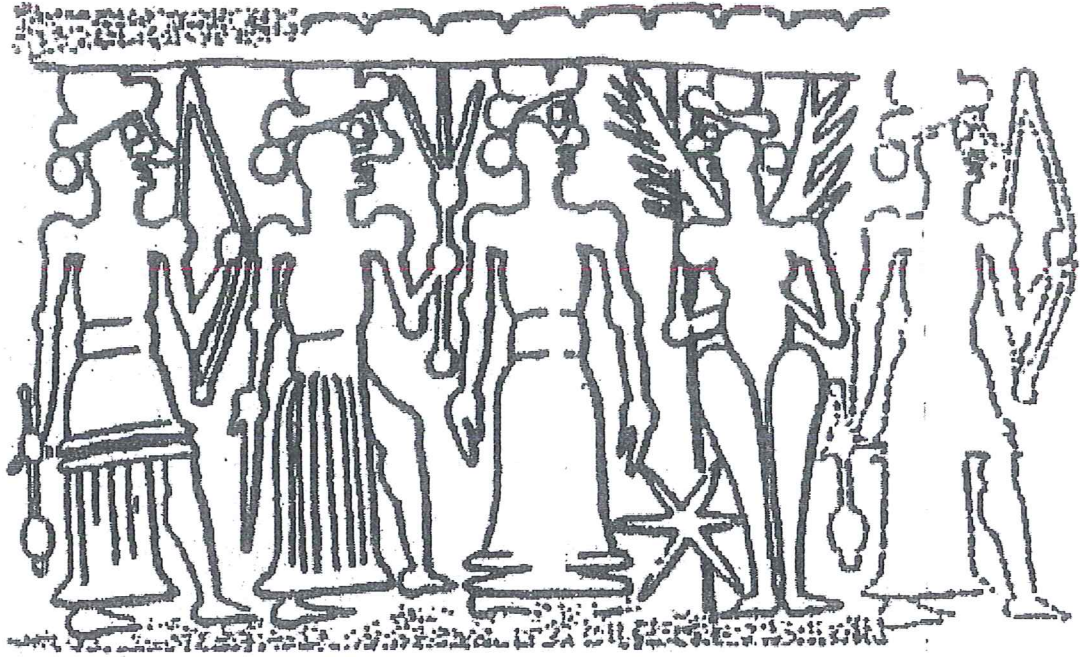
EKLER

- Levhalar bölümünde 4, 5, 6, 7, 8, 9 numaralı resimler Emar kenti kazılarını güncel olarak takip eden www.ieiop.com/emar ilişiminden alınmıştır.
- Harita-1 ve Harita-2 tarafımızdan oluşturulmuştur.

Zesim: 1

İdrimi Heykeli, Akkermans-Schwartz 2003.

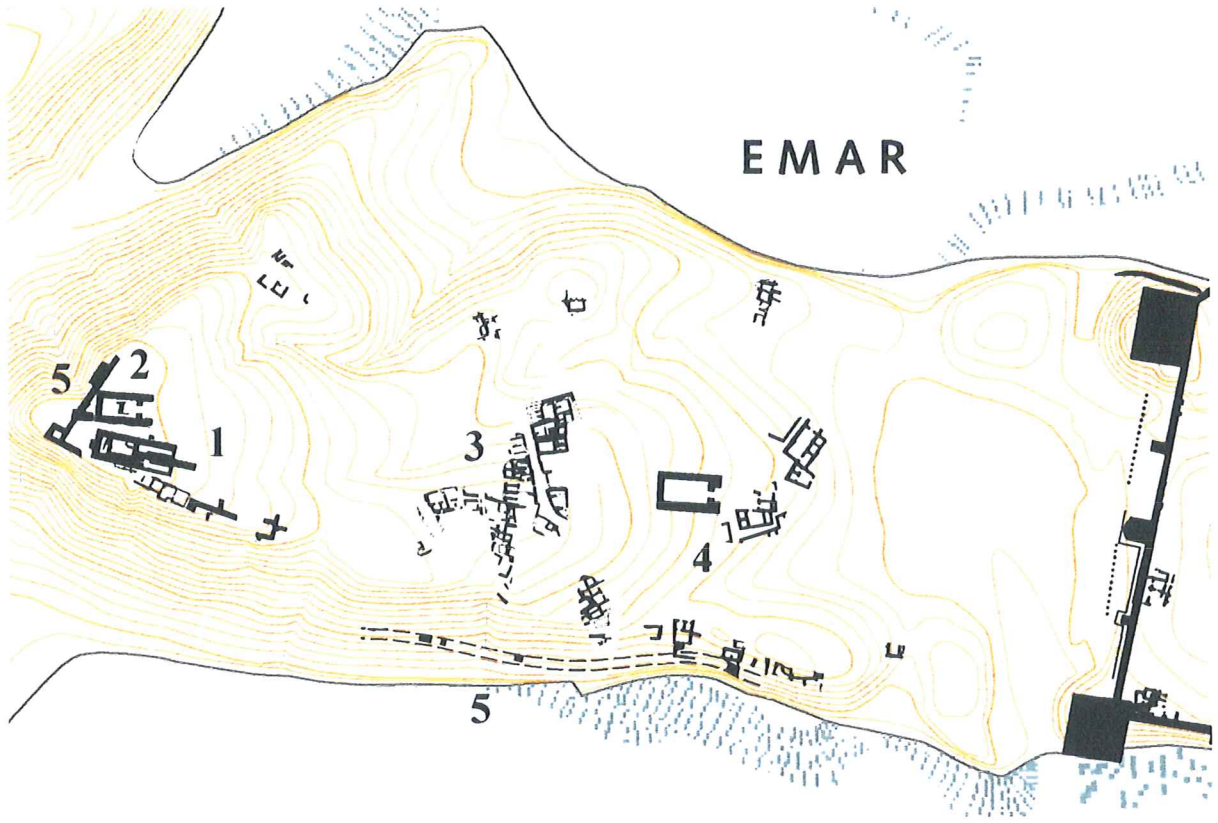

Resim 2: Emar Kraliyet Mührü, Akkermans-Schwartz 2003.

Ugarit'teki Baal Steli, Akkermans-Schwartz 2003.

Resim : 3

Resim: 4

1-Ba'al Tapınağı, 2-Aştarte Tapınağı, 3-Yukarı Şehir, 4-Aşağı Şehir, 5-Orta Tunç Çağı'nda Şehir Duvarları

Resim: 5

Aştarte Tapınağı

Resim: 6

Emar Şehrinin Güney Kıyısındaki Surlardan Görünüm (Orta Tunç Çağı)

Resim: 7

Ba'al Tapınağı ile Aštarte Tapınağı Arasındaki Yol (Restorasyondan Sonra)

EM99.038

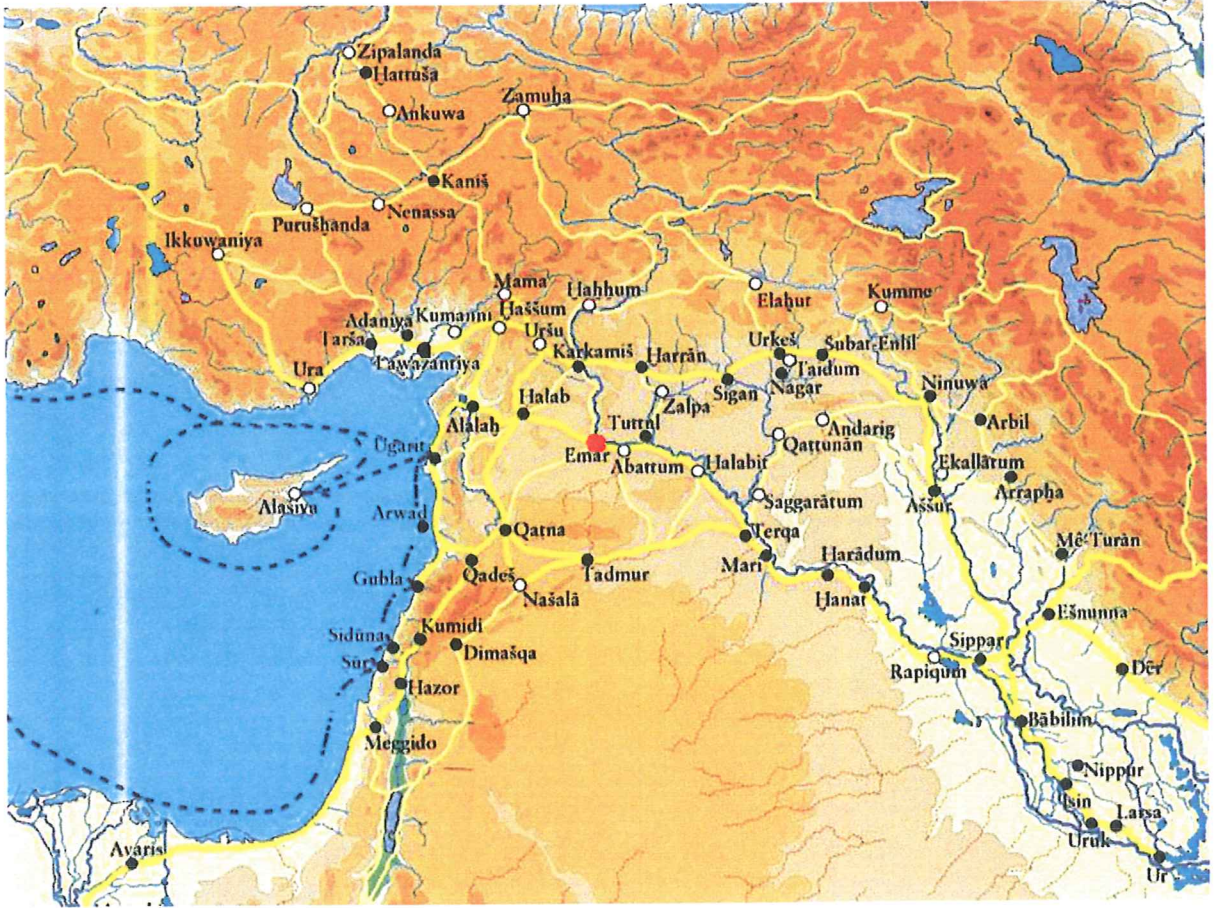
Resim: 8

Emar Kazıları Esnasında, Üzerinde Luvi Hiyeroglifi ile "Kuku" yazan Gümüş Mühür.
(Muhtemelen M.Ö.13. Yüzyıldaki Hitit Egemenliğinden Kalma)

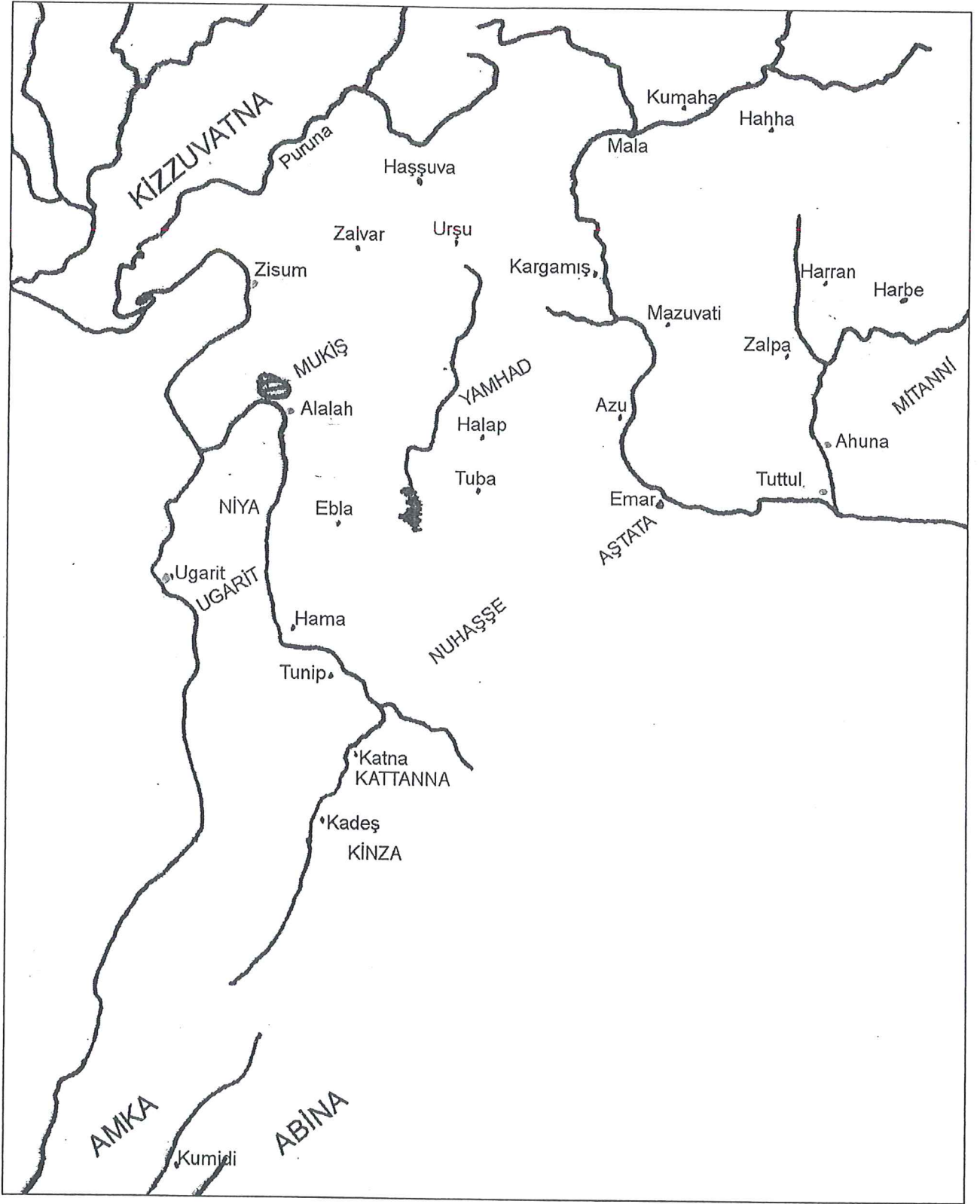

Resim: 9

Roma Dönemi'nde de Kullanılan Barbalissos Şehri

Harita 1: Geç Tunç Çağında Kuzey Suriye ve Civarındaki Devletler

Harita 2: Geç Tunç Çağı'nda Kuzey Suriye ve Civarındaki Devletler.

ÖZGEÇMİŞ

Mehmet Yunus Akrep

Tarih Eskiçağ Anabilim Dalı

Yüksek Lisans

Eğitim:

Yüksek Lisans: Ege Üniversitesi, Tarih (Eskiçağ Tarihi) Anabilim Dalı

Lisans: Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü (2009)

Lise: Şehit Erkan Özcan Lisesi (2004)

Kişisel Bilgiler:

Doğum Yeri ve Yılı: İstanbul 22 Ocak 1988

Cinsiyet: Erkek

Yabancı Dil: İngilizce

ÖZET

Aştata Krallığı'nın merkezi olan Emar ile ilgili bilgilerimizin büyük bir kısmı, civardaki şehir devletlerinden gelmektedir. Emar şehri en ihtişamlı zamanları olan, M.Ö. 14. yüzyılda dahi, başka devletlerin kontrolü altındaydı. Ekonomik açıdan bir Halep şehri kadar zengin olan Emar, bu avantajını, muhtemelen dış siyasetinde kullanamamıştır. Emar şehri, siyasi olaylarından çok, dini açıdan öne çıkan bir yer görünümü vermektedir. Emar şehri kralları ile ilgili bilgilerimiz hala kesin değildir. Bu devlet muhtemelen Deniz Kavimleri istilasından sonra tarih sahnesinden çekilmiştir.

ABSTRACT

A large part of knowledge about Emar which is capital of the kingdom of Aştata, comes from the surrounding city-states. The city of Emar are the most glorious times of the fourteenth century BC, even under the control of other states. Economically, the city of Emar is as rich as the city of Aleppo, probably this advantage could not be used in the foreign policy. The city of Emar gives a prominent religious view of the city rather than political events. Our knowledge is still not certain about the kings of the city of Emar. This state was probably taken the stage of the history after the invasion of the Sea People.